

74.00 (кыр)
К 60

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ ЖАНА
МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИ

КОЛДОШЕВ МИСИРАЛЫ,
ЖАКЫПОВА ОМУНА

**ПЕДАГОГИКА
БОЮНЧА ТЕСТТЕР.
ТАРБИЯНЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫ:
ПРАКТИКАЛЫК КУРС**

II БӨЛҮК

Ош – 2001

74.001.009
К 60

960

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ ЖАНА
МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИ

Баткен мамлекеттик университетинин Кызыл-Кыядагы
технология, экономика жана укук институту

КОЛДОШЕВ МИСИРАЛЫ,
ЖАКЫПОВА ОМУНА

ПЕДАГОГИКА БОЮНЧА ТЕСТТЕР.
ТАРБИЯНЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫ:
ПРАКТИКАЛЫК КУРС

II БӨЛҮК

9264

249

БИБЛИОТЕКА
Ошского государственного
университета
ИНВ № 843421

Ош - 2001

ББК 74.26
К-60

Пикир жазган:

АНАРКУЛОВ Р.П., – Ош мамлекеттик университетинин педагогика факультетиндеги «Педагогика, башталгыч окутуунун психологиясы жана мектепке чейинки тарбия берүүнүн усулияты» кафедрасынын башчысы, доцент

Баткен мамлекеттик университетинин Кызыл-Кыядагы технология, экономика жана укук институтунун илимий-усулдук кеңешинде жактырылган жана басууга сунушталган

Колдошев М., Жакыпова О.
К-60 Педагогика боюнча тесттер.

Тарбиянын технологиясы: практикалык курс. II бөлүк.
–Ош. 2001-136 б.

Окуу-усулдук колдонмо жогорку педагогикалык окуу жайларынын окутуучуларынын кошумча каражаты катарында, студенттердин теориялык билимдерин бышыктоо, ык-көндүмдүктөрүн калыптандыруу, мектептердин жана атайын кесиптик окуу жайларынын мугалимдери, класс жетекчилери жана тарбиячылары тарабынан тарбиялык сааттарга даярдануу, класстан жана мектептен тышкаркы таалим-тарбиялык иштерин уюштуруу максатында пайдаланылат

К 4306010000-2000

ISBN 9967 - 06 - 033 - 6

ББК 74.26

© Колдошев М.,
Тууганбаева Э.М. 2001

БАШ СӨЗ

Кайсы мамлекетти албайлы, анын экономикалык жагынан бутуна турушу, өсүшү, өнүгүшү тиешелүү окуу жайларында билим алып жатышкан болочок кесип ээлеринин адистик нукта бышырылып, илимдердин негиздерине каныгып, такшалып даярдануусуна жараша болорлугун далилдөө үчүн өзгөчө олуялыктын кажети деле жок. Жогорку окуу жайларынын саны көбөйгөн эгемен мамлекетибиздин азыркы шартында татыктуу адистерди даярдоо маселеси өзгөчө курч коюлууга тийиш. Педагогдорду даярдоодо мамлекеттик стандарттын педагогикалык-психологиялык тутумун түзгөн сабактардын окутулушунун сапатын жогорулатууну көңүл борборунда такай кармоо лаазым. Бул, алибетте, окуу планына камтылган бөлөк тутумдагы окуу предметтерине кандайдыр экинчи даражада, салкын мамиле кылууга алып келбеши керек.

Жогорку педагогикалык окуу жайларында окутуу, таалим-тарбия жараянын уюштуруунун салтка айланган лекция, аңгемелешүү, дискуссия, талкуу, семинар, көнүгүүлөр, лабораториялык-практикалык иштер ж.б. формалары белсемдүү орунду ээлейт. Ушул жагдайда окутуучу үчүн олуттуу маселе келип чыгат. Ал студенттердин окуп-үйрөнүшкөн, өздөштүрүшкөн теориялык билимдери менен практиканын, турмуштун ортосуна «көпүрө» орнотуусу лаазым. Мына, маселенин түйүнү каерде жатат. Окутуучуга студенттерди өз алдынча иштей билүү ыкмаларына, усулдарына үйрөтүү, талап коюу жана көмөктөшүү милдети тагылат.

Бул милдеттер, өзгөчө, практикалык багыттагы сабакта ишке ашары, орундалары белгилүү. Практикалык сабакты чыгармачылык менен уюштура билген окутуучу студенттердин теориялык билимдерин тереңдетүү, бышыктоо менен гана чектелбестен, ал билимдерин түзүлгөн жаңы типтүү эмес жагдайларда, стандарттуу эмес кырдаалдарда колдоно билүү мүмкүнчүлүктөрүн, шыктарын өстүрүүгө, өнүктүрүүгө жетелейт, жол ачат. Окутуучу, айрыкча, болочок педагогдордун практикалык багыттагы окуу-усулдук колдонмолор менен өз алдынча иштей билүүлөрүн калыптандырууга көңүл буруусу лаазым. Практикалык сабак учурларында пландуу түрдө көнүгүүлөр иштетүүгө орчундуу көңүл буруп, ал эми кийинки кезектеги сабакка окуу-усулдук колдонмонун тиешелүү темасынын кандайдыр бир бөлүктөрүнөн өз алдынча даярданып келүүгө

тапшырма берүүгө болот. Ошентип, ар бир теманын мазмунун студенттердин жеткиликтүү, бышырыла түшүнүүсүнө жетишүү маанилүү. Бул окуу-усулдук колдонмону, маселен, чымыркануу менен өздөштүрүүгө жетишкен студент (алибетте, окутуучунун педагогикалык максатка ылайыктуу, багыттуу насаатчылыгы жана үйрөтүүсү менен), мектепке педагогикалык практикага барган учурда окуу-тарбия жараянын уюштурууда белгилүү ийгиликке, натыйжага жетишпей койбойт. Анткени, ал окуу жайында тигил же бул таалим-тарбиялык иш чараны уюштуруунун планын, программасын, сценарийин түзүүнүн ыкмасын, жолун, усулун үйрөнгөн. Тарбиялык максатты туура коюуну, милдеттерди аныктоону, тиешелүү мазмунду ыргоону, кураштырууну, түзүүнү билет. Эми практикачы студентти таалим-тарбиялык иш чараны аткаруу бөлүгү белгилүү өлчөмдө толкундантыш, түйшөлтүшү мүмкүн, б.а. ал иш чараны ойдогудай, таасирдүү, көңүлдүү өткөрүүнүн ыкмаларын, жолдорун издениши лаазым. Тарбиялык иш чаранын ойдогудай же андан да жогорку деңгээлде өтүшү, тарбиячынын уюштуруучулук шык- жөндөмүнө, б.а. баарын жай-жайына, орду-ордуна койо билүүчүлүгүнө, иреттүү нукка салуусуна, тапкычтыгына, ийкемдүүлүгүнө, педагогикалык чеберчилигине, этикасына, артисттик касиеттерине жараша болорлугу мектеп практикасынын кашкайган чындыгы экендиги талашсыз.

Сунушталган окуу-усулдук колдонмонун «Тарбия процесси» бөлүмү белгилүү окумуштуу-педагог И.П.Подласыйдын окуу китебинен (караңыз: Подласый И.П. Педагогика: учеб. для студентов высших пед. учеб. заведений. – М., 1996.) которулган.

Бул колдонмо болочок мугалим-тарбиячыларды практикалык нукта татыктуу даярдоо маселесине белгилүү ченемде салым, үлүш кошуп, кызмат аткарат деген илгери үмүттөбүз. Ошондой эле мектептердин, атайын кесиптик окуу жайларынын класс жетекчилери, тарбиячылары тарабынан натыйжалуу, жемиштүү пайдаланылышы мүмкүн.

Окуу-усулдук колдонмого пикирлерин жана сунуштарын арнаган окурмандарга, атуулдарга авторлор терең ыраазычылыгын билдирет.

Биздин дарек: Кыргыз Республикасы, Кызыл-Кыя шаары, КИТЭПтин башкы имараты, Клубная – 1.

ТАРБИЯ ПРОЦЕССИ

I Тема: ТАРБИЯ ПРОЦЕССИНИН МАҢЫЗЫ ЖАНА МАЗМУНУ

ӨӨТБ (өзүн-өзү текшерүү блогун)

I. Төмөнкү тизмектерден тарбиялык процесстин өзгөчөлүгүн туюнткан ырастоолорду тандагыла.

1. Максатка багыттуулук.	9. Үнөмдүүлүк.
2. Көп фактордуулук.	10. Жакшы сапатына, касиетине таянуу.
3. Инсанды урматтоо.	11. Татаалдыгы.
4. Узакка созулгандык.	12. Натыйжаларынын алыстыгы.
5. Сезимдерди тарбиялоо.	13. Үзгүлтүксүздүгү.
6. Комплекстүүлүк.	14. Вариативдүүлүгү.
7. Эки жактуу мүнөзү.	15. Натыйжаларынын аныксыздыгы.
8. Массалуулук.	16. Үй-бүлө менен кызматташтык.

II. Тарбия процессинин кыймылдаткыч күчү катарында эмнени түшүнүүгө болот? Альтернативалуу сунуштардын ичинен туурасын тандаңыз жана калгандарынын толук эместигин же каталыгын далилдеңиз.

1. Бул ушундай күч, ал алдыга кыймылдоого мажбурлайт.
2. Бул, бир жагынан, өздөштүрүлгөн билимдер жана жүрүм-турум тажрыйбалары менен жаңы керектөө-талаптардын арасындагы карама-каршылыктын натыйжасы, керектөө-талаптар менен мүмкүнчүлүктөрдүн, ошондой эле керектөө-талаптарды канааттандыруу жолдорунун арасындагы карама-каршылыктар.
3. Тарбия процессинин кыймылдаткыч күчү дегенде, адам өздөштүргөн конкреттүү билимдер менен аларды турмушка ашыруу методдорунун ортосундагы карама-каршылыктарды түшүнүү керек.
4. Кыймылдаткыч күч дайыма бирдей маанилүү эмес түшүнүктөрдүн, кубулуштардын арасында келип чыгат. Тарбия процессинде, бул, бар болгон, орногон жүрүм-турум эрежелери

менен кийин дагы түзүлүүгө тийиш болгон, болжолдонгон жүрүм-турум эрежелеринин ортосундагы карама-каршылыктар.

5. Туура жооп жок.

III. Ар түрдүү критерийлер боюнча ажыратылып алынган тарбия процессинин системасының структуралык компоненттеринин түшүп калган аталыштарын жазгыла.

1. Нормалар жеке эрежелер жөнүндөгү билимдерди.....	сезимдерди	жүрүм-турумду
өздөштүрүү	калыптандыруу	калыптандыруу
2. Мамилелерди	жалпы багыттуулукту	
калыптандыруу	калыптандыруу	
3. Процессти долбоорлоо	ишмердүүлүктү уюштуруу	текшерүү

IV. Келтирилген тарбиялык факторлордун кайсылары:

- а) Объективдүү жана б) Субъективдүү факторлорго кошуларын аныктагыла.

1. Өлкөнүн экономикалык кубаттуулугун өнүктүрүү.

Илимий техникалык процессти өркүндөтүү.

Атуулдардын материалдык жыргалчылыгын көтөрүү.

Коомдук мамилелерди өркүндөтүү.

Мамлекеттер аралык интеграциялоо тенденциясы.

2. Өндүрүш мамилелерин өркүндөтүү.

Илим жана техниканын өнүгүү деңгээли.

Тарбиялоо методдорун өнүктүрүү.

Үй-бүлөдөгү балдардын саны.

Денелик өнүгүүнү ылдамдатуу.

3. Балдардын материалдык ахыбалын жакшыртуу.

Демократияны жана маалымдуулукту өнүктүрүү.

Климаттык жана бөлөк табигый факторлордун таасири.

Тукум куучулук факторлордун көрүнүшүнүн өзгөчөлүктөрү.

Тарбиялык принциптердин бар болушу.

4. Жалпы билим берүүчү мектептин ишмердүүлүгү.

Үй-бүлөлүк мамилелердин таасири.

Коомдук уюмдардын ишмердүүлүгү.

Массалык маалымат каражаттарынын таасири.

Педагогикалык илимдин таасири.

V. Таблицаны толтургула. Тарбиялык процесстин жемиштүүлүгүн аныктаган факторлорду жана шарттарды жазгыла.

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.

VI. Тарбиянын негизги курамдык бөлүктөрү жазылган группаны көрсөткүлө:

1. Акыл тарбиясы.
Интеллектуалдык өнүгүү.
Политехникалык билим берүү.
Руханий жетилүү.
Көптү билүүчүлүк.

3. Акыл тарбиясы.
Дене тарбиясы.
Адеп-ахлак тарбиясы.
Эстетикалык тарбия.
Эмгек тарбиясы.

2. Адеп-ахлак тарбиясы.
Руханий өркүндөтүү.
Билимдеринин
энциклопедиялуулугу.
Эмгектик жетилүү.
Политехникалык кругозор.
4. Дене тарбиясы.
Эмгек тарбиясы.
Интеллектуалдык байлыгы.
Нравалык тазалыгы.
Политехникалык даярдыгы.

VII. Тарбия даярдоого тийиш болгон адамдын социалдык ролдору тизмектелген группаны көрсөткүлө.

1. Тарбиялуу адам.
Гуманист.
Табияттын досу.
3. Атуул.
Кызматчы.
Үй-бүлөчү.

2. Этикеттин билерманы.
Эколог.
Үй-бүлөчү.
4. Атуул.
Патриот.
Интернационалист.

VIII. Түшүп калган сөздү (же сөздөрдү) таап жазыңыз.

Тексттин оң жагындагы жоопторду кагаз тилке менен жабыңыз да, өз алдыңызча биринчи тексттеги жетишпеген сөздү (же сөздөрдү) таап ордуна коюп, андан кийин кагаз тилкени кичине ылдый жылдырсаңыз, ошол текстке тиешелүү сөздөрдү (б.а.жоопту) көрөсүз. Ошентип, өзүңүздүн жообуңузду туура жооп менен салыштырып, текшерүүгө мүмкүндүк түзүлөт. Эгер жооптор дал келсе, экинчи тексттин туура жообун издөөгө өтөсүз. Эгер дал келбесе, анда катаңыздын себебин аныктоого аракеттениңиз. Мындан ары ушул типтеги өзүн-өзү текшерүү блокторун чечмелөөдө сунушталган ыкманы колдонгонуңуз оң.

Тарбиялык процесстин натыйжасы-инсан же жамаат жетишкен көрүнөт	тарбиялык деңгээлден
Критерий-бул диагноздолуучу калыптанган деңгээлинин	сапаттардын, көрсөткүчү
Тарбиялануучулук критерийлер жана болушат.	«жумшак» «катуу»
Багыттуулугу боюнча тарбиялануучулук критерийлер жана болуп бөлүнөт	«тышкылар» «ичкилер»
Диагноздоонун натыйжаларын регистрациялоо диагноздолуучу сандык эквиваленттерин (туура келүүчүлүктөрүн) жолу менен ишке ашырылат.	сапаттардын, ыйгаруу

I. Төмөндө келтирилген түшүнүктөрдөн сиз тарбиялык принциптер катарында эсептегениңизди (б.а. тарбиялык принципке таандыктарын) ажыратыңыз.

1. Адеп-ахлак тарбиясы жана инсанды калыптоо.
2. Тарбиянын коомдук багыттуулугу.
3. Тарбиялоо жана өнүктүрүү.
4. Турмуш, эмгек менен байланыштуулугу.
5. Жамаатта тарбиялоо.
6. Жакшы жактарына таянуу менен тарбиялоо.
7. Инсанын урматтоо жана ага талап коюунун биримдиги.
8. Тарбияны гумандаштыруу.
9. Тарбияга комплекстүү мамиле.
10. Тарбиялык таасирлердин удаалаштыгы, системалуулугу жана биримдиги.
11. Тарбиялык таасирлердин биримдиги.
12. Өзүн-өзү тарбиялоо жана кайра тарбиялоо.
13. Инсандык мамиле.
14. Таасир этүүнүн ар кыл методдорун колдонуу.
15. Окуучулардын жаш курак жана жекече өзгөчөлүктөрүнө ылайыктуулугу.
16. Тарбиянын активдүүлүгү жана көз карандысыздыгы.
17. Тарбиялануучулардын аң-сезимдүүлүктөрү, демилгелүүлүктөрү жана жандуулуктары.

II. Төмөндөгү альтернативалуу ырастоолорду талдап, тарбиянын коомдук мүнөздүүлүк принцибинин талаптарын аныктагыла.

1. Принцип тарбиялык процессте мамлекеттик, коомдук жана жекече керектөө-талаптардын оптималдуу ылайык келүүчүлүктөрүн (карым-катыштарын) талап кылат.
2. Принцип инсандын ар тараптуу жана шайкеш өнүгүүсүн калыптоо процессинде мамлекеттик кызыкчылыктардын баарынан жогору коюлушун талап кылат.
3. Принцип тарбиянын максаттарын атуулдардын жеке кызыкчылыктар дүйнөсүнө чукул жакындатуунун зарылчылыгын көрсөтөт.
4. Аталган принциптин башкы талабы-атуулду тарбиялоо.
5. Принциптин талабы, коомдогу үстөмдүк кылуучу идеологияны адамдардын аң-сезимдерине сиңирүүнү көздөйт.

III. Тарбиянын турмуш, эмгек менен байланыш принцибинин талаптарын аныктагыла.

1. Принцип бардык балдардын жана өспүрүмдөрдүн алы-күчтөрү жетимдүү, өндүрүмдүү эмгекке милдеттүү катышууларын талап кылат.

2. Принцип тарбияны адамдардын практикалык ишмердүүлүктөрү менен байланыштырууну талап кылат.

3. Принцип, бардык тарбиялык маселелерди чыныгы турмушка, адамдардын эмгектик ишмердүүлүктөрүнө таянуу менен тарбиялануучулардын акыл-эстүү уюштурулган эмгектик ишмердүүлүктөргө алдарынын жетишинче катышууларын чечүүнү талап кылат.

4. Принцип, мектептин кичи районунда өткөрүлгөн бардык коомдук иштерге тарбиялануучулардын катышууларын талап кылат.

5. Принцип тарбияны турмуштан, анын проблемаларынан алууну жана инсандын башкы сапаты-эмгекти сүйүүчүлүктү калыптоону талап кылат.

IV. Тарбияда оң жактарына (сапаттарына, касиеттерине) таянуу принцибинин талаптарын аныктагыла.

1. Принцип, адамдын жакшы сапаттарын тарбиялоонун зарылдыгын көрсөтөт.

2. Принцип ар бир тарбиялануучунун жакшы сапаттарын билүүнү, аларга таянуу менен жамандарын жоюуну жана жетиштүү калыптанбаган сапаттарын өнүктүрүүнү талап кылат.

3. Принцип жаман адаттар, өнөкөттөр менен дайыма күрөшүүсүн тарбиячыдан талап кылат.

4. Принцип адамдын өнүгүшүнүн карама-каршылыктуу мүнөзү менен шартталган.

5. Принцип, баланын индивидуалдуулугуна (жеке керт башына тиешелүү өзгөчөлүктөрүнө) залал келтирбестен, анын инсандык сапаттарын өнүктүрүүгө көп көңүл бөлүүнү тарбиячыга сунуштайт.

V. Гумандуу тарбиячынын белгилерин мүнөздөгөн ырастоолорду тандагыла.

1. Инсандын эркиндиктерин жана укуктарын урматтоо.

2. Жакшы иштерди сыйлоо.

3. Акыл-эстүү жана алы-күчү жетимдүү (б.а. көтөрүмдүү) талаптарды коюу.

4. Ойго келгенин жасоочулук.
5. Тарбиялануучунун көз карашын урматтоо.
6. Адамдын өзүнчөлүк (өзү менен өзү болуу) укугун урматтоо.
7. Тарбиядагы чаржайыттык.
8. Тарбиялануучунун толук аракеттенүү эркиндиги;
9. Тарбиялануучунун тарбиянын максаттарын кабылдоосу;
10. Талап кылынган сапаттарды мажбурсуз калыптоо;
11. Инсандык абийирди кемсинтүүчү жазалоодон баш тартуу;
12. Ислам моральнын духунда тарбиялоо;
13. Кайрымдуулукту тарбиялоо;
14. Гуманизмди кайра жаралтуу;
15. Борборлоштурулган мектеп тарбиясынан баш тартуу;

VI. Инсандык мамиленин талаптарын аныктагыла.

1. Инсандык мамиле тарбиялануучулардын жеке керт башына тиешелүү (индивидуалдык) өзгөчөлүктөрдү эске алууну талап кылат.

2. Инсандык мамиле тарбияда жаш курактык өзгөчөлүктөрдү эске алуунун зарылдыгын көрсөтөт.

3. Инсандык мамиле, тарбиялануучунун инсанын үйрөнүүгө жана тарбиялануучулардын кызыгууларынын жана каалоолорунун негизинде тарбиялык процессти уюштурууга тарбиячыны багыттайт.

4. Инсандык мамиле тарбиянын программасын биргеликте талкуулоого тарбиялануучулардын катышууларын божомолдойт.

5. Инсандык мамиле, башкы инсандык сапаттарды-инсандын багыттуулугун, анын турмуштук пландарын жана нарк-насил мүдөөлөрүн, тарбиялануучулардын жаш курактык жана жеке керт баштарынын өзгөчөлүктөрүн эске алуунун негизинде тарбиялык процессти ишке ашырууга тарбиячыларды милдеттендирет.

VII. Сунушталган альтернативалардан, тарбиялык таасир этүүлөрдүн биримдик принцибинин маңызын чагылткан туура жоопту тапкыла.

1. Аталган принциптин маңызы, бирдиктүү талаптардан келип чыккан, тарбиялык процесстин бардык катышуучуларынын, аларга тиешелүү адамдардын, кызматтардын, социалдык институттардын

макулдашылган аракеттеринин негизинде тарбиялык таасир этүүлөрдү уюштурууда турат.

2. Принцип бардык тарбиялык таасир этүүлөрдү жөндөөнү (координациялоону) талап кылат.

3. Принцип баланын жеке керт башына мүнөздүү өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен үй-бүлөгө таянууну тарбиячыларга милдеттендирет.

4. Принцип бардык тажрыйбалардын аракеттерин макулдаштырууну көздөйт.

5. Принцип массалык маалымат каражаттарын, өз ишмердүүлүктөрүн мектеп менен координациялоону билдирет.

III Тсма: ИНСАНДЫ ЖАМААТТА (КОЛЛЕКТИВДЕ) ТАРБИЯЛОО

ӨӨТБ

I. Түшүп калган сөздөрдү таап, көп чекиттердин ордуна койгула.

Тарбиялык форма-бул процесстин тышкы,	тарбиялык көрүнүшү
Тарбиянын микрогруппалык, жана формалары жашайт.	индивидуалдык, группалык, массалык
Тарбиялык процесстин натыйжалуулугу колдонулган формалардан болот.	көз каранды
Тарбиянын формалары көп колдонулат.	группалык
Алардын таралышы педагогикалык кызмат көрсөтүүнүн жана менен шартталган.	жетишээрлик натыйжалуулугу, арзан наркы

II. Инсанды калыптоодо жамааттын (коллективдин) мааниси жөнүндөгү кайсы көз карашты сиз бөлүшөсүз?

1. Инсанды калыптоодо жамаат өтө чоң таасирге ээ. Жалпы иште адамдын коомдо бааланган: жолдоштук, достук, өз ара жардамдашуучулук, бирөөнүн кайгы, кубанычына ортоктош болуу

сезимдери өнүгөт. Жамааттын талаптарында инсандын адеп-ахлагын өркүндөтүүнүн кубаттуу фактору катылган. Эгер жамаат жакшы уюшулса, анын таасири өзгөчө күчтүү.

2. Инсанды өнүктүрүүдө жамааттын таасирин эске албаса деле болот. Баланын мүнөздөрүнүн жана адаттарынын негизи үй-бүлөдө түптөлөт. Мектепте окуучуну, аны менен кошо жамаатты мугалим жетектейт. Ошондуктан, инсандын өнүгүүсүнө жамаат эмес, үй-бүлө жана мугалим таасир кылат.

3. Инсанга жамааттын оң таасирине караганда, адатта, терс таасири чоң. Эркүүбү же эрксизби жамаат инсанды басынтат. Туруксуз, эрксиз балдар жалпы пикирдин таасирине айрыкча тартылышып, өзүлөрүнүн ойлонуу образдарында жана адаттарында калган баарына окшош болуп калышат. Мына ошондо ал балдардагы кайталангыс өзгөчөлүктөр жоголот.

Экзистенциалисттердин: коомдук байланыштардын туткундарынан кутулганда гана адам кадыр-баркка ээ болуп, жеке керт башынын өзгөчөлүктөрүн (индивидуалдуулугун) сактап калат дегендери туура.

4. Инсанды калыптоодо жамааттын кандайдыр бир мааниси бар. Эмнеликтен кандайдыр бир? Эмне дегенде инсан-бул, уюшулган жана уюшулбаган таасирлердин, табигый элементтердин кошундусу. Акыркылары, жамааттын таасири делет.

III. Таблицаны толтургула. Көрсөтүлгөн белги орун алган учурда группа» же «жамаат» графасына «+» белгисин, ал эми орун албаса «-» белгисин койгула. Кийин жамааттын жана группанын белгилерин салыштыргыла.

Белгилер	Группа	Жамаат
Жалпы ишмердүүлүк		
Жалпы уюшуусу		
Шайлоо органдары		
Максат		
Социалдык маанилүү максат		
Кызматташтык		
Башкаруу		
Баш кошкондук		
Жалпы жооптуулук		
Өз ара көз карандылык		
Ак көңүлдүүлүк		
Өз ара жардамдашуучулук		

IV. Сунушталган жооптордон коллективдин 2-баскычтагы (стадиядагы) өнүгүүсүн мүнөздөгөндөрүн тандагыла.

1. Тарбиялануучулар бири-бирин жетишээрлик жакшы билишпейт, жамааттын мүчөлөрүнүн жүрүм-турумдарына кызыгышпайт.

2. Актив көзгө көрүнөт.

3. Жамааттын көпчүлүк мүчөлөрү тарбиячынын талаптарын колдошот.

4. Актив көпчүлүктү башкарууга, жамааттын жашоо, турмушуна таасир этүүгө жөндөмдүү.

5. Жамааттын турмушунун бардык маселелери жалпы чогулушта чечилет.

6. Азчылык өз таасирине көпчүлүктү баш ийдирет.

7. Тарбиялануучулар жамааттын турмушунун маселелерин биримдикте чечишет.

V. Азыр дээрлик бардык жерлерде мектептик көзөмөлдөө өткөрүлөт жана класстар кезектешип мектеп боюнча көзөмөлдөө болушат. Алардын негизги милдети-жумушчу күндүн башынан аягына чейин тартипти сактоо. Жамаатты калыптоодо жалпы мектептик көзөмөлдүн мааниси жөнүндө ар түрдүү, кала берсе карама-каршы пикирлер айтылып жүрөт. Алардын кайсынысын сиз туура деп эсептейсиз?

1. Көзөмөлдүн кереги жок. Алар мектеп окуучуларына сени кимдир бирөө көзөмөлдөп турганда гана тартипти сактоо керек деген пикирди бекемдейт. Бардык жерлерге «сакчыларды» коюу адаты өз алдынчалыкты, жооптуулукту, өз алдынча тартиптүүлүктү жана өзүн-өзү сыйлоочулукту тарбиялоого чоң зыян келтирет.

2. Көзөмөл-жамаатты баш коштуруу үчүн зарыл болгон биргелешкен ишмердүүлүк. Көзөмөлчүлүктө тарбиялануучулар жалпы жамаат үчүн керектүү болгон тапшырмаларды аткарууну үйрөнүшөт.

3. Революцияга чейинки мектепте коллективдүү көзөмөлгө туруучулук болгон эмес, бирок мектеп коомго соңун тарбияланган адамдарды берген. Мындай көзөмөлгө туруучулук азыркы батыштагы мектепте дагы жок. Мектепте жана андан тышкаркы жерлерде тарбиялануучуларды адептүү, тартиптүү жүрүм-турумдарга кызыктыруу үчүн башка жолдорду издөө зарыл.

4. Көзөмөлчүлүк керек, бирок педагогдор башта тарбиялануучуларга көзөмөлчүлүктүн милдеттерин аткарууну үйрөтүүлөрү зарыл. Мектепте көзөмөлдө туруу балдар үчүн жагымдуу милдетке жана салтка айланышы керек. Бул үчүн көзөмөлчүлүк убагында аларга толук ишенүү жана бүтүндөй бийликти ыйгаруу менен көзөмөлчүлөрдүн статусун өзгөртүү зарыл.

5. Көзөмөлчүлүк-карандай эле формалдуулук (кайдыгерлик). Көзөмөлдө тургандар менен эч ким эсептешпейт. Алар күнөөлөрүн өтөшүп, тартипке келтирүү иштерине кийлигишишпейт. Ошентип, тарбиялануучуларды жоопкерсиздикке, өз милдеттерин эптемей аткарууга үйрөтүшөт. Ушундай көзөмөлдүктөн мектепте иреттүүлүк оңолбойт, жамаат ынтымактуураак болуп кетпейт.

VI. Көптөгөн класстык жамааттардын класстык чогулуштарында мектеп окуучуларынын өзүлөрү түзүшкөн мүнөздөмөлөрдү талкуулашат. Бул жамаатта инсанды тарбиялоого жана жамааттын мүчөлөрүнүн арасында өз ара жакшына мамилелердин калыптанышына жардам береби? Сунуштаган жоопторду талдоо менен өз көз карашыңызды билдириңиз.

1. Элдин көзүнчө кемчиликтерин ачык айтуу эч кимге жакпашы мүмкүн. Жагымсыз формада айтылган кемчиликтер алардан кутулууну каалоону эч качан пайда кылбайт. Уялуу, ачуулануу, кыжырдануу сезимдери инсандын мурдакы терс багыттуулугунун өзгөрүшүнө жардам бербейт. Ошол себептүү, ушундай мүнөздөмөлөрдү түзүүгө жана аларды эл алдында жарыялоого жол берилбейт.

2. Мына ушундай аңгемелешүүдөн кийин жамаатта капалангандар болсо, бул, жамаатты баш коштурууга эмес, анын бөлүнүүсүнө алып келет. Ошол эле убакта сындоосуз жана өзүн-өзү сындоосуз жамааттын ийгиликтүү өнүгүүсү мүмкүн эмес.

3. Мүнөздөмөлөр конкреттүү ар бир окуучуга эмес, кандайдыр орточолонгон, жамааттын «группалык портрети» тибинде түзүлүшү керек. Мындай мүнөздөмө жеке окуучуну капалантпайт, бирок жамаат колдобогон терс сапаттар ачыкка чыгат. Мүнөздөмөнү ар бир окуучу «өзүнө бычып», ойлонуп көрсүн. Мына ушунда жамаат тарабынан ар бир мүчөсүнө талап коюусу жеңилдейт.

4. Мүнөздөмөлөр коллективдүү жүрүм-турум нормаларын бузгандарга, олуттуу күнөөлөрү бар окуучуларга гана керек. Алар өзүлөрү жөнүндөгү пикирлерди билишсин, жолдошторунун мамилелерин сезишсин. Объективдүү эмес деген күнөөнү тарбиячыга, класс жетекчиге коюу мүмкүн, ал эми коллектив өзүнүн баа берүүсүндө жаңылбайт.

5. Коллективдүү мүнөздөмөлөрдү түзүү өтө маанилүү жана керектүү иш. Ушинтип гана жамааттын мүчөлөрүнүн туурасын көзгө тике карап айтууну, айланадагылардан ачуу чындыкты угууну жана алар менен эсептешүүнү үйрөтүү мүмкүн. Тарбия процессинде бул усулдун айрым терс натыйжалары көрүнүшү мүмкүн, бирок коллективдүү мүнөздөмөлөрдү угуу акыр натыйжасында жамааттык өз ара мамилелерди жакшыртат.

VII. Педагогика боюнча семинардык сабакта талаш күчөдү: ким кимге-«инсан жамаат үчүнбү» же «жамаат инсан үчүнбү»? Суроо ачык бойдон калды. Ал эми сиз эмне дейсиз? Сунушталган жоопторго таянып, өз пикириңизди билдириңиз?

1. Маселенин мындай коюлушунун өзү туура эмес. Жамаат инсан үчүн кандай керек болсо, инсан жамаат үчүн ошондой керек. Алар бири-бирисиз жашабайт деле. Инсан өзүнүн бир бөлүгүн жамаатка арнашы керек болсо, ал эми жамаат өз күчүнүн, мүмкүнчүлүгүнүн бир бөлүгүн инсанга берет.

2. Инсан жамаат үчүн тарбияланат. Жамаат аркылуу жана жамаат үчүн, жамаатта (коллективде) тарбиялоонун зарылдыгын ырастаган А.С.Макаренконун ою туура.

3. Жамаат инсан үчүн жашайт. Бул инсан турмушка бышып, күрөшүүгө даяр болуу үчүн социалдык тажрыйбага ээ болуп, өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн ачып, өз ордун таба турган керектүү социалдык бирикме.

4. Баары жана бардык жерде жеке кызыкчылыкты көздөгөн, пайданы издеген жеке эгоизм жана группалык (коллективдүү) эгоизм жашайт. «Адамдарды башкарган түрткүлөрдү көңүл коюп изилдегенде, -деп жазган Н.Г.Чернышевский,-көрсө бардык жакшы жана жаман, асыл жана пас, баатырдык жана кайратсыздык иштердин бардык адамдардагы булагы бир экендиги анык болду; адам өзүнө жаккандай иш кылат, чоң пайданы, зор канааттанууну алуу үчүн аз пайдадан же аз канааттануудан баш тартууга жетелеген эсептөөлөрдү жетекчиликке алат».

5. Коомдон сырткары адам инсан болбойт. Жамаат (коллектив)-коомдун бөлүкчөсү, ошол себептүү адам туулгандан тарта жамаатка «багышталган», жамаатка кошулууга милдеттүү.

VIII. Жамаатты калыптоого натыйжалуу таасир көрсөтүүчү башкы факторлор кайсы группада көрсөтүлгөндүгүн аныктагыла.

1. Максаттардын жалпылыгы.

Окуучулардын бири-бирин билүүлөрү.

Коллективди бекем авторитардык жетектөө.

Тарбиялануучулардын ортосунда чырлардын жоктугу.

Үй тапшырмаларын чогуу аткаруу.

2. Биргелешкен ишмердүүлүк.

Бирдиктүү мектептик форма.

Лидердин болушу.

Туулган аймагына биргелешкен жүрүштөр.

Өзүн-өзү башкаруу органдарынын болушу.

3. Биргелешкен ишмердүүлүк.

Педагогдун коллективдин өнүгүү теориясын билүүсү.

Диалектикалык карама-каршылыктарынын көрүнүшү.

Лидердин болушу.

Мектеп окуучуларынын арасындагы достук.

4. Педагогдун коллективдин өнүгүү теориясын билүүсү.

Тарбиялануучулардын тарбиянын максаттарын түшүнүүсү жана болушу.

Мектеп окуучуларынын максатка багыттуу биргелешкен ишмердүүлүктөрү.

Келечектүү сызыктардын болушу.

Демократиялык негизде түзүлгөн өзүн-өзү башкаруу органдарынын билүүсү.

IV Тема: ТАРБИЯНЫН ЖАЛПЫ МЕТОДДОРУ

ӨӨТБ

I. Түшүп калган сөздөрдү таап, көп чекиттердин ордуна койгула.

Тарбиянын усулдары (методдору)- бул тарбиянын белгиленген жетүүнүн	максаттарына, жолдору
Тарбиялык ыкма-бул тарбиялык жалпы методдун	бөлүгү,
..... таасир,	айрым бир,
жакшыртуу	конкреттүү
Тарбиялык каражат-бул тарбиялык ыкмалардын	Жыйындысы
Усулдун структурасы	ыкмаларга,
жана бөлүнөт	каражаттарга

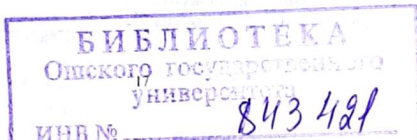
II. Туура жоопту тапкыла.

Тарбиянын оптималдуу усулун тандоо үчүн керек:

1. Ар бир усулдун маңызын аныктап, берилген талаптарга жооп берген усулдарды, бар болгон көп сандаган жолдордун ичинен тандоо зарыл.

2. Кырдаалды тандап, ылайыктуу усулду тандоо керек.

3. Белгиленген максатка кайсыл усул тезирээк жеткирерин тандоо керек.

4. Усулдардын көптүгүнүн (К) ичинен кайсыл усул тарбиянын конкреттүү шарттарында (Ш) кабыл алынган оптималдуулук критерийлерине жарамдуулугун текшерүү зарыл.

5. Оптималдуулук критерийлерин түзүп, ал боюнча ар бир усулдун жарамдуулугун аныктоо керек.

III. Тарбиялык усулдарды тандоону аныктоочу жалпы шарттар кайсы номерлерде берилгендигин көрсөткүлө.

- 1) Коллективизм;
- 2) Тарбиянын максаттары жана милдеттери;
- 3) Эмгек тарбиясы;
- 4) Тарбиянын мазмуну;
- 5) Мектеп окуучуларынын курак жаш өзгөчөлүктөрү;
- 6) Эстетикалык тарбия;
- 7) Жамааттык (коллективдик) калыптануу деңгээли;
- 8) Мектеп окуучуларынын жекече өзгөчөлүктөрү;
- 9) Тарбиялык шарттар;
- 10) Кесипке багыттоо;
- 11) Системалуулук ;
- 12) Тарбиянын комплекстүү мүнөзү;
- 13) Тарбиялык каражаттар;
- 14) Педагогикалык квалификациянын деңгээли;
- 15) Убакыт;
- 16) Мектепти демократташтыруу;
- 17) Күтүлүүчү натыйжалар;
- 18) Тарбиялануучулардын ата-энелеринин каалоолору;
- 19) Талап коючулук;
- 20) Тарбияны дифференцирлөө;
- 21) Адеп-ахлак тарбиясы;

IV. Таблицаны толтургула.

Усулдар багытталган	Тарбиялык усулдардын группасы
Түшүнүктөрдү, көз-караштарды, ишенимдерди калыптоого	
	Коомдук жүрүм-турум тажрыйбаларын жана ишмердүүлүктөрдү уюштурууну калыптоо усулдары
Ишмердүүлүктөрдү жана жүрүм-турумдарды стимулдаштырууга	

V. Тизмектелген түшүнүктөрдүн ичинен инсандын аң-сезимин калыптоо усулдарына тиешелүүлөрүн тандагыла.

1) мугалимдин кадыр-баркы,	11) билдирүү,
2) этикалык аңгемелер,	12) ишендирүү,
3) аңгеме,	13) тапшырма,
4) лекция,	14) инструктаж,
5) коомдук пикир,	15) үлгү,
6) жаза,	16) акыйкаттык,
7) мелдеш,	17) нотация,
8) ачыктык,	18) текшерүү,
9) түшүндүрүү,	19) диспут,
10) айтып берүү,	20) баяндама (доклад).

VI. I- этикалык аңгеме; II- түшүндүрүү; III- билдирүү үчүн кайсы талаптар мүнөздүү?

1) окуучунун тажрыйбасына ылайык келүүчүлүк;	6) угуучулардын ички сезимдер аркылуу өткөрүүсү;
2) иллюстрациялар;	7) ишендирүү;
3) жагдай;	8) кайрылуу формасы;
4) тарбиячынын чеберчилиги;	9) өз учурундалык;
5) тарбиячынын кадыр-баркы;	10) аллегорияларды колдонуу;

VII. Таблицаны толтургула.

- 1) этикалык аңгемеге жана 2) диспутка мүнөздүү болгон талаптарды белгилегиле.

Талаптар	Этикалык аңгеме	Диспут
1. Пландын болушу.		
2. Теманын аталышы.		
3. Проблемалуулук.		
4. Сценарийдин болушу.		
5. Мектеп окуучуларынын өнүгүү деңгээлине ылайык келүүсү.		
6. Эмоционалдык тажрыйбасына ылайыктуулугу.		
7. Бардык көз караштарды сальштыруу.		
8. Кырдаалды окуучунун көзү менен кароо.		
9. Пикирлердин күрөшү.		
10. Тыянактардын аныктыгы.		

11.Тыкан даярдануу.		
12.Аудиторияны билүү.		
13.Педагогдун чеберчилиги.		
14.Ишенимдүү башкаруу.		
15.Ишендирээрлик.		

VIII. Класс жетекчи окуучуларынын ар түрдүү кырдаалдарында өзүлөрүн алып жүрө билүүлөрүн каалап, бул максатта ал, класста сырткы көрүнүшү жана мамилелер жөнүндө бир нече аңгемелешүүлөр өткөн. Балдар өз класс жетекчисин абдан көңүл буруу менен угушуп, көптөгөн суроолор беришти. Бирок, көп өтпөй педагог жетекчи класстын окуучуларынын жүрүм-турумдарында эч кандай өзгөрүүлөрдүн болбогондугун капалануу менен белгиледи. Эмне себептен ?

1. Балдар чала түшүнүшкөн жана эстеринде сакташкан.

2. Бөлөк адамдардын жашоо-турмушу, жүрүм-турумдары мектеп окуучуларында өз жүрүм-турумдарын жакшыртууну каалоолорун пайда кылбаган.

3. Көрсөтмөлүү мисал болбогон.

4. Турмуш, мамилелердин практикасы жаман адаттарды жоюуну талап кылбайт.

5. Класста окшоштуруп тууроо үчүн мисалдар жок, алар бөлүнүп көрсөтүлгөн эмес.

IX. Ишмердүүлүктөрдү уюштуруу жана коомдук жүрүм-турум тажрыйбаларын калыптоо усулдарынын группасына тиешелүү усулдарды бөлүп көрсөткүлө:

1) лекция;	7) сыйлоо;	12) коомдук пикир;
2) пикирлешүү;	8) билдирүү;	13) дискуссия;
3) көнүгүү,	9) түшүндүрүү;	14) тарбиялык
4) диспут;	10) үлгү;	жагдайлар;
5) педагогикалык талап;	11) тапшырма;	15) аңгеме;
6) үйрөтүү;		16) мелдеш;
		17) жазалоо.

IX. Чиймени толтургула:

1.
2.
3.
4.
5.

Көнүгүүлөрдүн
натыйжалуулугу көз

каранды болот :

6.
7.
8.
9.
10.
11.

X. Орто класстарда талап коюнун кайсы түрлөрү бир кыйла натыйжалуу? Көрсөтүлгөн талаптын түрү орун алган жерлерге «+» же «-» белгисин койгула.

Талап	Буй-рук	Ке-неш	Иша-рат кылуу	Кор-ку-туу	Оюн	Ише-ним	Сура-ныч	Жак-ты-руу	Айып-тоо
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
I Түз II Кы-йыр									

XI. Түшүп калган сөздөрдү таап, көп чекиттердин ордуна койгула.

Үйрөтүү – бул ургаалдуу (интенсивно) аткарылуучу	көнүгүү
Үйрөтүүнү колдонууда	тарбиянын максаты
жөнүндө ачык түшүнүктүн болушу лаазым	максаты
Үйрөтүүнүн мазмуну кыска..... менен туюнтулат	эреже
Үйрөтүүнү баштоо алдындакантип	аракеттер, аткары-ларын
көрсөтүү керек	
Үйрөтүү туруктуу	текшерип турууну талап кылат
Үйрөтүүнүформасында уюштуруу	оюн
орчундуу педагогикалык натыйжа берет.	

XII. Чиймени толтургула.

- Тарбиялык кырдаалдарды
ийгиликтүү колдонуу
шартталган:
1.
 2.
 3.
 4.
 5.

ХІІІ. Түрткү берүү (стимулдаштыруу) усулдары кайсы группада тизмектелген?

1	2	3	4
Аңгеме	Сыйлоо	Көнүгүү	Сүйлөшүү
Түшүндүрүү	Жазалоо	Сыйлоо	Мажбурлоо
Сүйлөшүү	Мелдештирүү	Үйрөтүү	Тарбиялык
Жеке үлгү	Субъективдүү-	Талап коюу	кырдаалдар
Жазалоо	прагматикалык	Тапшырма берүү	Текшерүү

XIV. Сыйлоо деген эмне? Келтирилген жооптордон туурасын тандагыла жана калгандарынын катаыктарын негиздегиле.

1. Сыйлоо — классташтарынын кызыгуу абалдарынан анын жүрүш-турушун оң баалоону туюндурган жана оң сапаттарын бекемдөө максатында тарбиялануучуга педагогикалык таасир этүүнүн ыкмасы.

2. Сыйлоо — бул тарбиялануучуну алкоону, ага ыраазы болууну болжолдогон тарбиялоо усулу.

3. Сыйлоо дегенде тарбиянын ушундай усулун түшүнүү керек, качан тарбиялануучунун өз милдеттерине оң мамилесин калыптоо максатында тарбиячынын сыйлаганын.

4. Сыйлоо — жакшы аткарган ишин белгилөө усулу

5. Сыйлоо — тарбиялануучулардын ишмердүүлүктөрүн стимулдаш-тыруу ыкмасы.

XV. Мелдеш деген эмне? Келтирилген жооптордон туурасын тандагыла.

1. Мелдеш — бул жеңүүчү аныкталуучу оюн.

2. Мелдеш — бул жетишилген натыйжаларды бекемдөөнүн жолу.

3. Мелдеш — өздүк натыйжаларды башка катышуучулардын жетишкендиктери менен салыштыруу процессинде инсандык зарыл сапаттарды бышыктоонун жана калыптоонун усулу.

4. Мелдеш — тарбиялануучулардын бир бөлүгүнүн башкалардын үстүнөн артыкчылыктарын орнотуу усулу.

5. Мелдеш — бул кандай гана жол менен болбосун алдыңкылыкка (көңүлдүн чордонун бурдурууга) умтулуу.

XVI. Жазалоо деген эмне? Келтирилген жооптордон жалгыз туурасын тандагыла.

1. Жазалоо — талап коюу түрүндө аткарылган тарбиялык усул.

2. Жазалоо – бул аткарышкан аракеттери үчүн коркуу сезимдерин калыптоо максатында тарбиялануучулардын терс аракеттерин тормоздоонун чечүүчү өбөлгөсү (фактору).

3. Жазалоо — тарбиялануучунун чеки аракеттерин токтотуу максатында жамааттын кызыкчылыгы абалында (позициясында) туруу менен тарбиялануучуга таасир этүүнүн ыкмасы.

V Тема: ТАРБИЯНЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫ

ӨӨТБ

1. Түшүп калган сөздөрдү таап, көп чекиттердин ордуна койгула.

Технология – бул илимий..... сунуштаган коюлган маселелерди чечүүнүн....., жана	система, алгоритмдери, жолдору, каражаттары.
Тарбиялык технологиянын өзгөчөлүктөрү төмөнкүдөй: 1) Тарбиялык таасир этүүнү жана..... таасир аркылуу, ыкма боюнча ишке ашыруу; 2) Тарбиячылар процессти..... тарта,.....чейин алып баруу зарылдыктары; 3) Баары үчүн жалпы....., ошондой эле натыйжаларды текшерүүнүн «түйүндүү.....» болушу.	көп пландуу комплекттүү удаалаш – параллелдик башынан акыркы этаптарына чектердин чекиттеринин

II. Түшүп калган сөздөрдү таап, көп чекиттердин ордуна койгула.

Комплекстүү мамиле – бул тарбиялык таасир этүүлөрдүн жана өз ара аракеттенишүүнүн максаттарынын, мазмундарынын, жана формаларынын.....	милдеттеринин усулдарынын биримдиги
Тарбиялануучуларга таасир этүү үч багыт боюнча: 1)....., 2)....., 3)....., таасир этүү катарында өнүгөт.	аң-сезимдерине сезимдерине жүрүм- турумдарына
Белгиленген инсандык сапаттар конкреттүү	

тарбиялык, аркылуу калыптанат.	иштердин системасы
Комплекстүү мамиле — бул, ошондой эле акыл,,,, эстетикалык тарбиялардын биримдиги.	адеп-ахлак дене эмгек.
Комплекстүү мамиле, тарбиялык процеске жана аны жетектөөгө карата..... мамилени жоромолдойт. Инсанды тарбиялоого таасирдүү болгон башкы эске алынышы лаазым.	системалуу өбөлгөлөр (факторлор)

III. Калган бардык жооптордун каталыгын далилдеп, туура жоопту тандагыла. Тарбиялык иш деген эмне?

1. Мектеп окуучуларынын мектеп алдындагы тажрыйбалык аянт-чадагы жумуштары менен байланыштуу иш чара.

2. Тарбиялануучулардын конкреттүү ишмердүүлүктөрүн уюштуруу-нун жана ишке ашыруунун түрү.

3. Сабактан тышкаркы убакта аткарылчу-мектеп окуучулары үчүн алы жетээрлик, пайдалуу жана зарыл болгон иш.

4. Педагогикалык таасир этүүнүн инструменти (каражаты, ыкмасы).

5. Мектеп окуучуларын эмгектик тарбиялоодо жалпы күч-аракеттерди комплекстүү колдонуу.

IV. Түшүп калган сөздөрдү таап, көп чекиттердин ордуна койгула.

Окуу процесси – сабактардан, ал эми тарбиялык процесс-.....турат.	тарбиялык иштерден
Тарбиялык иш (ТИ) – бул , конкреттүү тарбиялык ишмердүүлүктү уюштуруунун жана	ишке ашыруунун түрү
Ар кандай ТИ төмөнкү этаптарга: 1)....., 2)....., 3)....., 4)....., 5)..... бөлүнөт.	максатты коюуга, пландаштырууга, уюштурууга, ишке ашырууга, талдоого
Ар кандай ТИ те максат жана максаттар болот.	башкы кошумча
ТИ..... жана..... мамилелеринин негизинде долбоорлонот.	ишмердүүлүк, комплекстүү

V. "Тарбиялык" ишти уюштуруунун технологиясы төмөнкү жоболорго таянат (андан ары өзүңүз толуктап жазыңыз) :

ТИТИ уюштуруунун
технологиясы

1.
2.
3.
4.
5.
6.

VI. Келтирилген ырастоолордон ТИТИ турмушка ашыруу этабында педагогдун аткарган милдеттерин (функцияларын) тандагыла:

1) программанын аткарылышын көзөмөлдөйт;	4) талап кылынган сапаттардын калыптанган деңгээлин аныктайт, белгилейт;
2) жөнгө салуучулук (диспетчердик) милдетти аткарат;	5) андан аркы иштин стратегиясын белгилейт.
3) диагноздоону ишке ашырат;	6) уюштуруу маселелеринин даана чечилишин көзөмөлдөйт.

VII. Чиймени толтургула .

	1.	2.
	3.	4.
ТИТИ талдоо кезинде мына бул суроолорго жооп берүү лаазым	5.	6.
	7.	8.
	9.	10.
	11.	12.
	13.	14.
	15.	16.
	17.	18.

VIII. Түшүп калган сөздөрдү таап, көп чекиттердин ордуна койгула

Мектеп окуучуларынын жашоо-турмушунун жана ишмердүүлүктөрүнүн белгилүү иреттүүлүгү (гартиби).....деп аталат. режим.

Режим : 1)....., 2)....., пайдалуу,
3)....., жана 4)..... так,
болушу керек. конкреттүү,
аткарымдуу

Титер....., шарттарына жайдын	жайдын
жана берилген мектептин убакыттын	убакыттын
ылайыктуу болуп, ар дайым муктаждыктарына	муктаждыктарына
барылышы лаазым. татаалданып	татаалданып
Титер болбостон чаржайыт,	чаржайыт,
..... түзүшү керек. системаны	системаны

IX. Түшүп калган сөздөрдү таап, көп чекиттердин ордуна койгула.

Активдүү турмуштук позиция – бул....., коомго карата.....	установка субъективдүү мамилени
чагылткан, жүрүш-туруштун анык бир жолуна багыттануу.	
Социалдык өбөлгөлөрдүн (факторлордун) ичинен турмуштук позициянын калыптануусуна эң чоң даражада таасирдүү өбөлгө.....	
.....таандык.	үй-бүлөгө
Социалдык багыттуу ТИ тер мектеп окуучуларынын реалдуу милдеттерди аткаруулары	өндүрүштүк мамилелерге
катышуулары жолунда алардын активдүү турмуштук позицияларын калыптандыруу үчүн шарттарды түзөт.	

X. VI Б класстын класс жетекчиси өз окуучуларынын мугалимдерине жана бири-бирине жасашкан одоно мамилелерин билүүчү. Мындай адаттарды жоюу максатында, ал балдар менен биргеликте көрүмдүү, эсте калаарлык спектакль коюшту. Мектеп окуучулары бул иш чарага зор демилгелүүлүк менен катышышты. Бирок, аз убакыттан соң педагог алтынчы класстын окуучуларынын жүрүм-турумдарында эч кандай өзгөрүүлөрдүн болбогондугун байкаган.

Себеби эмнеде ?

1. Класс жетекчи болгону бир тарбиялык иш аткарган жана анын жардамы менен жүрүм-турумдун тереңдеп орногон калыптарын өзгөртүү мүмкүн эмес.

2. Балдар уюштурулган эмес, бири-биринин жүрүм-турумдарын көзөмөлдөшпөгөн.

3. Класс жетекчи тарбиялык ишти «жалпы жонунан» уюштурган, б.а. класстагы конкреттүү окуучуну эске алуусуз, проблеманы көтөргөн.

4. Туура жооп жок.

XI. Эстетикалык багыттагы тарбиялык иштер ар түрдүү удаалаштыкта өтүшү мүмкүн. Алардын кандай кезектешүүсүн сиз максатка ылайыктуу деп эсептейсиз?

1. Тарбиялык иштер циклдер боюнча өтүлөт: адегенде XIX-XX кылымдардын адабияты баяндама түрүндө мүнөздөлөт, кийин ушул доордун музыкасынын тарыхы окулуп үйрөнүлөт, андан соң живописстин тарыхына өтүлөт жана «театралдык циклди» окуп үйрөнүү менен аякталат.

2. Тарбиялык иштерди адабият жана тарых сабактарында окулуп үйрөнүлүүчү материалдар менен бекем байланыштырышат, живопись, музыка жана театралдык искусство боюнча окуу материалдарын пайдаланышат.

3. Тарбиялык иштер темалар боюнча жана тарыхый – хронологиялык удаалаштыкта так долбоорлонот. Искусствонун ар кайсы түрлөрү өз ара байланыштуулукта каралат. Живопись боюнча тарбиялык иштер, музыка жана театр боюнча тарбиялык иштер, менен алмашылат.

4. Тарбиялык иштердин тематикалары жана алардын кезектери тарбиялануучулардын кызыгуулары жана сунуштары менен аныкталат.

5. Тарбиялык иштердин тематикалары мектеп окуучуларынын эстетикалык тарбиялануучулуктарын диагноздоонун негизинде такталат.

XII. Чиймени толтургула. Дене тарбиясынын милдеттерин жана ал милдеттерди чечүү үчүн ылайыктуу болгон тарбиялык иштерди жазгыла.

Дене тарбиясынын милдеттери	1.....	Тарбиялык иштер	1.....
	2.....		2.....
	3.....		3.....
	4.....		4.....
	5.....		5.....
	6.....		6.....
	7.....		7.....
	8.....		8.....
	9.....		9.....
	10.....		10.....

XIII. Жаш эжей бешинчи класстын окуучулары менен колхоз багына көчөттөрдүн түбүнө оюктарды казууга барышты. Бул жумушту кантип аткаруу керектигин өспүрүмдөргө түшүндүрүштү

жана алар ишке жаңы киришишти. Эжей алдың бир звеного, кийин экинчисине келип, аларга ыраазылана көңүлдөрүн көтөрүп жатты. Бирок, эки сааттан кийин негедир баары басаңдап жигердүүлүк өчтү. Көбү күрөктөргө таянышып, жөн эле туруп калышты. Эжей балдарга кыйкырып, алар менен талаша баштады, аларга кыжырданып, «жалкоолор» деп жатты. Окуучулар жумушту баштаган болушту, бирок иш алга жылбады. Чырдашуу жыгтана баштады. Эмнеликтен ошондой болгонун түшүндүргүлө?

1. Жумуш начар даярдалган. Эжей балдардын узак жана берилгендик менен эмгектенүүлөрүнө дем-күч берүүчү стимулдарды эске албаган жана пайдаланбаган.

2. Мектеп окуучуларына жумуш таңууланган болуучу.

3. Балдар жөн эле жалкоолонушту, күч-аракеттерин сарпташпады, себеби ошол жумушунун коомдук маанилүүлүгүн көрүшпөгөн жана түшүнүшпөгөн.

4. Экологиялык агартуу аз пайда алып келди, а мүмкүн, андай агартуу таптакыр болбогон.

5. Бешинчи класстагы адеп-ахлак, экологиялык жана эмгек тарбиялары комплекстүү жүргүзүлбөгөн-алгачкы эле кыйынчылыктар адеп-ахлактык сапаттардын төмөнкү деңгээлде калыптангандыгын көрсөттү.

6. Туура жооп жок.

XIV. Чиймени толтургула.

Эмгекке карата адеп-ахлак
мамилелеринин көрүнүштөрү
(элементтери)

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.

Берилген сапаттарды калыптоо
максатындагы конкреттүү
тарбиялык иштер

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.

I. Коомдук тарбия - бул,

- 1) «адам –адамга» системасында коомдо жүрүүчү тарбиялык процесстерди мамлекеттен обочо уюштуруу;
- 2) коомдук агартуунун мамлекеттик системасы;
- 3) үй-бүлөдөгү тарбия;
- 4) коомдун мүчөлөрүн руханий тарбиялоодо чиркөөнүн таасири;
- 5) элдин корголбогон катмарынын иштери менен алектенген мамлекеттик мекемелер.

II. Социалдык кызматкер кандай жумушту аткарат:

1. Балдарды жана жаштарды коомдук тарбиялайт.
2. Тобокелчилик группасында иштейт.
3. Үй-бүлөгө жардамдашат.
4. Медициналык, түзөтүүчү, кайрымдуулук мекемелеринде эмгектенет.
5. Бардык жооптор туура.

III. Туура же туура эмес:

1. Батыш дүйнөсүндө социалдык кызматкер кесиби баркталбайт.
2. Социалдык кызматта бардык каалоочулар иштей алышат.
3. Социалдык кызмат-бул мээримдүүлүк жана кайрымдуулук көрсөтүү.
4. Коомдук тарбия жана социалдык кызмат –бирдей эле нерсе.
5. Коомдук тарбияны уюштуруу үчүн мамлекеттик инвестициялар керек.
6. Коомдук тарбияны мамлекет көзөмөлгө алат.

IV. Үй-бүлөнүн тарбиялык таасири.

- 1) төмөндөү;
- 2) өзгөрбөстөн калды;
- 3) жогорулады;
- 4) анык баалоо мүмкүн эмес;
- 5) билбейм;

V. Үй-бүлөнүн тарбиялык таасиринин төмөндөө себептери төмөнкүлөр:

- 1) коомдук регресс (артка кетүү, чөгүү);
- 2) жашоо деңгээлинин төмөндөшү;
- 3) моралдын начарлашы, ыдырашы;
- 4) муундардын чыр-чатактарынын курчушу;

5) бардык жооптор туура;

VI. Беш баланын энеси баяндаган үй-бүлөлүк тарбиянын принциптери (учительская газета 1987. 19-ноября) кандай үй-бүлө үчүн мүнөздүү:

1) бардык балдардын тең укуктуулугу; 2) балдардын арасында мелдешүүлөрдү болтурбоо; 3) жазалоолордун болбостугу; 4) бардык майрамдар жалпы; 5) ачык талап коюулар; 6) менин үйүм — менин чебим; 7) менин балдарым жакшы;

1) балдарын урматтаган үй-бүлөлөр;

2) жардамын аябаган;

3) материалдык багытталган;

4) кас;

5) антисоциалдык;

VII. Туура же туура эмес:

1. Азыркы үй-бүлө өзүнүн тарбиялык милдеттерин жакшы аткара албайт.

2. Педагогдордун насааттары үй-бүлөлүк тарбиянын сапатына таасир этпейт.

3. Балдарды үй-бүлөдө тарбиялоодо башкаларына караганда экономикалык себептердин таасири күч.

4. Үй-бүлөлүк тарбия маданияты толук жоголгон.

5. Ата-энелердин каалоолорунан көз карандысыз үй-бүлөдөгү турмуш өз нугу менен өтүп жатат.

6. Ата-эненин тарбиялык чебердиктери алардын билимдерине гана негизделет.

7. Качан ата-эне баланын тарбиясына ар түрдүүчө таасир этишкенде, ал ар тараптуу өнүгүп өсөт.

8. Коомдук тарбия баланы адам, ал эми үй-бүлөлүк тарбия аны индивид кылууга аракеттенет.

9. Үй-бүлөлүк тарбиянын эскирген усулдарына кайрылуу жок.

10. Муундан муунга адамдар өзгөрүшөт, ошол себептүү үй-бүлөдөгү тарбиялык процесстер ар бир муунда айырмалуу өзгөрөт.

VIII. Туура же туура эмес:

1. Муундардын бирин-бири түшүнбөөчүлүктөрү (конфликти) – үй-бүлөлүк тарбиянын түбөлүктүү проблемасы.

2. Туура улуттук тарбияга чет өлкөлүк пас мазмундуу телесериалдар тоскоол келтирет.

3. Ата-энелер колдонушкан усулдар, дайыма эле туура тандала бербейт.

4. Башкы тарбиячылар – чоң энелер жана чоң аталар, алар неберелери менен чогуу жашоолору керек .

5. Ата-эне бүтүндөй жашоолорун балдарды тарбиялоого арноолору зарыл.

6. Никитиндердин үй-бүлөсүндө балдарын тарбиялоосу – бул үй-бүлөлүк тарбиянын гипертрофдошкон модели.

7. Балдарды жазалоо керек, бирок ченеми менен.

IX. Эгерде үй-бүлө сыртынан жетиштүү, купулга толумдуу, а андагы бала тарбиясыз болсо, анда ата-эне жөнүндө сиз эмнени айта аласыз:

1. Бала – ата-эненин күзгүсү. Ата-эненин деле тарбиясы жетишсиз, көздөн далдаланышып, чүмбөттөнүшкөн гана.

2. Ата-эне өз проблемалары менен чектелишип, баланы көз жаздымдан чыгарышкан.

3. Тарбиялануучулук түшүнүгү ар дайым конкреттүү жана жөндөөнү (расшифровкалоону) талап кылат.

4. Айрым жагдайларда балдар, ата-энелер сыяктуу эле тарбиялуу көрүнүшөт, башка учурларда андай көрүнүшпөйт.

5. Бардык жооптор туура.

X. Үй- бүлөдө туура тарбиялоонун шарттарынын ичинен айрымдары бул шарттарды канааттандырбайт. Аларды тапкыла .

1. Ата-эненин педагогикалык маданияты.

2. Балдарды системалуу жазалоо.

3. Балдарды дайыма алкоо.

4. Биргелешкен иштерге катышуу.

5. Балдардын бардык эле айткандарына макул боло берүү.

6. Баланын ар бир кадамын көзөмөлдөө.

7. Ата-эненин педагогикалык ченеми (такты).

8. Балдардын курак жаш жана жеке керт башынын өзгөчөлүктөрүн билүү.

9. Жакшы сапаттарына, касиеттерине таянуу.

10. Тарбиянын табийгатка (баланын) шайкештиги.

11. Мамилелердин адамгерчиликтүүлүгү.

12. Коомдук тарбия менен байланыш.

**ӨСПҮРҮМДӨРДҮН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ИШ АРАКЕТТЕРИ
(И.П.Ивановдун идеясынын негизинде)***

**1. Тема. ПЕДАГОГИКАЛЫК ИЙГИЛИКТИН
БЕШ ШАРТЫ**

Биздин түмөн-түйшүктүү педагогикалык ишибиздин ар бир күнү балдардын руханий дүйнөсүнүн жана адеп-ахлак сапаттарынын аз-аздан өнүгүүсүнө, торолуусуна, алардын шык жөндөмдүүлүктөрүнүн ар тараптуу өнүгүүсүнө салым кошуусу керек. Эмнеликтен биздин тарбиялык таасирбиздин алсыз, бир жактуу, баланын инсандык торолуусуна кедерги, тоскоол болгон учурлары аз эмес? Эмне себептен биздин жакшы ойлорубуз, мүдөөлөрүбүз, каалоолорубуз, ниеттерибиз иш жүзүнө ашпайт? Бул, көп сандаган жагдайларда, ар түрдүү кырдаалдарда педагогикалык маселелерди чечүүнүн жалпы шарттарын билбегендиктен да болот. Андай жагдайлар тарбиячыга көнүмүш жана көнүмсүз, мурдатан белгилүү жана таптакыр ал үчүн күтүлбөгөн болуп, түзүлгөн кыйын абалдан тез арада чыгууну талап кылат. Бул шарттардын негизгилерин карайлы.

Биринчи шарты – жалпы камкордук.

Ар бир тарбиялануучуну жалпынын кубанычы жана пайдасы үчүн уюштурулган иш аракеттерге жандуу катыштырууну үйрөтүү зарыл: адамдар үчүн керектүү болгон иштерди издөөгө, турмуштук зарыл маселелерди чечүүнүн натыйжалуу каражаттарын табууга жана тандоого, өздөштүрүлгөн билимдерин жана көндүмдүктөрүн турмушта пайдаланууга, жакшылыкты жаратуунун тажрыйбаларын алмашууга, ойдогуларды аткарууда кыйынчылыктарды жеңүүгө, жакшылыктын жана сулуулуктун мыйзамы боюнча жашоого тоскоол болгондор менен күрөшүүгө, аткарылгандарды баалоого жана келечек үчүн сабак алууга...

Кыска айтканда, тарбиялоо—бул, тарбиялануучулар менен биргеликте ар түрдүү иштерди, коомдук — саясий, эмгектик, экологиялык, таанып-билүүчүлүк, көркөмдүк, искусстволук, спорттук ж.б.) чыгармачылык менен жаратууга камкордук көрүү

* Бул бөлүмдүн I темасынын мазмунунун негизги өзөгүн ленинграддык белгилүү профессор И.П. Ивановдун китебинен алынган /Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел.— М.: Педагогика, 1989/ котормо түзөт. Ар бир чыгармачылык иш чарадагы тарбиялык милдеттерди коюлушу, чакылдырылышы автордук толуктоо болуп саналарын эскертмекчибиз.

болуп саналат. Мына ушундай мүнөздөгү камкордуктарда гана балдардын айланадагы турмушка, адамдарга, эмгекке, жаратылышка, маданиятка, укукка – жалпы кубанычтын жана пайданын булагы катары түшүнүлгөн атуулдук мамилелер жаралат жана бекемделет.

И.П. Ивановдун көз карашы боюнча, тарбиячынын балдарга күйүмдүү, мээрбан мамилеси ал балдардын келечекте жолдошторуна, курбу-курдаштарына, ата-энесине, туугандарына, өң тааныш жана тааныбаган адамдарга карата акырындык менен айтылгандай таза, аруу сезимдердин, ойлордун, мамилелердин калыптануусуна жагымдуу ыңгай түзгөнүндө. Ошентип, негизинен, мугалимдин мамилелешүү адебинде көптөгөн сырлардын түйүнү жатканын туюу, түшүнүү зарыл. Күйүмдүү, мээрбан, назик мамилеси менен тарбиячы окуучуну өзүнө тартып турат жана мындай мамилени өзүнүн жан дүйнөсүнө сиңирген баладан кийин сезимтал жакшы адамдын чыгышына ишенсе болот. Азыркы "рынок" мамилесинин шарттарында корс, орой адамдар көбөйө түштү. Буга, бир чети, экономикабыздын оор ахыбалда турганы себеп болду. Турмуштан кыйналган, азаптанган, кара курсагынын гана камын ойлонгон адамдын моралдык, психологиялык абалын элестетип көрүңүз... Өзүмдүн жеке пайдам дегенде өлөрчө каргануудан кайра тартпаган адамдардын арасында руханий дүйнөсү бийик, интеллектуалдуу, турмушка калыс көз менен караган адамдын жашоосу оңойго турбасын тарых барактары ырастап келет. Бүгүнкү бала эртең өзүмчүл, ачкөз, бир өңчөй керектөөчүл сезимдерге азгырылган, жеңил-желпи жолдор менен баянун артынан сая түшкөн, түшүнүктөрү жарды инсан болуп калыптанып калбашы үчүн мугалимден өзгөчө таалим-тарбиялык мазмунду, тиешелүү методдорду, каражаттарды, таңдай жана колдоно билиши талап кылынат. Тарбиячынын үлгү катарында кимдерди, кандай жашоо образын күткөн адамдарды мисалга келтиришинен эле тарбиялык милдеттердин туура нукта же туура эмес чечилиши мүмкүн. Тарбиячынын атайын педагогикалык-психологиялык, усулдук даярдыгына кошумча маданий көз карашынын деңгээли, жандуу аракети, баланын күрөшчүл жана күйүмдүү, камкор инсан катары калыптанышына түрткү болгон негизги жолдорун бири.

Бирок көбүнчө мындай болот. Бир эле тарбиячы тарбиялануучуларына таасир этип, алардын рухий байлыктарды пассивдүү керектөөсүнө, даяр билимдерди жана билгичтиктерди жаттоосуна жетишет, ошол эле тарбиячы, кээде баары үчүн милдеттүү тарбиялык тажрыйбаны жандуу өздөштүрүүсүн уюштурат; айрым учурда тарбиячы "четте туруп", тарбиялануучулардын "өз алдынчалыктарын" өнүктүрүүгө

жардамдашкан сыяктанат, бирок чоңдордун берген тажрыйбаларын кайталагандай мүнөз берет.

Ошол себептүү, б.а. иш-аракеттердин аткаруучулук мүнөзү басымдуу күчөгөндүктөн, турмушка, анын түрдүү чөйрөлөрүнө карата керектөөчүлүк-эгоисттик мамиле кулачын жаюуда. Рухий жана материалдык зор байлыктарды керектөөчү катары көз караштары, адаттары, эгоисттик сезимдери калыптанат.

Натыйжада, көрсөтмө жогортон түшкөн учурда гана демилгелүү, жандуу аракеттенүүчүлүк адат же кыйшаюусуз аткаруучулук жаралат.

Экинчи шарты – жолдоштук.

Тарбиячы өзүнүн тарбиялануучусун кичине жолдошу катары кабылдап, ага дайыма ички рухий жылуу мамиледе болуусу зарыл. Мындай мамиле жолдоштук урматтоо жана жолдоштук талап коюунун биримдиги менен мүнөздөлөт. Башатында жолдоштук урматтоо турушу керек: бүгүнкү жана келечектеги жалпы атуулдук камкордуктун кыйла билгич жана берилген катышуучулары катары адамдын мүмкүнчүлүгүнө, чыгармачылык дараметине ишенүү, анын күчтүү жана алсыз жактарын түшүнүү, жакшы белгилерин, сапаттарын өнүктүрүүгө, ачууга умтулуу жана кемчиликтерин, алсыз жактарын жоюунун аракеттерин изденүү.

Жолдоштук урматтоодон жалпынын кубанычы жана пайдасына аракеттенүү үчүн зарыл болгон жолдоштук талап коюу принциби келип чыгат. Бул үчүн айланадагы жашоо-турмушка жандуу катышуун, катышуу аркылуу башка адамдардын жолдошу катарында өзүңдү жакшыртуун, өстүрүүн, өркүндөтүүн керек болот.

Бул мамиленин мааниси – жолдоштук урматтоо жана жолдоштук талап коюунун биримдигинин эки тараптуу мүнөзгө ээ болгондугунда, б.а. жашы улуу жолдошу катары өз тарбиячыларына тарбиялануучулардын урмат көрсөтүүсү жана талап коюусу үзгүлтүксүз айкалышат: Үй-бүлөнүн кичинекей мүчөлөрүнүн чоң туугандарына, окуучулардын мугалимдерине карата ж.у.с.

Практикада болсо көбүнчө башкача ички мамиле көзгө урунат. Анда жолдоштук урматтоо да, жолдоштук талап коюучулук да болбойт. Тескерисинче, авторитардык, формалдуу-администрациялык, буйрукчул талап коюучулук өкүм сүрөт. Мындай учурда тарбиялануучулар өзүлөрүнүн тарбиячыларынын көрсөтмөлөрүн кыңк этпей аткаруулары керек. Бул өңдүү талап коюуда тарбиялануучусун урматтоо, анын чыгармачылык күчтөрүнө ишенүү, чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрүн түшүнүү, ал мүмкүнчүлүктөрдү жана күчтөрдү өркүндөтүүгө умтулуу сыяктуу маанилүү тарбиялык милдеттерди чечүү көңүл борборунда турбайт.

Башка вариант, жогоркуга карама-каршы мүнөздөгү, бирок маңызы боюнча бир жактуу мамиле: тарбиялануучуларга

таасирлерде аларга талап коюлбайт. Бул учурда кандайдыр бир ишти (ал иш маанилүүбү же анчалык маанилүү эмеспи) тарбиялануучулардын милдетүү аткаруусу талап кылынбайт, бирок, аларга бул ишти кантип аткаруу керектиги жөнүндө "кеңештер", "каалоолор" айтылат. Тарбиялануучулар ал ишти каалашса аткарышы же аткарбашы мүмкүн. Бул таасирлерде тарбиялануучуларды урматтоо бар, бирок жолдоштук катары эмес, "жакын тааныш" өңдөнгөн мүнөздө. Мында керектүү жана пайдалуу иш аракеттерге тартуу менен ар бир өспүрүмдүн чыгармачылык дараметин ачууга, өстүрүүгө туруктуу умтулуучулук болбойт.

Мамиленин башка бир варианты бир топ кенен кездешет. Түрдүү жолдор менен жүргүзүлгөн тарбиялык таасирлерде тарбиялануучуларга карата урматтоону да, талап коюуну да көрүүгө болот. Бирок, урматтоого, өзгөчө, даяр тажрыйбаны жандуу керектөөчү, улуу муундардын көрсөтмөлөрүн иштиктүү аткаруучу болушканда гана татыктуу болушат. Бул өңдүү тарбиялык мамилелердин өзөгүндө тарбиялануучуларда башкалар үчүн керектүү болгон жана алар зарыл деп эсептеген гана иш-аракеттерди өнүктүрүү максаты жатат.

Керектүү иш аракеттер дегенде, маселен, аларга берилген билимдерди жана билгичтиктерди алардын ийгиликтүү өздөштүрүүсүн, өспүрүмдөр үчүн башкалар тарабынан ойлонулган тапшырмаларды, пландарды, иштерди алардын жемиштүү аткаруусун түшүнүү керек.

Мында тарбиялануучу канчалык тартиптүү, иштиктүү аракеттенсе (б.а. чоң муундардын "айтканын-айткандай, дегениндегендей" аткарса) ошончолук тарбиячылар ага урмат менен карашат жана тескерисинче.

Мына ушул мүнөздөгү мамилелер, аягында, белгилүү убакыт, мезгилден соң тарбиялануучулардын тарбиячысына болгон көз караштарынын өзгөрүшү менен коштолот.

Балдардын көз карашында эми тарбиячынын жалган, арзан кадыр-баркка умтулгандыгы байкалып, билинип, тарбиячынын таасирлерине мурдакыдай көңүл бурулуп, кунт коюлбай, ал таасирлер балдар тарабынан көбүнесе бир жактуу кабылданып, терс натыйжаларды бере баштайт. Бул – тарбиячыдан коркуунун, же андан алыстоонун, же болбосо көбүнчө тарбиячыга кыжырдануунун мамилеси. Же, калп эле тарбиячыны "жакынындай" көрүп, аны көзүнө илбөөчүлүктүн мамилеси. Же болбосо, даяр тажрыйбаны жакшы үйрөтүүчү катары тарбиячыга болгон "керектелүүчү" урмат, (б.а. тарбиячысына карата баланын көз карашы, анын кандайдыр бир пайдалуу, керектүү буюмга жасаган мамилеси сыяктуу мүнөзгө ээ болот).

Ошентип, тарбия ишинин түпкүлүктүү максаттарынын бири-ар бир окуучунун өзүн-өзү урматтай жана өзүнө-өзү талап кое билүүсүнө жетишүү болуп саналат. "Өзүн урматтай билген адам, өзгөнүн кадырына жетет" деп айтылат кыргыз элинин нускалуу кебинде. Өзүнө талап койгондугу, бул, ошол адамдын өзүн урматтагандыгына жатат. Тескерисинче, өзүн сыйлаган киши, өзүнө талап кое билет. А.С. Макаренко ою боюнча, тарбиячынын балага койгон туура талабы, ошол эле учурда баланы инсан катарында урматтагандык болорлугун түшүндүргөн. Чындыгында, баланын аң-сезимин, мүнөзүн, түшүнүгүн, шык-жөндөмүн эске алуу менен ага кандайдыр бир тапшырма берүүсү, бул, тарбиячынын ошол баланын мүмкүнчүлүгүнө, кудуретине, чыгармачылык дараметине ишенүүсү болот. Мындай тапшырманы ички дүйнөсүнүн, сезимдеринин тереңинде туюп, кабылдап, ишенимди актоого аракеттенип, тарбиячынын көз алдында бала инсан катарында урматтоого татыктуулугун көрсөтүүгө тырышат.

Үчүнчү шарты – ой-пикирлердин жана аракеттердин, эрктин жана сезимдердин биримдиги.

Таасир этүүлөрдү өсүп жаткан инсандын бардык үч жагын: таанып-билүүчүлүк-дүйнөгө көз караштык, эмоционалдык-эрктик жана аракеттенүүчүлүк тараптарын шайкеш биримдикте өнүккөндөй жүргүзүү максаты ылайыктуу. Бир эле учурда илимий билимдерди, көз караштарды, ишенимдерди, идеалдарды калыптандыруунун камын көрүү, жакшынакай сезимдерди, умтулууларды, кызыгууларды, керектөөлөрдү козгоо жана бекемдөө, азыркы коомдук турмуштун атуулуна жана куруучусуна керектүү болгон билгичтиктерди жана жөндөмдүүлүктөрдү, адаттарды жана мүнөздүк белги, сапаттарды өнүктүрүү зарыл.

Турмушта болсо, асыресе, жогоруда белгиленген инсандык компоненттердин бирөөсүн гана өнүктүрүүгө басым жасалып келет. Билимдерди калыптандыруу процессине өзгөчө маани берилип, ал эми ички күчтөрдү-бийик сезимдерди, жакшынакай керектөөлөрдү, адаттарды тарбиялоо экинчи планга жылып, унутулган учурлар көп кездешет. Анын үстүнө бул таасирлер бири-биринен обочолонуп, таасирлердин системдүү, диалектикалык байланышы көз жаздымдан чыгат. Ушул себептүү, билимдердин жана көз караш ишенимдердин ортосунда, билимдердин жана кызыгуулардын, көндүмдүктөр менен керектөөлөрдүн арасында үзүлүү келип чыгат. Айрыкча чыдамды кетирген-аталган инсандык компоненттер менен ишмердүүлүктүн ортосундагы ажырымдын пайда болушу.

Төртүнчү шарты – биримдүү жамаат (коллектив).

Тарбиячынын таасир этүү ыкмасында бир нече байланыштуу чынжырлар эске алынышы керек: тарбиячылардын өзүлөрүнүн таасирденүүсү, (б.а. таасир этүү ыкмасына канаттануусу же

канааттанбоосу), тарбиялануучулардын бири-бирине таасир этүүлөрү, балдардын тарбиячыларына таасирлери жана ар бир тарбиялануучунун өзүнчө таасирленүүсү.

Мына ушул шартта тарбиялык процесс өзүнүн бардык чынжырларында биримдүүлүктө ишке ашат: тарбиячынын балдары тарбиялоосу, тарбиялануучулардын өзүлөрүн-өзүлөрү тарбиялоолору — бири-бирин жана жеке өзүн, тарбиячынын өзүн-өзү тарбиялоосу, балдардын тарбиячыны тарбиялоолору. Мында ар бир инсандын биримдүү тарбиялык жамаат тарбиялайт-чоңдорду жана кичүүлөрдү, жалпы жашоого таасир этүү менен, ал жашоону жакшыртуу жана тарбиялык натыйжалуулукту бекемдөө аркылуу.

Балдар жамааты тарбиянын жандуу жана жемиштүү каражатына айланышы мүмкүн, качан гана, баланын индивидуалдуулугун, ага мүнөздүү болгон жакшына өзгөчөлүктөрдү өнүктүрүүгө жагымдуу шарттар түзүлсө, ар бир инсандын кайталангыс белгилери, адаттары, сапаттары туура бааланып барылса.

Турмушта болсо, тарбиялык процесстин басымдуу бөлүгү тарбиячылардын бир жактуу таасири менен мүнөздөлөт: ата-энелер үй-бүлөнүн кичинекей мүчөлөрүнө, мугалимдер-окуучуларга үйрөтүшөт, ж.б.у.с.

Тарбиячы өзүн тарбиялоосунун кереги жоктой туюлат, же болбосо андай ой, көз караш анын кыялына деле келбейт. Тарбиялануучунун өзүн-өзү тарбиялоосу, тескерисинче, али эрте сыяктанат. Алардын иши азырынча тарбиячылардан үйрөнүү.

Мына ушул себептүү, баалуу болуп эсептелген жеке өзү жана жолдошу үчүн жоопкерчилик сезимдерди калыптанбаган, инсандык зарыл сапаттарды өзү өнүктүрүүгө жана мүнөзүндөгү кемчиликтерди жоюуга аракеттенбеген өспүрүмдөрдүн саны аз эмес. Педагогдор өзүлөрүн-өзү туруктуу өркүндөтүүнүн, туруктуу руханий өсүүнүн, өзгөрүүнүн, өзүлөрүнө ж.б. тарбиячыларга жогорку талап кое билүүнүн баалуу жолдорунан кур кылышат.

Бешинчи шарты – чыгармачылык.

Тарбиялык таасирлердин ар кайсы түрлөрүн биримдикте пайдалана билүү зарыл.

Таасирлер бир түстүү, бир жактуу, бир кылкалуу, тажатма болбостон, адатта чыгармачылыктуу болуп, таасирлердин билинбеген жана ачык, түз жана кыйыр түрлөрүн пайдаланган жакшы. Мына ошондо балдар жана өспүрүмдөр өзүлөрүн тарбиянын объектиси катары кабылдашпайт. Алар – биринчи кезекте, тарбиячылар (б.а. педагогдор, бир туугандары, башка адамдар ж.у.с.лар) менен жалпы жашоо – турмуштук маанилүү маселелерди чыгармачылык менен чечүүнү самашат жана катышышат. Алар – жалпы атуулдук чыгармачылык камкордук боюнча жашы улуу муундардын кичи жолдоштору болуп калышат. Тарбиячы балага түз

жеке пикирлешүү менен, кыйыр түрдө да-тарбиялануучулар же башка тарбиячылар аркылуу таасир этет. Бирок, түз жана кыйыр түрдөгү таасир этүүлөр, алдыңкы кезекте, практикалык багыттуулукка ээ болуусу керек: өзүндүн туугандарыңдын, жамаатыңдын, айлана-чөйрөнүн жашоосун жакшыртуу үчүн эмнени жана кантип бүтүрүү, аткаруу керек? Бул шартта тарбиячылар койгон тарбиялык милдеттер (билдирүү, үйрөтүү, жоюу...) балдар үчүн билинбестен, сезилбестен чечилет. Балдарга билинбеген, байкалбаган, көрүнө бербеген тарбиялык таасирлердин жемиштүү болорлугун өз учурунда А.С.Макаренко, В.Н.Терский, В.А. Сухомлинскийлер белгилешкен.

Ал эми ачык тарбиялык таасирлер, коюлган тарбиялык милдеттерди чечүүгө түз багытталаат да, жалпы жана жеке инсандык практикалык маселелерди чечүүнүн зарыл каражатына айланат: "Бул же тигил ишти ийгиликтүү аткаруу үчүн тиешелүү түрдө бул же тигил нерселерди үйрөнүү зарыл!"

Өзгөчө белгилей кетүүчү жагдай, мындай ачык таасир тарбиячылар үчүн гана зарыл болбостон, өспүрүмдөр жана кичи балдар үчүн да ички зарылдыкка айланат. Таасир педагогдун өзү тарабынан гана эмес, кыйыр түрдө, б.а. тарбиялануучулар аркылуу да пайдаланылышы кажет. Ар кайсы кырдаалдарда түрдүү конкреттүү жолдор, б.а. тарбиялык ыкмалар менен ишке ашырылат.

Бирок нравалык таасир, көбүнесе, ачык жана түз мүнөздө болуп, мындай таасир көнүмүшкө айланган, "иштелген", стандарттуу жолдор менен жүрөт. Бул тарбиялык максатка жетүүнүн кыска, демек, мыкты жолу катары эсептелет. Мындай мамиле, тарбиялык процесске жеңил-желпи караандыктын же анын татаалдыгын тереңирээк туйбагандыктын, түшүнбөгөндүктүн белгиси. Ошол себептүү педагогдун ой – тилеги канчалык сонун болгон күндө да, тарбиялык процессти тарбиячынын балага шаблондуу таасиринин тар чектеринен чыгаруу өтө кыйындайт. Бул таасирлер жогоруда баяндалган пас көрүнүштөрдүн булактары болуп калышы ыктымал.

Коллективдүү чыгармачылык иштер (КЧИ) – ар тараптуу жолдоштук чыгармачылык кызматташтыктын жалпы жана конкреттүү жолдору болуусу керек. Балдардын жашоосун уюштуруунун бул жолу, таасир этүүнүн кайдыгерчил, буйрукчул – өкүмчүл, методдоруна каршы туруп, андай ыкмаларды, көз караштарды педагогикалык практикадан сүрүп чыгарууга тийиш.

Биздин кыйын-кезең мезгил өспүрүмдөрдүн жана улан-кыздардын чөйрөдөгү турмушка реалдуу аралашууларын, катышууларын, өзүлөрүнүн балалык доору, дүйнөсү менен гана (балалык доор, алибетте, өзүнчө сонун, ажайып, алмаштыргыс, керектүү мезгил деңизчи...) чектелип калбоолорун талап кылат. Демократияга үйрөнүү – эң башкы проблема жана бул, өзгөчө, балдар менен

иштегендердин алдында турган опол тоодой маселе. Кыйын, татаал милдеттерден баланы ала качпастан, жашоо – турмушту өзгөртүүнүн башкы багыттарында алар менен чогуу жогорудагы проблемаларды чечүүнүн жолдорун изденүү абзел.

КЧИнин мазмуну жана аракет чөйрөсү бүгүнкү күнү республикабыздын турмушунун бардык тармактарында жүрүп жаткан жакшыртуу процесстерине, реформаларга жооп бериши керек. Өспүрүмдөр жана улан-кыздар чарбалык-эсеп бирикмелерин (кооперативдерди), чакан арендадык, фермердик чарбаларды түзүүгө, соода-сатык жана ортомчулук ишкердүүлүктөрүн үйрөнүүгө, тынчтык үчүн күрөшүүчүлөрдүн, маданият жана экологияны, тарыхты сактоочулардын, улуттук салт-санааны, үрп-адаттарды жайылтуучулардын жана коргоочулардын кыймылдарына, ж.у.с.ларга катышуу аркылуу жашоо – турмушубузду жакшыртууга реалдуу көмөк көрсөтө алышат. Башкысы, балдарды жана улуу жаштагы муундарды жалпы максаттарга, турмуштук зарыл камкордуктарга башын бириктирген иштер болуп, ал эми ич ара мамилелери–кызматташтыктын жана ширелешкен чыгармачылыктын принциптеринде курулуусу максатка ылайыктуу.

КЧИлерди уюштуруунун мисалдарын карап көрөлү.

1. Байланыш бөлүмү (почта)–ролдук оюн.

Төмөнкүдөй ич ара байланышкан тарбиялык милдеттер коюлушу мүмкүн:

1) адамдарга кубаныч тартуулоонун жана камкордук көрсөтүүнүн маанисин түшүнүүгө баланын көз карашын, сезимдерин багыттоо;

2) ар бир "кызматчыда" өз ишин тыкан, жакшы аткаруу керектиги жөнүндө түшүнүктү ойготуу жана тарбиялоо;

3) балдарды, башкаруу жана баш ийүү элементтерине үйрөтүү, тапшырылган иш үчүн аларда жооптуулук сезимдерин калыптандыруу;

4) өз ара сыпайы, түшүнүү мамилелеринин иштин жалпы жүрүшүнө оң таасир этерин түшүндүрүү;

5) коллективдүү чыгармачылык аракеттердин ошол жамааттын ар бир мүчөсүнүн аң-сезимдеринин, шык-жөндөмдүүлүктөрүнүн өсүүсүнө, өнүгүүсүнө жагымдуу мүмкүнчүлүк түзөрүнө болгон ойлорун, ишенимдерин бекемдөө;

6) оюн элементтеринин колдонулушу балдардын жеңил, куунак аткарууларына өбөлгө түзөрүнө көңүлдөрдү бурдуруу.

Оюндун катышуучулары, башта, байланыш бөлүмүнүн иши менен таанышышат (байланыш бөлүмүнө барышат, анын кызматчылары менен аңгемелешешет, алардын жумуштарын байкашат), кийин жалпы жыйында өзүлөрүнүн байланыш бөлүмүнө ат коюшат, бөлүмдөрдүн иштерин бөлүштүрүшөт, кимдерди, качан жана кантип

тейлөөнү чечишет, өз мекемесин жасалгалоо тууралуу жана айырмалуу, өзгөчөлүү белгилер (эмблема) жөнүндө макулдашышат. Байланыш бөлүмүндө тейлөө кызматтары болушу мүмкүн: каттар жана куттуктоо кагаздар бөлүмү, телеграммаларды кабыл алуу бөлүмү, буюм-тайымдарды, бандеролдорду, посылкаларды кабыл алуу бөлүмү, корреспонденцияларды жеткирүү (почточулар) бөлүмү.

Мындай байланыш бөлүмү өз ичине көп сандаган ар кайсы ишмердүүлүктөрдү (жөнөкөй жана кыйла татаалыраак) камтыгандыктан, чоң жаштагы муундардын жетектөөсү (кеңешчилер, көрсөтмөчүлөр катары) менен чоң жана кичи балдарды бириктирүүгө сонун мүмкүнчүлүк түзүлөт. Маселен, кичинекейлер почточунун, сорттоочунун, таңгактап байлоочунун, телеграфчынын жардамчысынын, бөлүмчөлөрдүн башчыларынын ж.у.с. кызматтарды аткаруулары мүмкүн.

Оюн майрам алдында же майрам күнү-мектепте, кичи райондо, ж.б. жайларда өткөрүлөт. Мектепте, мисалы, байланыш бөлүмүнүн кызматчылары, өз мектебинин бөбөктөрүн жана мугалимдерди, бардык катышуучуларды жана меймандарды, же бүтүндөй мектеп жамаатын тейлөөсү мүмкүн.

Байланыш бөлүмүнө келген клиенттер кат жазуулары, куттуктоо баракчасын толтуруулары жана ага сүрөт тартуулары, телеграмма түзүүлөрү, өзүнүн китепчелерин, тарткан сүрөттөрүн, өз колу менен жасаган моделдерин, макеттерин, ж.у.с.ларды бандероль же посылка түрүндө жөнөтүүлөрү мүмкүн. Балдардын даректегендери классташтары, көчөсүндөгү курбу-курдаш, жоро-жолдоштору, ата-энеси, үйүндөгү туугандары, мугалимдери, тарбиячылары болушат. Чоң кишилердин даректегендери – өз балдары, окуучулары, чогуу иштегендер болуусу мүмкүн.

Байланыш бөлүмүнүн кызматчылары (биринчи кезекте чоң балдар жана кишилер) тажрыйбасыз клиенттерге байланыш операциясын жүргүзүүсүн "сырларын" үйрөтүшөт: конвертке даректи туура жазууну, телеграммага текст түзүүнү ж.у.с. ларды.

Байланыш бөлүмүнүн ишине оюн, чыгармачылык, жаңылык элементтерин көбүрөөк кийирүүгө аракеттенүү керек. Алсак, тейлөө үчүн "акы" төлөөнүн кызыктуу формасын ойлоп табуу мүмкүн: кат жөнөтүү үчүн төлөө "акысы"-ага сунушталган бир табышмакты чечүү, телеграмманы жөнөтүүгө-телеграммада жазылган сөздөрдү пайдаланып, чакан аңгеме түзүү талабы ж.б. Телеграммада 13 сөз жазылган дейли. Телеграфчы 13 сөздөн турган, маселен, "м" тамгасынан башталган кичинекей аңгеме же ыр саптарын ойлоп түзүүнү талап кылат. Клиент бул тапшырманы аткарат да (демек, тейлөө "акысын" төлөдү), өзүнүн чыгармасын белекке алат (же досторунун дарегине жөнөтүү укугуна ээ болот).

Почточулар алар 2-3 баладан турган бригадаларга биригишкени дурус (мектептин өзүндөгү даректерге же үй даректерине) мектеп кичирайонундагы (корреспонденцияларды жеткиришет, мында, эреже катарында, телеграммалар биринчи кезекте жеткирилет. Алар каерге, кимдерге барышпасын – башта адамдар таңданышат, кийин ыраазылыгына күлүп калышат жана кубанышат.

Уюштуруучуларга кеңеш: заман талабына ылайык компьютерлерди, соңку моделдерди, аппаратураларды, технологияларды эби менен пайдалануу, бул чыгармачылык оюндун андан бетер ажарын ачып, ага жаңы түр, көрк берерин эске алууну сунуштайбыз.

2. "Кышкы жомок" – бөбөктөргө күтүлбөгөн белек, сюрприз, кышкы эмгектик иш-аракет. Анын катышуучулары, бөбөктөрдөн жашыруун, кардан ар түркүн скульптураларды, кадимки жомоктогудай куурчактарды жасашып, сепилдерди, мунараларды ж.б. курулуштарды ролдук оюндар үчүн курушат.

Бул иш-аракет түрдүү жаш курактагы балдар жана алардын ага достору – чоң кишилер катышса болот.

Иш-аракетке (операцияга) даярдануу.

Операцияга чейин (бир күн же бир нече саат мурда) ага катышкан ар бир жамаат (туруктуу же курама жамаат болуусу мүмкүн), аракеттенүү объекттин тандоо үчүн өзүлөрүнүн чалгынчыларын жиберешет (балдар бакчасынын аянтчасы, мектеп территориясы, эс алуу багындагы балдар ойноочу аянтча, кабаттуу үйдүн короосу, айылда, шаарда бөбөктөр кыймылдуу оюндарды ойноочу көнүмүш жай).

Төмөнкү тарбиялык милдеттер коюлушу мүмкүн:

1) балдардын кичинекей досторуна, б.а. бөбөктөргө алар үчүн күтүлбөгөн кубаныч тартуулоо менен алардын ички сезимдеринде, дилдеринде көпкө дейре сакталуучу жакшынакай элестерди жаратуу;

2) бөбөктөргө өзүлөрүнөн улуу жаштагы ага – эжелерине болгон урматтоочулук сезимдерин ойготуу жана түшүнүктөрдү пайда кылуу;

3) иш-аракеттердин жемиштүүлүгүнө ар түрдүү жаш курактагы балдардын, тарбиячылардын баш кошкондуктары, ынтымактуулуктары мүмкүнчүлүк түзгөндүгү жөнүндө катышуучуларда сезимдерди, ойлорду пайда кылуу жана бул түшүнүктөрдү, көз-караштарды, бекемдеп баруу;

4) бири-биринин көңүлүн алуу, өз ара камкордук көрсөтүүгө даяр туруу касиеттерине, сапаттарына балдарды тарбиялоо;

5) балдардын ички чыгармачылык дараметтерин ойготуу, шык-жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү.

Операцияны күндүз же түндөсү ишке ашырышат. Эгер жалаң чоң балдар катышышса, операцияны түн ичи өткөрүү ыңгайлуу. Желекчелерди, кардан жасалган фигураларды жасалгалоо үчүн чынжырга тизмектелген гүлдөрдү, оюнчуктарды, чакага суулар жана "курулуштарды" түрдүү боектор менен кооздоо үчүн анилин краскасын алышат.

Операциянын жүрүшү.

Жалпы жыйында командир (штабдын башчысы) операциянын башталышы жөнүндө жарыялайт. Андан кийин командалар күн мурунтан тандап алышкан багыттар боюнча аракеттенүү орундарын көздөй жөнөшөт. Операциянын жүрүшүндө каалаган команда чакан бригадачаларга – жаш курактары же кызыгуулары боюнча (объекттер боюнча, маселен, аяз-атаны, кар перисин, каньшасын, мунара, сепил ж.б. жасоочулар болушуп бөлүнүүлөрү мүмкүн.

Эгер команда жаш курактары боюнча бригадаларга бөлүнүшсө, анда чоң балдар иштерин бүтүшкөн соң, инилерине жардамга келишкени оң. Эгер бригадалар кызыгуулары боюнча түзүлсө, анда ар биринде түрдүү жаш курактагы балдар жана алардын ага достору болушат.

Команда бригадаларга бөлүнүшкөндөн кийин, ар бири тиешелүү жумушуна киришет: долбоор түзүшөт, жана ойлонулган фигураларды, келбеттерди кардан жасоого өтүшөт.

Ишти бүтүшүп, бригадалар өз колдору менен жасашкан "курулуштарын" бир сыйра карап чыгышып, көздөн өткөрүшүп, жалпы жыйын өткөрүлгөн жайга багыт алышат. Команданын ыр, бий же башка кызыктуу түрдөгү чыгармачылык рапортуна даярданышат.

КАРДАН ЭМНЕЛЕРДИ ЖАСОО МҮМКҮН

Аяз-атаны, кар периси, каньшасын (снегурочка), буратинону, коёнду, тыйын чычканды, мышыкты, күчүктү, ак аюуну, пилди, крокодилди, атты, балдар сүйгөн башка айбанаттарды, мунараны, анын чебин, дарбазасын, лабиринтти, ат арабачасын, кораблди, кайыкты, самолетту, ракетаны...

Шайыр чеберлердин шаары – окуучулардын, ар түрдүү кесиптин адамдарынын ишмердүүлүгүнө, кызыгууларын өнүктүрүүгө жана канаттандырууга, жашоо турмушту коллективдүү жаратуунун сундугун түшүнүүгө өбөлгө түзгөн жалпы ролдук оюн.

Тарбиялык милдеттер төмөнкүдөй коюлушу мүмкүн:

1) өз кесиптеринин мыкты устаттарынын, чеберлеринин жүрүмөн эмгектеринин натыйжасында шаардын көрүнүшү, жүзү

жана турмушу ажарына, көркүнө чыгаарына балдардын көңүлдөрүн бурдуруу, көз караштарын багыттоо;

2) шаардын жашоо-турмушунун бардык чөйрөлөрүндө өз ара сыпайы, адептүү, сый мамилелердин, коомдук тартиптүүлүктү сактоонун маанилүүлүгү жөнүндө балдарда таянык ой-пикирлерди, түшүнүктөрдү жаратуу;

3) балдарды убакытты баалай билүү сезимдерине тарбиялоо;

4) ыктуу айтылган азил-тамашалардын, өз ара жароокер, жакшы маанайдагы мамилелердин жашоо-турмушту, иш – аракеттерди жакшыртууга жагымдуу таасир этүүсү жөнүндө балдарда ички ынаымдарды пайда кылуу жана бекемдөө;

5) мыкты түзүлгөн долбоор жемиштүү иш-аракеттердин башаты болорлугу жөнүндөгү көз-карашты, түшүнүктү өнүктүрүү;

6) балдардын чыгармачылык дараметтерин, шык-жөндөмдүүлүктөрүн козго жана өстүрүү

Шайыр чеберлер – бул, алдыңкы кезекте, өз иштерин жетик билгичтер, жигердүүлөр, кыялкечтер, усталар. Алардын бардык жумуштары достук, азилдер, тамашалар, шайыр күлкүлөр менен коштолот. Шайыр чеберлер шаары – бул шаардын тургундарына жана меймандарына өзүлөрүнүн искусствосун тартуулашкан жана алар үчүн эмгектенишкен көп «мекемелердин» кызматташтыгы.

Бул оюнга бардык курактагы окуучулар катышуулары мүмкүн. Оюн, табигый түрдө, инилеринин жана агаларынын, балдардын жана тарбиячылардын, биримдүү чыгармачылыктарынын, өз ара рухий мамилелеринин ар түрдүү жолдорун ачып, балдарды жана өспүрүмдөрдү тарбиялоого жана өзүн-өзү тарбиялоого жагымдуу жагдай түзөт.

Оюн бир нече саатка, же бир күн бою созулуусу мүмкүн.

Шайыр чеберлердин шаарын ачууга даярдануунун варианттары.

I) Ар бир баштапкы жамаат (мис., класс) башкалардан жашыруун өзүлөрүнө кесип (бир же бир канча) тандашат жана ошол кесипке ылайыктуу «мекемесин» жана шаардын калган тургундары, меймандары үчүн сюрприздер даярдашат. Даярдыктардын жүрүшүн шаардык кеңеш жөнгө салат. Кеңеш ар бир баштапкы жамааттын өкүлдөрүнөн түзүлөт, алар керектүү сырлардын жашырындуулугун сактоолору зарыл.

II) Жалпы жыйында баштапкы жамааттардын арасында кесиптер, шаардык мекемелер жана андагы аткарылуучу иштер жөнүндө эң жакшы сунуштарга кароо-конкурс өткөрүлөт. Андан соң оюндун ар бир жеке катышуучусу өзүнүн көңүлүнө жаккан кесипти тандайт да, алар шаардын болочок жашоочулары катары (өзүлөрүнүн баштапкы жамааттарынан көз карандысыз), кесиптери боюнча шаардык ар кайсы мекемелерге биригип, анан жетекчилерин шайлашат. Ал жетекчилер шаардык кеңешти түзүшөт.

Шаар кеңеши жалпы иштерди даярдайт, шаардык окуялар, шаар турмушунун программасын иштеп чыгат. Шаарды ачууга даярдануу учурунда бардык мекемелер өз пикирлерин, тажрыйбаларын кең-кесири алмашышат.

Жалпы жыйында балдардын жана чоңдордун демилгелүү тобунан турган – шаардык кеңеш шайланат. Шаардык кеңеш кесиптердин жана мекемелердин тизмесин түзүп, тизмени илет жана оюндун бардык катышуучуларынын эркин жазылуусун кулактандырат. Тиги же бул мекемеге жеке өзүнчө да, бүтүндөй жамаат (звено, бригада, класс) менен да жазылууга мүмкүнчүлүк берилет. Бир канча кесиптерге ээ болуу укугун берүү мүмкүн.

Кийинки даярдыктар мекемелер боюнча жашыруун түрдө же ачык, тажрыйбаларды кенен алмашуу менен алып барылат. Шаардык кеңеш «сыр каткан» мекемелерге да кирүү укугуна ээ болот, бирок алардын сырын сактоого милдеттүү. Кеңештин башкы милдети – мекемелерге жардамдашуу жана алардын биргелешкен, жалпы иштерин даярдоого катышуу.

Болжолдуу кесиптер жана шаардык мекемелер.

Куруучулар, архитекторлор – курулуш трести; жумушчулар, ойлоп табуучулар, конструкторлор, окумуштуулар – өзгөчө конструктордук бөлүм, илимдер академиясы, ж. б; мугалимдер, тарбиячылар – балдар бакчасы, мектеп, университет; врачтар, биологдор – жашоону узартуу институту, поликлиника, биостанция; ботаниктер, зоологдор, токойчулар – ботаникалык бак, зоопарк, жаныбарлардын коругу, токой станциясы; метеорологдор – метеостанция, аба – ырайын жөнгө салуу институту, кулинарлар, фабрика – кухня, кафе, ресторан, дүкөн; сүрөтчүлөр, скульпторлор – сонундардын ак сарайы, көркөм сүрөт искусство музейи; модельерлер – модалар ательеси; артисттер, музыканттар, театр ишмерлери – элдик филармония, элдик театр, маданият сарайы, эстрада театры, куурчак театры, оркестр, улуттук цирк ж. у. с. лар, басма сөз, радио, теле көрсөтүү – редакция жана типография, радиокомитет жана радио станция, телекөрсөтүү студиясы; кино кызматкерлери – киностудия, кинотеатр спортсмен – профессионалдар (машыктыруучулар, калыстар) - стадион, спортклуб, спортмектеп ж. у. с. лар. Базар (рынок) экономикасына байланыштуу кесиптерди: коммерсант, бизнесмен, демөөрчү, биржачы менеджер, ортомчу, фермер, арендачы, кооператор жана тиешелүү мекемелерди эске алуу мезгилдин талабы жана пайдалуу болуп саналат.

Оюндун жүрүшү.

Оюп меймандарды (балдар жана чоңдор) салтанаттуу тосуу, митинг, жүрүш же эстеликти ачуу, ж. у. с.лар менен башталат.Андан

соң шаардык мекемелер иштей баштайт жана жалпы иштер өткөрүлөт. Мында шаардын турмушун уюштуруунун төмөнкүдөй варианттары пайдаланышы мүмкүн.

Шаар боюнча экскурсиянын жүрүшүнө ылайыкташып, мекемелер кезектешип иштешет. Ошентип, ар бир мекеме өзүнүн ишин калган бардык жашоочуларга жана меймандарга көрсөтө алат. Уюштуруунун мындай түрү качан оюндун катышуучуларынын жана меймандардын саны салыштырмалуу көп эмес (50-60 адамга чейин) болгон шартта пайдалануу максатка ылайыктуу. Дагы бир ыңгайлуу жагы, шаардын ар бир тургуну өзүн бир нече кесиптерде сынап көрөт жана жолдошторунун иштерине көз салат.

2) Шаардык мекемелер баары бир убакта иштешет жана бул шартта ар бир мейман өзү кызыккан, каалаган мекемеге барууга мүмкүнчүлүк алат.

3) Шаардагы ар кайсы мекеме ар түрдүү убакта иштейт (оюн бир күн бою созулганда, уюштуруунун бул варианты өзгөчө ыңгайлуу).

4) Убак – убагы менен жалпы шаардык иштер уюштурулат (спартакиада, багыттан адашпоо оюну, талкуу, карнавал, фестиваль, концерт ж. у. с.), мында шаардын бардык тургундары жана меймандар катышышат. Бир көрүнүктүү иш – чара менен оюнду бүтүрүү жакшы. Иштер белгилүү программа боюнча өткөрүлөт жана аны менен шаардын бардык жашоочулары жана меймандар таанышышат же кокус – сюрприз катары (шашылыш кабар боюнча) ишке ашырылат. Бул иштердин жетекчилери шаардык кеңеш же жеке мекемелер болуусу мүмкүн.

5) Шаардын территориясында МАИ, санитарлар жана өрт өчүрүүчүлөр, тейлөө агентствосу ж. у. с. тез аракеттенүүчү командалар иштейт. Алардын ишмердүүлүктөрү өзгөчөлүү. Айтсак, МАИ кызматкерлери күнөөкөрлөргө ар түрдүү суроолорду, көзөмөлчүлөр, сакчылар (патрулдар) ошол замат аткаруу үчүн тапшырмаларды берүүлөрү мүмкүн. «Айыпталгандар» күнөө акыларын жалпы шаардык концертте төлөшөт.

Уюштуруучуларга кеңеш.

Шайыр чеберлер шаары – бул, бүгүнкү шаардын эртеңки келечеги, модели, образы экендигин унутпагыла. Мына ошондуктан, ар бир мекеме азыркы турмушубуздун келечегин ачып көрсөтүүсү, илимдин, техниканын, искусствонун жаңылыктарын үгүттөөсү зарыл.

Шаардын бардык булуң – бурчтарында, майда – чүйдөсүндө, бардык сюрприздерде – жогорку маданияттулук!

Шаарды жасалгалоодо, мекемелердин аталыштарында жана эмблемеларында, кийимдеринде жана атрибуттарында, аңгемелеринде, тамашаларында жана оюндарында, ырларында жана долбоорлорунда көбүрөөк ойлоп табуучулук жана жакшы табиттүүлүк!

Меймандарды жандуу ишмердүүлүккө тарткыла! Алар азыраак көрүүчүлөр болуп, көбүрөөк кызматчылар болсун.

Шаардык турмуштун баш аламандуулугунан корккула. Экспромт, импровизация — бул турмуштун чыныгы жан ачкычы.

Фантастикалык долбоорлорду коргоо — бул таанып — билүү делебелерин козгоочу иш. Мында төмөнкү тарбиялык милдеттер коюлушу мүмкүн:

1) балдардын келечек тууралуу кыялданууларын байкоо жана өнүктүрүү;

2) долбоор жөнүндө түшүнүк, көз карашты пайда кылуу менен бирге долбоор түзө билүүчүлүк көнүмдүктөрүнө жана ыктарына тарбиялоо;

3) балдарды чагармачыл сезимталдыкка, түз болуучулукка, ийкемдүүлүккө жеке тапкычтыкка тарбиялоо;

4) өз — ара түшүнүшүү мамилелеринин жана чыгармачылык кызматташтыктын маани — мазмуну жөнүндө сезимдерин, түшүнүктөрүн калыптандыруу;

5) өз сунушун далилдей билүү көнүмүшүнө, ыкмасына үйрөтүү; катышуучулардын ар бир тобу (бригадасы) өзү даярдаган долбоорду көрсөтүшөт. Ал долбоордо, авторлор, келечектеги жашоо — турмуштун айрым жактары жөнүндө кыялданууларын көрсөтүшүп, калган катышуучулардын суроолоруна жооп беришет. Жоопторунда өзүлөрүнүн сунуштарын ишенимдүү негиздешет.

Долбоорлорду коргоого даярдануу мөөнөтү 2 — 3 жумага, бир нече күнгө же иш экспромт, импровизатордук мүнөзгө ээ болсо, болгону отуз-кырк мүнөткө созулуусу мүмкүн. Бирок, кайсы учур болбосун, иш бардык катышуучулардын жалпы жыйын — старты менен башталат. Анда бригадалардын (же микрожамааттардын) курамы аныкталып, долбоорлордун темалары белгиленет. Мында төмөнкү варианттар болушу мүмкүн.

1) Ар бир микрожамаат (бригада) өзүнүн темасын тандайт.

2) Микрожамааттар арасында долбоорлордун темаларын тандоо боюнча мыкты сунушка кароо — конкурс уюштурулат. Кийин темалардын ичинен (добуштардын көптүгү, мөөрөй кармоо же капитандардын кеңеши менен алып баруучунун чечими боюнча) бирөө тандалып, бул жалпы темага ар бир микрожамаат өз долбоорун даярдайт.

3) Катышуучулар долбоорлордун темалары жөнүндө өз сунуштарын айтышат жана алардын ичинен эң кызыктууларын тандашат да, тиги же бул долбоорду иштеп чыгууга катышууну каалоочулардан курама бригадалар түзүшөт.

Фантастикалык долбоорлордун болжолдуу темалары: «Келечектин үйү», «Келечектин мектеби», «Биздин айыл, шаар — келечекте», «Келечектин транспорту: автомобилдер, самолёттор,

корабилдер», «Келечектин базары», «Энергетиканын келечеги», «Жер кыртыштарын өздөштүрүү», «Космосту өздөштүрүү», «Келечектин медицинасы», «Спорттун келечеги», «Келечектин искусствосу: музыка, көркөм сүрөт искусствосу, кинотеатр», ж. б. лар.

Уюштуруучуларга кеңеш. Жалпы жыйын – стартта долбоорлор кайсы келечекке таандыктыгын: жакынкыгабы, XXI кылымгабы же андан алыс мезгилгеби, макулдашып алган жакшы.

Ар бир бригада өз долбоорун чиймелерде, сүрөттөрдө (жалпы көрүнүшүн, кесилиштерин, негизги бөлүктөрүн) жасалгалайт. Коргоо алдында бардык долбоорлор илиниши мүмкүн, катышуучулар жана меймандардын долбоорлор менен эркин таанышып чыгуусуна убакыт берилет. Долбоорлор коргоонун журушунда кезеги келгенде да илинүүсү мүмкүн (мында таңдануучулук эффект аракетке келет). Бирок, кайсы учур болбосун, долбоор корголуп жатканда башка катышуучулар өзүлөрүнүн долбоорунун кемчиликтерин оңдоо менен алектенип калбасын үчүн коргоо алдында бардык долбоорлор алып баруучуга тапшырылууга тийиш. Долбоор жөнүндө баяндаманы жана суроолорго бригаданын мүчөлөрүнөн бирөө жооп бербестен, бүтүндөй автордук жамааттын катышуусу өтө маанилүү. Ошондуктан, өзүнүн долбоорун коргоо учурунда бут бригада анын алдынан орундук алып, капитандын кыска кириш сөзүнөн кийин, ар бир мүчөсүнө «адис» катары сөз берилет жана суроолорго да тиешелүү адистер жооп беришет, ал эми өнөктөрдүн (оппонент) татаал суроолоруна алып баруучу тарабынан белгиленген мөөнөт ичинде (мисалы, бир мүнөт) бүтүндөй бригада даярданышат.

Долбоор боюнча суроолор бир өңчөй өнөктөрдөн эле берилбестен, суроо берүүгө мүмкүн болушунча көбүнүн тартылуусу, жооптор, айтылган ой-пикирлер, далилдер, көз – караштар жеңил-желпи болбостон, олуттуу мүнөзгө ээ болуусуна алып баруучу кам көрүүсү зарыл.

Алып баруучу катары жалпы жыйын – старт шайлаган же бекиткен кишилерден жана чоң балдардан болуусу керек, алар бүтүндөй коргоону өз ара кеңешип алып баруулары жана долбоорлордун мүнөзүнө, өз кызыгууларына жараша бири – бирин алмашуулары мүмкүн. Балдардын чоң достору алып баруучулардын коллегиясына биригүүлөрүнөн тышкары, бригаданын кеңешчилери да болушат.

Бригадалар арасында конкуренциянын, атаандашуучулуктун элементтерин пайда кылуу зарыл, бирок, ал өз ара түшүнүүчүлүктүн, бири-биринен үйрөнүүчүлүктүн кырдаалында болгону жакшы. Корутунду сөзүндө башкы алып баруучу ар бир долбоордун өзгөчөлүктөрүнө, артыкчылыктарына жана көмүскө

жактарына токтолуп, дагы ойлонууну талап кылган маселелерди белгилейт.

Ролдук оюн элементтерин кийирүү (маселен, долбоорлорду конструктордук бюродо же техника үйүндө, илим изилдөө институтунда же илимдер академиясында коргоо) алып барууга коргоону багыттоодо жана анын жүрүшүн, натыйжаларын баалоодо белгилүү азилдик, тамашалуу үзүмдөрдү кошууга өбөлгө түзөт.

Фантастикалык долбоорлорду коргоо – балдардын таанып – билүүчү кызыгууларын, өздөштүргөн билимдерин, кыялдарын билүүгө, бул билимдерин жана кыял чабыттарын өз ара бөлүшүүгө, кубанычтуу келечекти чогуу ачууга жана түзүүгө мүмкүндүк берет, чыгармачыл ой-кыялданууларын өнүктүрөт, кесиптерге, жашоо-турмуштун ар түрдүү жактарына карата, илимий-популярдык адабияттарды окууга кызыгууларын ойготот жана күчөтөт.

4) Аңгеме – эстафета - коллективдүү таанып-билүүчүлүк иш.

Төмөнкү тарбиялык милдеттерди чечүү мүмкүн:

1) акыл, адеп-ахлак жана эстетикалык тарбиялардын биримдигине жетишүү;

2) балдарды сунушталган темага чакан көлөмдөгү кызыктуу жана мазмундуу аңгеме жазуу ыкмасына үйрөтүү;

3) образдуу, элестүү, ийкемдүү ой-жүгүртүү көнүмдүктөрүн өнүктүрүү;

4) балдардын тапкычтык көнүмдүктөрүнө тарбиялоо;

Аңгеме – эстафетага даярданууну микрожамааттардын өзүндө жүргүзгөн дурус.

Эстафетаны уюштуруунун болжолдуу варианттары.

1) Алып баруучудан – ар бир микрожамаатка карай (өз аңгемесин).

Алып баруучу (же алып баруучулар: мугалим, жетектөөчү киши ж. б. лар)

Жеке ар бир микрожамаат үчүн өз-өзүнчө, б. а. ар башка темадагы аңгеменин башталышын (же кириш сөз) ойлоп, бул сөзүн балдарга өткөрөт. Ар бир микрожамаат шартташкан мөөнөт ичинде (ошол заматта, же бир күндө, же бир нече күндө) ошол аңгеменин уландысын жана бүтүшүн ойлоп жазат. Кийин бул аңгемелер жалпы жыйында окулат (инсценировкаланат).

2) Алып баруучудан – ар бир микрожамаатка карай (жалпы аңгеме).

Алып баруучу бардык микрожамааттар үчүн сунуш кылынган жалгыз аңгеменин башталышын ойлойт. Микрожамааттар бири – биринен жашыруун аңгеменин уландысын жазышат. Андан соң бардык варианттар окулат жана талкууланат.

3) Бир микрожамааттан – «чынжыр» боюнча.

Аңгеменин башталыш бөлүгүн жылдызчалардын (чыгармачылык бригадалардын) бирөөсү ойлоп, экинчи жылдызчага өткөрөт. Экинчиси аңгемени кичине улантып үчүнчү жылдызчага узатат. Үчүнчүсү – төртүнчүсүнө – бешинчисине акыркы жылдызча аңгемени бүтүрөт. Улантуу тартиби мөөрөй боюнча аныкталат же эркин, б. а. ар бир микрожамаат эстафетаны өзү каалаганга өткөрөт. Аңгеменин темасы (жана аталышы) жалпы жыйында мыкты сунуштарга кароо-конкурс жолу менен тандалышы мүмкүн. Жеңүүчүлөргө аңгемени баштоо укугу берилет. Ар бир микрожамаатка өз тиешеси үстүндө иштөө үчүн бирдей убакыт берилет, мисалы, эки же үч күн.

4) Ар бир микрожамааттан – «чынжыр» боюнча.

Ар бир микрожамаат өз аңгемесинин башталышын калгандарына берет. Бүтүрүү убакыты – баары үчүн бирдей (эки же үч күн). Мына ошентип, бир канча аңгемелер (повесттер) окулат, талкууланат, алардын эң жакшы варианттары жаңыча «кайталанат» (бобөктөр алдында, параллель класстардын жалпы жыйынында, ата-энелер чогулушунда, алыскы досторго белекке жөнөтүлөт).

Аңгеме-эстафетанын темасы жана мазмуну мектептин жана өлкөбүздүн турмушунун ар түрдүү жактарын чагылтуусу мүмкүн (үй-бүлөмдүн, мектебимдин, айылымдын, шаарымдын тарых таржымалы жана келечеги; экология, экономика проблемалары; ар кайсы кесиптин ээлеринин ишмердүүлүктөрү; базар экономикасынын талабына ылайыктуу кесиптер жөнүндө; класстагы окуялар; өз ара мамилелер жана кыял – жоруктар ж. у. с. лар).

Аңгеме-эстафета ар бир балага жолдоштору менен өзүлөрүнүн билимдерин, таасирлерин, кызыгууларын бөлүшүүгө, коллективдүү изденүүлөргө, ылгоолорго катышууга, кызыктуу жана маанилүү идеяларды ишке ашырууга, турмуштук маселелерди чечүүгө мүмкүндүк берет. Балдардын ага-достору (мугалимдер, ата-энелер ж. б. лар) коллективдүү чыгармачылыкты ийкемдүү багытташып, бул чыгармачылыкка ар биринин өз салымын кошуусу үчүн кам көрөт.

б) Тапкычтар турнири – бир канча жамааттар уюштурган таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүк.

Мындай тарбиялык милдеттер коюлуусу мүмкүн:

1) окуу сабактарынан өздөштүрүшкөн билимдерин, билгичтиктерин колдоно билүүгө тарбиялоо;

2) балдарды тапкычтыкка, ийкемдүү ойлонууга тарбиялоо жана алардын чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрүн, дараметтерин өнүктүрүү;

3) демилгелүүлүктөрүн өнүктүрүү жана жоопкерчиликти сезүүгө тарбиялоо;

4) интеллект деңгээли, руханий көрөңгөсү менен өз жамааттарынын, командасынын аброюн, кадыр-баркын көтөрүү үчүн күрөшүүгө тарбиялоо;

5) балдардын ич ара урматтоочулук, түшүнүүчүлүк сезимдерин, жолдоштук, достук мамилелерин өстүрүү;

Ар бир жамаат кезеги менен башка катышуучулардын ортосунда өзүнүн чыгармачылык жарышын (өзүнүн түрүн) уюштурат. Тапкычтар турнири класстын өзүндө (бригадалар, тайпалар арасында) же класс жамааттарынын ортосунда, ошондой улуу жана кичүү жаш курактагы балдардын аралаш тобунан түзүлгөн курама командалар арасында өткөрүү мүмкүн.

Турлардын саны турнирге катышкан жамааттардын санына (3 – 5, андан ашык эмес) барабар. Ар бир жамаат турлардын бирөөсүн уюштурат, б. а. калган бардык жамааттар ортосунда жарыш өткөрөт. Ал эми башка турларда мелдештин катардагы катышуучусу болот.

Тапкычтар турнири бир предмет боюнча же комплекстүү (бир нече предметтерден) өткөрүлүүсү мүмкүн. Маселен, төрт жамаат катышкан тапкычтар турнири төмөнкүдөй тур-мелдештерден туруусу мүмкүн:

1) математиканын тапкычтары,

2) музыканын тапкычтары,

3) элдик тарыхтын тапкычтары,

4) элдик медицинанын тапкычтары. Мелдеште ар бир жамаат бүтүндөй же өз курамынан тапкычтар командасын ажыратып катыша алышат. Башкы алып баруучулар, катарында эки-үч чоң киши же жалгыз киши бир-эки чоң балдар менен бирге, болуусу мүмкүн.

Тапкычтар турнирине даярдануу.

Башкы алып баруучулар турнирге катышууну каалаган жамааттардын жалпы жыйын-стартын чакырышат. Катышуучулар тегеренип олтурушат. Иштиктүүлүк кеңеши – турнирдин штабы шайланып, ага ар бир жамааттын өкүлдөрү (командирлер, демилгечилер ж. у. с. лар) жана башка алып баруучулар кирет.

Андан соң жалпы жыйын кандай жол менен чыгармачылык мелдештердин түрлөрүнүн тандалуусун чечишет: ар бир жамаат өз алдынча кенешип (5 – 7 мүнөт), башка жамааттардын ортосунда уюштуруучу мелдешинин түрүн ойлошот, сунуш кылышат, же башта, бардык жамааттар кеңешишет жана мелдештин өткөрүлүүчү түрлөрүн сунушташат. Андан соң, чогуу, жамааттардын санына жараша эң ылайыктуу түрлөрү тандалат жана аларды өткөрүүнүн катары жамааттар арасында мөөрөй кармоо же каалоо боюнча бөлүштүрүлөт.

Мелдештин түрлөрү ойлонулгандан жана жарыялангандан кийин (же бөлүштүрүлгөндөн) кийин, ар бир жамаат 15 – 20 мүнөт кайрадан өзүнчө кеңешип, өз турун кантип алып барууну чечишет: баарына күн мурунтан даярдануулары үчүн кандай чыгармачылык тапшырмаларды берүүнү, кайсыларын турнир өтүлүп жаткан учурда гана кулактандырууну, кимдин кантип тапшырма берүүсүн жана аткарууну каалоосун. Мелдештин уюштурулушун кызыктуурак болсун үчүн мелдештин өз тандаган түрүнө шайкеш келген өзүнө жалпы уюштуруучулук ролду ойлоосу мүмкүн «кабыл алуу комиссиясы», «окумуштуулар кеңеши», «фестивалдын калысы» ж. у. с. лар) ал эми жамааттын ар бир мүчөсү өзү үчүн жеке инсандык ролду, өзүнө псевдонимди, кесипти, наамды ж. у. с. ларды ойлоп табуусу мүмкүн.

Жалпы жыйын-старттан соң ар бир жамаат (бүтүндөй жана командалар боюнча) алдын ала жарыяланган тапшырмаларды аткарууга, мелдештин өздүк түрүн өткөрүүгө даярдык көрөт. Жеңүүчүлөр үчүн белектерди ойлонот жана программалайт.

Мелдештин болжолдуу түрлөрү:

Илимдин, мисалы, математиканын же физиканын, химиянын же биологиянын, ж. у. с. тапкычтарынын кароосу;

өз айылынын, шаарынын, Ата-Мекенинин тарыхын, географиясын ж. б. тапкычтарынын мелдеш (туристтердин, край таануучулардын командаларынын арасында); журналисттердин мелдеш (маселен мамлекеттик комиссияга сынак тапшырып жатышкан журналистика факультетинин бүтүрүүчү командаларынын ортосунда);

искусство тапкычтарынын кароосу : музыка же живопись, поэзия же театр ж. у. с. (айтсак, консерваторияга же адабият университетине тапшырып жатышкан абитуриенттердин командаларынын арасында);

техника тапкычтарынын мелдеш (мисалга, бүткүл дүйнөлүк техникалык көргөзмөгө баруучу командалардын ортосунда);

бий тапкычтарынын мелдеш (маселен, фестивалдагы делегаттар арасында ж. у. с. лар).

Уюштуруучуларга кеңеш.

Тапшырмалар чыгармачылык мүнөздө болуусу зарыл (алсак, кыска аңгеме же очерк жазуу, бий аткаруу, репортж жүргүзүү ж. у. с.).

Турнир созулбасын, б. а. жадатма мүнөзгө айланбасын үчүн ар бир турду өткөрүү убактын (айталы 15 – 20 мүнөттөн ашпоосун) алдыртан белгилөө же макулдашуу максатка ылайыктуу.

Мелдештин бардык турлары өткөрүлгөн соң, ар бир жамаат өзүнүн турун, б. а. Өзү уюштурган мелдештин жыйынтыгын чыгаруусу үчүн 15-20 мүнөттүн тегерегинде убакыт берүү зарыл жана өзүлөрү тандаган ролдорго уйкаш келген балдарды даярдоосу

пайдалуу. Мисалы, «Мамлекеттик комиссия» командаларга университетти ийгиликтүү бүткөндүгү жөнүндө «диплом», «фестивалдын калыстары» – баалуу белектер же мактоо баракчаларын ж. у. с. ларды тапшырышат.

Турнирдин корутундусунда башкы алып баруучулар ар бир жамаатка кезек менен сөз берет жана алар өз мелдештеринин жыйынтыктарын баяндашат.

7) Ырлар шакекчеси – тандалган темага ырларды кезеги менен (айлана боюнча) аткарышкан бир нече командалардын арасындагы массалык оюн.

Төмөнкү тарбиялык милдеттерди коюмүмкүн:

1) балдардын көркөм-эстетикалык сезимдетин, табиттерин багыттуу тарбиялоо жана түшүнүктөрүн калыптандыруу;

2) искусствонун, музыканын сырларын түшүнүүгө тарбиялоо жана алардын сонун, бийик үлгүлөрүн пайдалануунун негизинде балдардын руханий жан дүйнөсүн байытуу;

3) балдардын ыр жандуу болуп өсүүсүнө багыт берүү;

4) чыгармачылыктын жаратмам күчүн түшүнүү сезимдерине тарбиялоо;

5) балдардын уюштуруучулук, алып баруучулук, демилгелүүлүк ыктарын, жөндөмдөрүн өстүрүү;

Оюн эрежеси.

Ар бир команда бир куплеттен (жана кайырмасын кошо) гана ырдайт. Өз ырын өзүнөн мурдакы команда бүтөөр замат аткарууга тийиш. Аткарууга кезеги келген команда, эгер 3-5 секунд ичинде ырын аткарбаса же аткарган ыры тандалган темага туура келбесе, анда алып баруучунун чечими менен ал команда оюндан чыгат. Шартташкан темага акыркы ырды аткарган команда жөнүчү болот.

Кезектеги ырын тандоо боюнча команданын кеңешүүсү, ырдап жаткандарга тоскоол келтирбегендей болуусу зарыл, команданын «нормадан ашык» чуруулдоосу үчүн аны оюндан четтетүүгө алып баруучунун укугу бар.

Шакекченин болжолдуу темалары.

«Кыргыз элдик ырлары», «Жаратылыш жөнүндө», «Айылдык жигит-кыздар жөнүндө», «Кыргыз жери сопсонун», «Достук», «Махабат жөнүндө», «Ар түркүн кесиптин азаматтары жөнүндө», «Тоолор жөнүндө», «Күн, гүл жөнүндө», «Кайдыгерлик» тууралуу ж. б. лар.

УЮШТУРУУЧУЛАРГА КЕҢЕШ

Шакекченин темасын алып баруучулардын сунуштоосу же командалар ортосунда эң жакшы сунушка шакекченин темасын алып баруучулардын сунуштоосу же командалар ортосунда эң жакшы сунушка (акыркы чечим капитандардын жана алып баруучулардын кеңешүүсү менен чыгат) кароо өткөрүп, катышуучулар өзүлөрү тандоолору мүмкүн.

Катышуучуларга оор (чарчап-чаалыгуу) келбес үчүн шакекченин бир-эки түрүн уюштуруу менен чектелген дурус.

Командаларды ар түрдүүчө түзүү мүмкүн: класс же эки классты жеке кошуу менен, жана каалоосу боюнча (ким, кайсы капитан менен иштөөнү каалайт), мөөрөй кармоо менен ж.у.с. Өз ара кеңешүүгө жана шайма-шай ырдоого кыйын болбосун үчүн ар бир командадагы катышуучулардын саны 40-50 адамдан ашпоосу керек.

Брлар шакекчеси күчтүү эмоционалдык, сезимдик таасирлерге дуушарлантып, катышуучулардын ички жан-дил делебелерин козгоп, кызыктуу, өзүнө тартуучу аракеттерге аларды ширелтет. Ошондуктан, оюнду өспүрүмдөр жыйынында, класстык жана мектептик кечеде (маселен, кече башталарда - катышуучуларды жакындаштыруу жана алардын темага тез идеялык - эмоционалдык кирүүсү үчүн, же акырында - коллективдүү корутундулоо жана чыңалган энергияны бошотуу, көңүл көтөрүңкү маанай түзүү катары), ошондой эле тыныгууда же ар кандай таанып-билүүчүлүк, спорттук, эмгектик иштерди жыйынтыктоо бөлүгүндө пайдалануу мүмкүн.

8. Концерт - "чагылган" - бир нече командалар кыска убакытта (30 мүнөттөн ашпаган) жалпы программа боюнча импровизацияланган коллективдүү аткарууларды даярдаган оюн.

Концерт - "чагылгандын" программасы катышуучулардын сунуштарынын негизинде командалардын капитандарынын экспромт кеңешүү ыкмасы менен түзүлөт.

Бул оюнда төмөнкү тарбиялык милдеттер коюлушу мүмкүн:

- 1) балдарды тез аранын ичинде уюша билүүчүлүк адаттарына тарбиялоо;
- 2) балдардын тапкычтыктарын, чыгармачылык мүмкүндүктөрүн, дараметтерин өстүрүү;
- 3) алардын аткаруучулук, артисттик шык-жөндөмдөрүн ойготуу жана өнүктүрүү;
- 4) сыпайыкерчилик адебине тарбиялоо;
- 5) бири-биринин көңүлүн алуу, көтөрүү, өз ара кубаныч, жакшы маанай тартуулоо адебине үйрөтүү.

Программага ар бир команда үчүн бирдей милдеттүү болгон бир канча (3-5) жанрлар кийирилет. Мисалы, хордук аткаруу, бий, декламация, сахналаштыруу, оригиналдуу жанр.

Программа төмөнкүдөй тапшырма менен кыйындатылышы мүмкүн:

Милдеттүү болгон бардык номерлерди бир темага же сюжетке бириктирүү, натыйжада, ар бир команда чаканырак концерттик сюита же спектакль көрсөтөт.

Бул эки вариантта болуусу мүмкүн:

а) мындай сюита-спектаклдердин темасы (сюжети) бардык командалар үчүн жалпы (командалардын сунуштары боюнча капитандардын кеңешүүсү менен тандалат);

б) ар бир команда даярданып жатып өзүнүн темасын (сюжетин) ойлоп табат.

Темалардын (сюжеттердин) мисалдары: "Ноорузду тосуу", "Алтын күз", "Ысык-Көл – кыргыз бермети", "Кыздын кырк чачы улуу", "Жакшы жигит – көктөгү жылдыз, жакшы кыз – жакадагы кундуз", "Эне тилим - эне сүтүм", "Досторду тосуу", "Кыргыз көчү", "Эмгек майданы", "Байкем, эжем жана биз", "Суу-өмүр булагы", ж.б.лар.

Оюндун тартиби:

1. Командаларды түзүү (эгер аралаш коллективдерди түзүү чечилсе), капитандарды шайлоо, программа түзүү) милдеттүү жанрлардын тизмеси ж.у.с.;

2. Командалардын өз концерттерин даярдоосу (убакыт-15-20 мүнөт берүү, бирок, кандай учур болбосун, жарым сааттан ашпаган);

3. Командалардын кезек боюнча аткаруулары (ар бирине 5-7 мүнөт берилет).

Уюштуруучуларга кеңеш.

Концертти жалпы ыр менен аяктаган жакшы. Маселен, командалар аткаргандардын ичинен эң жакканын ырдоо.

Концерт – "чагылганды" туулган күндү белгилөө салтанаттарында, туристтик жүрүштөгү кечте, жумуштардын ортосунда эс алуу үчүн тыныгуу учурунда, кандайдыр бир иштин башталышын күтүү мезгилинде (өзгөчө, бул күтүү кокусунан созулган учурда) ж.у.с.ларда уюштура коюу максатка ылайыктуу.

Командалардын арасындагы мелдешке айландыруунун зарылдыгы жок. Ар бир аткаруу белгилүү максатка багытталган – жолдошторуна ырахат, кубаныч, ал эми бүт концерт бири-бирине күтүлбөгөн жагымдуу сюрприз тартуулоолор болсун.

Концерт – "чагылгандын" катышуучулары туруктуу жамааттар (мисалы, класс жамааттары, өспүрүмдөр звенолору, бригадалары ж.у.с.лар) жаңа аралаш бирикмелер болуусу мүмкүн. Аралаш командаларды ар түрдүү жолдор менен түзүү мүмкүн. Мисалы,

балдардын туулган күнүнүн мезгили боюнча ("Кыш", "Жай", "Жаз", "Коңур күз") ж.у.с. лар.

Эсиңерде болсун, оюнда башкысы, ар бир катышуучунун чыгармачылык жөндөмдүүлүгүнүн, тапкычтыгынын, зиректигинин, фантазиясынын көрүнүшү, жамааттын ынтымагын, анын турмушунун мажордук тонун бекемдөө.

9. Кароо–конкурстун жүрүшүндө жаралган чыгармачылык иштер (жомоктор, аңгемелер, сүрөттөр ж.б. лар) бардык катышуучулар тарабынан башка адамдар үчүн (ата-энелер, бөбөктөр, алыскы достор) кызыктуу жана алар үйрөнөрлүк жалпы руханий кеңс катары баалануусу керек.

Көркөм адабий кароонун болжолдуу түрлөрү.

Мыкты жомоко (бардык катышуучулар чогуу тандашкан бир эле темага же ар түрдүү темаларга).

Мыкты аңгеме же "автордун" колдору коюлган сүрөттөр аркылуу берилген жомокко (жалпы же эркин темага).

Көркөм адабий кароосу – билимдерин, таасирлерин, кызыгууларын өз ара алмашууга негизделген, ар бир катышуучунун чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүчү коллективдүү иштер.

Коюлуучу тарбиялык милдеттер:

1) балдардын көркөм адабиятка, искусствонун түрлөрүнө болгон кызыгууларын өнүктүрүү;

2) образдуу, көркөм элестетүү, ойлоону мүмкүнчүлүктөрүн, шык-жөндөмдүүлүктөрүн өстүрүү;

3) изденүүгө, тапкычтыкка, сюжетти түзө билүүчүлүккө үйрөтүү жана туура багыттоо;

4) өзүнө жана бирөөлөр үчүн камкордук көрүүгө умтулуу, адамгерчилик, жакшылык көрсөтүү сезимдерине тарбиялоо.

Коллективдүү тартылган мыкты сүрөткө (жалпы же эркин темага). Сүрөттөрдүн же сүрөттөрдүн сериясынын астына мыкты кол коюуга.

Алыскы досторго жазылган эң жакшы катка, фотосүрөттөрдүн же фотосүрөттөрдүн сериясы астына мыкты кол коюуга.

Уюштуруучуларга кеңеш.

Кароону "чагылгандай", б.а. кыска убакытта (бир-бир жарым саат) даярдануудан соң же катышуучулардын даярдануусуна бир нече күн (бир апта) берип, анан өткөрүү мүмкүн.

Көркөм-адабий чыгармалардын темалары жана мазмуну өтө ар түрдүү болуусу мүмкүн (аларды катышуучулардын таанып-билүүчүлүк кызыгуулары, табиттери, коомдук-экономикалык турмуштун окуялары ж.у.с. лар аныктайт).

Чоң кишилер (мугалимдер, ата-энелер) балдардын жакын кеңешчилери болушат, кароонун башка катышуучулары үчүн сүрприздер даярдоого жардамдашышат, ж.у.с.

Кароого иштерди баары бир убакта же эстафета менен, б.а. бири-бирине андан ары улантуу үчүн жомокту, аңгемени, сүрөттү өткөрүү аркылуу аткаруу мүмкүн. Мында эч ким четте калбоо үчүн кам көрүү маанилүү.

Кароону бардык түшкөн иштерди коргоо менен (авторлор өзүлөрүнүн жомокторун көркөм окушат, тарткан сүрөттөрү жөнүндө баяндашат, аңгеме-дүкөн курушат, жолдошторунун суроолоруна жооп беришет ж.у.с.) аяктаган дурус. Корутунду бөлүгүндө иштердин артыкчылыктары жана кемчиликтери коллективдүү талкууланат.

Мында ар бир чыгармачылык иштин жетишкен жактарына балдардын көңүлүн буруу маанилүү. Кемчиликтерин териштирүүдө алардын бардык катышуучулар үчүн сабак болорун көрсөтүп, бул кемчиликтерди жоюу мүмкүнчүлүктөрүн коллективдүү издөөгө жетелөө зарыл.

Кароонун калыстары (кишилер жана чоң балдар) эч ким капа болбогондой маанайда ишти баалоосу абзел. Мында эстелик приздерди (маселен, открыткаларды) пайдалануу мүмкүн: "Эң окурман", "Эң кызыктуу сюжет", "Өз аңгемесин мыкты окугандыгы үчүн", "Тарткан сүрөтүн мыкты коргогондугу үчүн", "Ынтымактуу иштери үчүн" ж.у.с. лар.

Жакшы болот, эгер калыстар бул чыгармачылык иштерди элдердин кубанычы үчүн кантип пайдаланууга кеңештерин айтышса (кайсылары менен бөбөктөрдү тааныштырууну, кайсыларын ата-энелерге көрсөтүүнү, кандайларын алыскы досторго белекке жөнөтүүнү ж.у.с. лар).

10. Поэзия даанышманы турнири, – бул таанып-билүүчүлүк иш-баяндама. Турнирдин максаты: 1) ар кайсы доорлордогу түркүн жанрлардын, стилдердин поэзиясына карата кызыгууну пайда кылуу, канааттандыруу жана өнүктүрүү; 2) билимдерди жана кызыгууларды алмашуу негизинде адабий жана турмуштук кругозорлорун кеңейтүү; 3) эстетикалык табиттерин калыптандырууга, адептүүлүк, ыймандуулук сезимдерин тарбиялоого, чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө көмөктөшүү.

Поэзия даанышмандары турниринин катышуучулары бир же бир нече класстардын балдары өзүлөрүнүн ага достору менен бирге, ошондой эле аралаш жаш курак командалар (ар бир тур үчүн жамаат даанышмандардын жеке командасын чыгаруусу да ылайыктуу) болуусу мүмкүн.

Мелдештин болжолдуу түрлөрү (турлары)

1) Акындык сезимдердин кароосу

Бардык катышуучулар сүйүү, махабат, капалануу, кайгыруу, кубаныч, көңүл бөлүшүү, ортоктош болуу ж.у.с., сезимдерди

чагылдырган ырларды табуу боюнча тапшырмалар алышат. Командалар даярданышкан соң, бул сезимдер чагылган ырларды кезек менен окуй башташат. Турду уюштуруучу жамаат (же калыстар) жогорудагы сезимдер даана чагылган чыгармаларды кимдер мыкты таба алганын чечишет.

2) Поэзиядагы азил жана кытыгы кароосу.

Бул кароого тапшырма дагы жалпы жыйын-стартта алдыртан берилет. Мелдештин бул турун уюштурган жамаат калган жамааттарга кароо үчүн алар кандай ырларды издөө керектигин чечет жана жарыялайт. Маселен, азилдик каалоону, кыдат мыскылды, назик тамашаны, шылдыңды камтыган ырлар (андан аркы аракеттенүү биринчи кароодогудай эле тартипте жүрөт).

3) Поэзиялык жанрлар кароосу.

Бул кароодо алдын ала тапшырма берилбейт. Мелдештин бул түрүн өткөрүүчү жамаат, турнирге даярданып жатып, түрдүү жанрдагы ырларды издейт, маселен, элегия, сонета, баллада, эпиграмма, ж.б. Турнир учурунда бул чыгармаларды даярдаган жамааттын өкүлдөрү (командирлер) кезек менен окушат, ал эми башка катышуучулар кандай жанрдагы ырлар аткарылгандыгын аныкташып, жоопторун баракчага жазышат (ырлар кандай кезек менен окулса, ошол тартипте) жана өз командасынын атын (жеке псевдонимин) көрсөтүү менен уюштуруучуларга тапшырышат. Турнирдин аягында кароонун уюштуруучулары жыйынтыгын жарыялашат: туура жооптордун эң көп саны кайсы жамаатка таандык, б.а. кандай псевдоним (жашыруун ат) менен эң ийгиликтүү жооптор берилген. Бул жооптордун авторлору өзүлөрүн "расшифровкалашат" (жашыруун атын чечмелеп бериши керек) жана приздер, белектер менен сыйланышат.

4) Маскадагы акындар кароосу.

Мелдештин бул турун даярдоого киришкен жамаат, бир канча ырларды (жакшысы-белгилүү, көрүнүктүү акындардын) тандашат жана аларды турнирде окушат да, ырлардын авторлорун аныктоону сунуш кылышат (бул кароонун кийинки жүрүшү жогоруда баяндалганга окшош).

5) Ыр чыгармачылыгынын (буриме) кароосу.

Бул мелдешти уюштурган жамаат, түрдүү стилдеги (патетикалык, лирикалык, сатиралык ж.у.с. лар) ырлар үчүн бир нече жуп уйкаштыктарды (рифма) күн мурунтан ойлоп табат.

Турнирдин өзүндө, өз кезеги келгенде (кароонун бул турун акырында өткөргөн дурус), команда тапшырманы кулактандырат, сунуш кылынган уйкаштык боюнча белгилүү стилдеги ырды заматта (экспромт) менен ойлоп жазуу.

Даярданууга 10-15 мүнөт берилет. Кийин айлана боюнча коллективдүү чыгармачылыктын жемиши аткарылат – башта бир сериясы, маселен патетикалыгы, андан соң башка стили.

Уюштуруучуларга кеңеш.

Турнир кезинде ар бир жамаатта жетиштүү санда кагаздын болуусу жана бардык катышуучулар автокалемсаптары менен келүүлөрү үчүн кам көрүү керек.

Мелдештин жалпы убакыты бир жарым сааттан ашпоосу зарыл. Турнирдин корутунду бөлүгүнө (жыйынтыктоого) жарым сааттан кем эмес убакыт бөлүү керек. Мында ар бир жамаат өзүлөрүнүн ийгиликтүү жоопторун мазмундуу баалоого, бирдей эле поэтикалык маселелердин ар түрдүү чечилиштерин сальштыруу үчүн жетиштүү убакытка ээ болот.

11. Сүйүктүү ишмердүүлүктөрдүн эстафетасы – бул иш учурунда жамааттын бир мүчөсү кезек менен өзүлөрүнүн сүйүктүү ишмердиктери тууралуу калгандарын тааныштырат, ал иш ага кантип жагып калганын, өзүнүн изденүүлөрү, ийгиликтери жана каталыктары, пландары жөнүндө айтып берет, эмнеге жетишкенин көрсөтөт, суроолорго жооп берет, жолдошторуна кеңешин айтат.

Төмөнкү тарбиялык милдеттерди коюу мүмкүн:

1) баланын кызыгуусун билүү, аны туура багытка салуу жана өнүктүрүү үчүн камкордук көрүү;

2) балдардын бири – бирин жакындан, б. а. тереңирээк билүүлөрүнө жана өз ара түшүнүүлөрүнө жагымдуу жагдай, мүмкүнчүлүк түзүү;

3) башкалар тарабынан ар бир баланын урматталууга татыктуу экендиги жөнүндөгү туйум-сезимдерди, түшүнүктөрдү ойготуу жана тарбиялоо;

4) баланы өз оюн, көз карашын эркин баяндоо жана сындоо адебине, маданиятына тарбиялоо.

Сүйүктүү иштердин катарында сүрөт тартуу жана жабыштырып жасоо, сайма саюу, орнамент түшүрүү, коллекциялоо, аралап оймо салуу, жыгач усталык, жыгачка оймо түшүрүү, аны күйгүзүү менен кооздоо, моделдештирүү, китеп окуу (жомокторду, эпосторду, тарыхты, санжыраны, салтты, саякаттар жөнүндө ж. у.с.лар.), дилбаян (сочинение) жазуу, комуз ойноо, тамак – аш жасоо, суусундуктар даярдоо, кызыктуу окуяларды ойлоп жазуу, кызыктуу баш катырмаларды чечүү (ребус, табышмак, кроссворд, чайнворд ж. б. лар.), гүл жана башка өсүмдүктөрдү өстүрүү, үй жаныбарларын багуу, асыроо, фото сүрөт, спорт ж. у. с. лар болуусу мүмкүн.

Уюштуруучуларга кеңеш.

Сүйүктүү ишмердүүлүктөрдүн эстафетасын кичи жамааттардын (микрожамааттардын), жылдызчалардын, звенолордун, бригадалардын жыйын-жолугушуусунда өткөргөн жакшы. Мындай

жолугушуулардын **жакшынакай**, үй-бүлөлүк атмосфера сыяктуу кырдаалда, эң уяң бала да өзүндөгү катылуу сырды бөлүшүүгө умтулган, болушкусу келген, жайбаракат мүнөздө өтүлүүсү пайдалуу. Сүйүктүү иштердин эстафетасы чоң достукуна мейманга барганда, маселен, балдардын бирөөсүнүн ата-энесиникинде, өзгөчө ийгиликтүү өтөт. Чоңдор жана кичүүлөр бири-бирине жагымдуу таасир этет. Эки түрдүү курактык микрожамааттардын – өспүрүмдөр звеносунун жана жеткинчектер жылдызчасынын ортосундагы жолдоштук мамилелер бекемделет.

Сүйүктүү иштердин эстафетасын жалаң жеке микрожамааттардын (звенolor, жылдызчалар), эки же бир канча параллель класстардын ортосунда гана эмес, кишилердин катышуусу менен чоң жана кичүү балдардын ортосунда да, ошондой эле, аралаш бригадалардын (ишке кызыгуулары, жалпы берилүүлөрү, бирин-бири жактыруулары боюнча биригишкен), алардын ичинде аралаш жаш курактык бригадалар (ар бир бригада калгандары үчүн өзүнүн сүйүктүү иши жөнүндө коллективдүү аңгеме-дүкөн даярдайт), арасында да өткөрүү мүмкүн.

Сүйүктүү ишмердүүлүктөрдүн эстафетасын кандай вариантта өткөрбөйлү, ал балдардын кызыгууларын жана жөндөмдүүлүктөрүн ачууга, хоббилерин, билимдерин, билгичтиктерин өз ара бөлүшүүгө жардам берет. Ар биринин өз жамаатына камкор мамилесин жана жамаат өзүнүн ар бир мүчөсүн урматтоосун тарбиялайт, өзүн-өзү тарбиялоону козгойт.

Бул эстафетанын дагы бир пайдасы, эстафета учурунда байкалган жана күчөгөн, ар түрдүү кызыгууларды канааттандырган коллективдүү жаңы чыгармачылык иштерди уюштурууга түрткү берет. Андан «Ачылган жана ачыла элек сырлар», «Пресс - конференция», «Оозеки журнал», ж. у. с. таанып билүүчүлүк кечелерге, иштерге жеңил өтүү мүмкүн.

Чоңдор (мугалимдер, ата - энелер) эстафетаны жалпы уюштуруудан тышкары, жыйын – жолугушууну даярдоодо балдарга кеңеш берүүсү, бул КЧИнин алып баруучусу жана катышуучусу, б. а. өзүнүн кызыгуулары, сүйүктүү иштери менен бөлүшүүсү лаазым.

12. Эстафета – «Ромашка» – бул оюндун катышуучулары бири-бирине кызыктуу, шайыр, күлкүлүү маселелерди импровизациялап ойлоп табышат жана аларды кезек боюнча аткарышат.

Мындай тарбиялык милдеттер коюлуусу мүмкүн:

1) балдардын образдуу ойлоону мүмкүнчүлүктөрүн, образга кирүүчүлүк, аткаруучулук дараметтерин, шык-жөндөмдөрүн ойготуу жана өстүрүү;

2) зээндүүлүктөрүн, идиректүүлүктөрүн, күтүүсүз бирдемелерди таба коюучулуктарын, шайыр, куунак болуу сезимдерин өнүктүрүү;

3) өзү жана башкалар үчүн кубаныч, сүйүнүч тартуулоо сезимдерин, түшүнүктөрүн тарбиялоо;

4) уюштуруучулук, аткаруучулук шык-жөндөмдөрүн өстүрүү жана жооптуулукту сезүүгө тарбиялоо;

Оюндун катышуучулары туруктуу микрожамааттар (жылдызчалар, звенолор, бригадалар ж. у. с. лар) же аралаш курак жаштагы командалар (ар биринде 10-15 адамдан аспаган) болуусу мүмкүн. Акыркы вариантта оюнду уюштуруучулар канча команда түзүү керек болсо, кагаздан же картондон ошончо вариантта (түрдүү сүрөт тартып) төш белги же жетондорду алдын – ала даярдашат. Ар бир катышуучу кандайдыр бир төш белгини тартып алат жана ошентип, белгилүү бир командага мүчө болот, кошулат.

Оюндун уюштуруучулары «ромашка» жасашат – картондон диаметри 15-20 см болгон сары түстөгү чөйчөкчө тегерек кесишет жана катуу ак кагаздардан ромашка гүлүнүн жалбырактарындай жалбырактарды даярдашат. Жалбырактарды ошол сары тегерекчеге гүл сыяктантып, төөнөгүчтөр (булавкалар) менен бекитишет. Жалбырактардын саны командалардын санына туура келүүсү же эгер оюнга катышуучу командалар экиден тапшырма аткарууну каалашса, жалбырактар эки эсе көп болуусу зарыл. Андан соң, оюнду уюштуруучулар күлкүлүү, шайыр маселелерди тандашат (катышуучулардын курамына ылайыктуу) жана ар бир жалбыракка бирден маселенин башталышын жазышат, мисалы,

... темасына бир нече сахналарды ойлогула жана көрсөткүлө;

... ушундай башталган аңгемени ойлоп жазгыла жана аткаргыла;

төмөнкүдөй ...макалдарды жана ылакаптарды пайтомимада аткаргыла.

Көп чекит менен оюн учурунда ойлоп табууга тийиш болгон маселенин калган бөлүгү белгиленет.

Оюндун уюштуруучулары көп чекиттин ордун өзүлөрү толуктап, командаларга сунуш кылса да болот. Мында, маселен, толук көрүнүшкө ээ болот (б. а. жөнөкөйлөшөт) жана командалар маселенин шартын аткаруу жолдоруну издешет (мында оюн экинчи жана үчүнчү баскычтан гана турат).

Оюндун жүрүшү.

Оюн үч баскычтан турат жана бир сааттан – эки саатка чейин созулушу мүмкүн. Оюн башталарга жакын ар бир команда өзүнүн капитанын шайлайт жана өзүнө тамашалуу ат ойлоп табат. Көрүнүктүү, жарашыктуу жерге жалбырактагы жазуу көрүнбөгөндөй «ромашка» гүлүн жасашат.

1 – баскыч. Алып баруучулардын ишараты боюнча командалардын капитандары бирден жалбырак (же экиден) алышып, ар бир команда маселенин экинчи бөлүгүн ойлонушат жана аны көп чекиттин ордуна жазышат. Буга 5-10 мүнөткө чейин убакыт берилет.

Оюндун биринчи баскычы, капитандар алган жалбырактарынан жаңы ромашка жасоосу менен аяктайт. Ал эми алып баруучулар командаларга байкатпай ромашкадагы жалбырактардын жайланышуусун өзгөртүп, кайрадан илишет.

2 – баскыч. Алып баруучулардын белгиси боюнча командалардын капитандары бирден жалбырак (же экиден) алышат жана ар бир команда (бардык командалар бирдей убакта, бирок, бири – биринен жашыруун) өзүнө тийген маселенин (же эки маселенин) чечимин даярдайт. Даярдоого 20-30 мүнөт берилет. Андан соң алып баруучулар командаларды чогултушуп, алар өз жайларына олтурушат.

3 – баскыч. Алып баруучулардын бирөө, каалаган капитанга ромашканын сары чөйчөкчөсүн (б. а. картон тегерек) тапшырат. Капитан өзүнүн жалбырагындагы маселени кулактандырат. Команда маселедеги талап кылынган шартты аткаргандан кийин, капитан жалбыракты чөйчөкчөгө бекитип, эстафетаны өзү каалаган башка командага өткөрүп берет. Оюн акыркы аткарган команданын капитаны, алып баруучуларга толук ромашканы тапшырганга дейре улантылат (эгер командалар экиден тапшырмага даярданган болушса, эстафетаны эки турда өткөрүү мүмкүн).

Уюштуруучуларга кеңеш.

Эсиңерде болсун, эстафета – «ромашка» – бул зээндүүлүктүн, тапкычтыктын, кыял-чабыттын, тамашанын, куунактыктын, шайырдыктын кароосу. Бул оюн балдардын артисттик аткаруучулук жана көрүүчүлүк каалоолорун канааттандырат, кичүүлөрдүн жана чоңдордун жеке чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн ачат, өнүктүрөт, коллективдүү изденүүнүн жана коллективдүү чечимдин ар кыл түрлөрүнө катышуучуларды баш коштурат, бириктирет.

Баалоону упайлар, баллдар ж. у. с. лар менен жүргүзүүнүн зарылчылыгы жок (бирок, атаандашууларды пайда кылуу, күчөтүү жана командаларды кызыктыруу, тартуу үчүн айрым учурларда баалоону кийирүү максатка ылайыктуу). Мейли, ар бир аткаруу бардык чогулгандардын кубанычы үчүн кичинекей жана оригиналдуу сюрприз – белек катары кабылдансын жана баалансын.

Бул оюн чоң-кичүүнү тандабайт! Команданын түрдүү курактык курамынан чочулабоо керек, маселен, жылдызчалар жана алардын ага-достору: өспүрүмдөр, чоңдор, тескерисинче, команданын түзүлгөн курамы канчалык ар түрдүү болсо, шайыр тапшырманын чечилиши ошончолук күтүүсүз жана көңүлдүү болот. Эстафета – «ромашка» кичүүлөрдү жана чоңдорду үй-бүлөдөгү жалпы оюн өңдүү жакындатат. Эстафета – «ромашка» класс жамаатынын ынтымагын бекемдөөнүн, чоңдордун жана кичүүлөрдүн алыстоосун жоюунун, класстык жана мектептик кечелерде балдарды жана мугалимдерди бириктирүүнүн сонун каражаты.

13. «Телевизор койгондо!» оюнунда, балдар телекөрсөтүүдөн көрүп, билип жүрүшкөн, көпчүлүктү өзүнө тарткан, кызыктырган, суктанган таанып-билүүчүлүк мазмундагы оюн-ишмердүүлүктөрүн: «Даанышман», «Билсең - ал», «Керемет талаасы», «Бактылуу кокустук», «Брэйн-ринг», «Ак тоту куш», «Эмне? Кайда? Качан?», «Бир көргөндө сүйүп калуу», «Беш тамга» ж. б. ларды туурап кайталашат. Оюнду уюштуруучулар жана калыстар командалардын аткаруу чеберчиликтерине жана теманын мазмунун ачууларына айрыкча көңүл бөлүүлөрү лаазым. Командалардын курамы жогорудагы оюндар сыяктуу түзүлөт. Ар бир команда өзү каалаган номерди (теманы) даярдайт. Даярданууга (бардык командалар бирдей убакта, бирок, бири-биринен жашыруун даярданышат) 30-40 мүнөт берилет. Командалар биринин аткарган номерин экинчиси кайталоосу мүмкүн. Калыстардын баалоосунда бул эске алынат. Оюн чыгармачылык менен уюштурулганда, катышуучулардын жана көрүүчүлөрдүн зор кызыгууларын козгоп, көңүлдөрүн көтөрөт.

14. Көңүлдүү спартакиада – чыгармачылык оюн формасындагы спорттук мүнөздө уюштурулган кыскача мелдештер.

Көңүлдүү спартакиаданын максаты: спортко кызыгууну пайда кылуу; шамдагайлыкты, эптүүлүктү, тапкычтыкты, таамай мээлөөнү, атууну, кырдаалды баамдоону жана керектүү чечимди тез кабыл алууну, өзүнүн кыймылын башкалардын кыймылы менен шайкештештире билүүнү өнүктүрүү. Бул КЧИ – жамааттын жашоо тонусун көтөрүүнүн, кыздардын жана балдардын, кичи жеткинчектердин жана өспүрүмдөрдүн, чоң балдардын жана кишилердин ынтымактуулугун бекемдөөнүн жакшы каражаты.

Мелдештин негизги типтери.

1) Аралаш эстафета «команданын ичинде айрым жеке баскычтарга катышуу үчүн бригадаларга же звенолорго бөлүнүшөт».

2) Жалпы командалык катышуулар:

бир же бир нече тапшырмаларды команданын ар бир мүчөсү кезек менен удаалаш аткаруусу;

бир же бир нече тапшырмаларды бүтүндөй команда удаалаш аткаруусу.

3) Командалардын өкүлдөрүнүн мелдешти: тайпалык (группа) жана жеке беттешүүлөр (маселен, командалардын капитандарынын).

Спартакиадада эки же андан ашык командалар катышуусу мүмкүн. Мелдештин айрым түрлөрүнө командалар бир убакта, же кезектешип, же болбосо, эгер 4 же андан ашык командалар катышса, жуп-жубу менен олимпиадалык система боюнча (жеңилгени мелдештен чыгарылат, ал эми жеңүүчүсү кезектеги турга катышуу укугуна ээ болот) жарыша алышат.

Көңүлдүү спартакиада мелдештин ар бир түрүнүн оюндук мүнөзү менен өзгөчөлөнөт. Эксцентрика, буффонада сыяктуу оюн

элементтери кошулат, ошондой эле, бул мелдештер үчүн ылайыктуу, жыл мезгилдеринин жагымдуу шарттарын пайдалануу зарыл. Мисалга, жайкы спартакиада – жайкы шарттар (ачык күн, жашыл тулаң, суу, токой) убагында өтүүсү лаазым.

Көңүлдүү спартакиаданын болжолдуу программасы.

1) Командаларга бөлүнүү.

2) Команданын өзүндөгү жумуштар; капитан шайлоо, команданын атын, гимнин, саламдашуусун, желекчесин ойлоо, аталышына ылайыктуу формаларын (атрибуттарын) даярдоо.

3) Спартакиаданын ачылыш аземи: командалардын чыгуусу, тизилүү парады, калыстарды тааныштыруу, желекти көтөрүү, мелдештердин тартибин кулактандыруу.

4) Командалардын машыгуулары.

5) Командалардын мелдешүүсү.

6) Финал-командаларды сыйлоо (азил-тамашалуу приздерди да кымтуу менен), калыстардын жана командалардын сөздөрү, желекти түшүрүү, жалпы ырдоо, ар бир команданын ыр менен кетүүсү.

Мелдештерге машыгууну спартакиаданын ачылышына чейин – командалар түзүлгөндөн кийин эле баштоо мүмкүн. Бул учурда калыстар коллегиясы мелдештердин түрлөрүн алдын ала жарыялайт. Машыгуу ар бир тапшырма-көнүгүүнү жетиштүү деңгээлде аткара ала тургандай кыйла убакытка созулуусу лаазым.

Мелдештин болжолдуу түрлөрү (жылдын бардык мезгилдери үчүн).

1) Төмөнкүдөй болжолдуу баскычтарды камтыган «Колдор-буттар-баштар» деп аталган: «араба» (бирөө колдору менен басат, экинчиси анын буттарын кармап түртөт); «страус» (бирөөсүнүн башы экинчисинин колтугунда болгон абалда экөө чуркашат); «ташбака» (жерге эңкейип, эки кол-эки буттап жүгүрүү); «Үч буттуу» (бирөөсүнүн оң буту экинчисинин сол буту менен байланган абалда экөө чуркашат) ж. у. с.

2) «Слалом». Бирдей сандагы катышуучулардан түзүлгөн командалар дөңсөнүн этегинде бир катардан колоннага тизилишет. Калыстардын белгиси боюнча командалар дөңсөгө чуркап чыгышып, ар бир команда өзүнүн текшерүүчү постун (желекче) айланып өтүп, кайра дөңсөдөн чуркап түшүшөт жана старт сызыгынын алдында биринчи чуркап түшкөн оюнчу коллоннанын акырында, ал эми эң аягында чуркап түшкөн – колоннанын башында колун көтөргөн абалда тизилишет.

3) «Жыланча». Командалар старт сызыгынын алдына бир катардан колоннага тизилишет. Алып баруучунун буйругу боюнча катышуучулар эңкейип олтурушуп, ар бири өз колдорун алдындагынын желкелерине коюшат жана каз кадам жасашып

алдындагы тоскоолдуктарды (таякчалар же таштар) айланып өтүү менен карама-каршы чийинге багыт алышат.

Ал сызыкка жетип «жыланча» артына кайтат жана баякы тоскоолдуктарды айлануу менен ошол аралыкты кайрадан өтөт. Команданын бүткүл маршрутту өтүү убакыты, анын акыркы мүчөсүнүн «старт - финиш» сызыгыны кесип отүүсү боюнча аныкталат.

4) Аркан тартышуу. Бул учурда командалардын мелдешти туурасынан тең эки бөлүккө бөлүнгөн, 15-20 м узундуктагы аянтчада өтөт. Мелдешкен эки команда бири-бирин караган абалда коллонналарга тизилишет. Мында колонналардын эки башындагылар нейтралдык сызыкты баспастан, ага тыкыс абалда туруулары керек. Командалар арканды анын кызыл сыя (же краска) менен белгиленген ортосу нейтралдык сызыктын так үстүндө турган абалда кармашат жана калыстардын белгиси боюнча «каршылаш» командасынын сызыкка жакын биринчи мүчөсүн сызыктан өткөрүүгө умтулуу менен карама – каршы жакка тартыша башташат.

Тьюу салынат: өз командасынын катышуучуларынын аракеттерин жөндөштүрүү максатында белгилер берүүгө, үйрөтүүгө, колун сыядан өткөрүп, каршылаш тарабындагы арканды кармоого.

Аркан тартышканда, башка ар кандай командатык мелдештер сыяктуу эле күч-аракеттердин биримдиги, шайкештиги, денелик өнүгүү жана командалардын катышуучуларынын жеңишке умтулуусу, эрки чечет.

5) Бекемделген чепке чабуул жана желек үчүн күрөш.

Желекти көрүнүктүү жерге, жакшысы дөңсөгө орнотушат. Катышуучулардын санына жана оюн өткөрүлүүчү жайдын жайгашуу өзгөчөлүгүнө жараша желекти тегерете сызышып, аны коргоо зонасын аныкташат. Тегеректин ичинде бир команда жайланышат. Анын максаты өз зонасынан желекти чыгарып кетүүгө мүмкүнчүлүк бербөө. Сызыктан тышта жайланышкан команда (маселен, дөңсөнүн түбүндө), калыс белги берээр замат, эң кыска убакыт ичинде желекти коргоо мейкиндигинен сыртка чыгарып кетүүгө аракеттенет. Сызыктын ичине кирген «каршылашына» коргоочулардын колу тийээр замат ал «өлдү» деп эсептелинет жана турган ордунан козголууга анын акысы жок болот. Коргоочулардын саны чабуул коюучулардын санына салыштырганда 1,5-2 эсеге аз болуусу максатка ылайыктуу.

Бул оюнда эң өтүмдүү аракеттенүү планын түзө билүү, бүтүндөй командага орундуу жана тез жетекчиликти уюштуруу зарыл. Алдын ала-белгиленген аракеттенүү планына өзгөртүүлөрдү кийирүү менен «каршылаштын» аракеттерин көрө билүү жана мизин кайтаруу үчүн ийкемдүүлүктү жана оперативдүүлүктү көрсөтүү керек.

Оюн учурунда кыйла демилгелүү, жетекчиликке жөндөмдүү балдар байкалат, уюшумдуулуктун жана түзүлгөн кырдаалды тез баамдай билүүчүлүктүн маанисин түшүнүүгө жардам берет.

б) Бутаны (мишенди) таамай аткылоо. Жылдын каалаган мезгилинде өткөрсө болот. Аتكылоочу снаряддар катары кичинекей топторду, карды тоголоктоп ж. у. с. ларды пайдалануу мүмкүн. Ал эми буталарга «ажыдаарлар» сыяктуу кара санатайлардын кейипкерлерин жасаган дурус.

Аткылоо тартиби ар түрдүү болуусу мүмкүн: команданын ар бир мүчөсү кезек менен аткылайт, же команданын мүчөлөрүнүн баары тең бир убакта (залп менен) аткылайт, же болбосо ар биринен бөлүнгөн «мергенчилер» гана аткылашат. Аتكылоо түрү, жатуу ж. б. абалдарда аткарылат.

Уюштуруучуларга кеңеш.

Чоң кишилер (барабар санда бөлүнүшүп), командалардын мүчөлөрү, күйөрмандар, калыстар (балдар менен бирге) болуусу мүмкүн. Башкы калыс чоң киши болгону дурус.

Мелдештин башка түрлөрүн жана варианттарын чечкиндүү ойлоп тапкыла.

Кеңеш мүчөлөрү (спартакиаданын штабы) калыстар катарында гана эмес мелдешке даярдануу учурунда командалардын машыктыруучулары да болуулары мүмкүн.

Командаларды түзүүгө, жасалгалоого жана машыктырууга убакытты аябагыла!

Ар бир команданы сыйлоого (жок дегенде азил-тамашалуу сый, бирок, капалантпагандай) аракеттенгиле.

Командалар жеңилүүгө ызаланбай, кайра абдан сабак алып финалдык салтанат аяктаганга чейин кабыл алган ролдорунан чыкпоолору зарыл.

Көңүлдүү спартакиаданын мыйзамы – берилгендик, жакшынакай азил-тамаша, өз ара кайраттандыруу, колдоо, бири-бирине кубат болуу.

Көңүлдүү кышкы спартакиада – шайыр чыгармачылык оюндар формасына бириктирилген жана кышкы шарттарды эң жакшы пайдалануу менен уюштурулган бир нече кыска спорттук мелдештер.

Төмөнкү тарбиялык милдеттер коюлуусу мүмкүн:

1) балдардын ден соолуктарын чыңдоо, өз ара бири-бирин кубаттоо, шыктантуу, бири-бирине дем-күч, кайрат болуу сезимдерин ойготуу жана өнүктүрүү;

2) бири-бирине жардамга келүү, камкордук көрүү түшүнүктөрдү тарбиялоо;

3) шамдагайлык, эптүүлүк, таамайлык, тапкычтык өңдөнгөн жакшынакай шык-жөндөмдүүлүктөрүн ойготуу жана өстүрүү;

4) балдардын арасынан демилгелүү уюштуруучуларды байкоо жана тарбиялоо;

5) балдардын мүнөздүк, эрктүүлүк өзгөчөлүктөрүн, чыгармачылык аркеттерин байкоо жана туура тарбиялоонун жолдорун изденүү;

Мелдештин болжолдуу түрлөрү.

«Лыжалар - чаналар» деген аралаш эстафета. Эстафета төмөнкү баскычтарды камтуусу мүмкүн: жөнөкөй чаналар менен жарышуу (чанага бирден же экиден олтуруу менен тартуу жана айдоо); лыжаларда чуркоо лыжачылар (бирөө же экөө) чананы үстүндөгү адамы менен кошо тартышат.

Лыжаларда мелдешүү.

1) Эңкейишип бир жуп лыжада (б. а. адамдык лыжада) эки адамдын ылдый тайып түшүүсү. Ар командадан экиден өкүл катышат. Буту кокусунан жерге тийген команданын упайы бирге кемийт. Туура аткарган командага эң көп упай берилет.

Эгер бир эле жуп лыжа болсо, мелдешти кезек менен өткөрүү керек; эгер лыжалар командалардын санына жетиштүү болсо бир мезгилде өткөрүү ыңгайлуу.

2) Эңкейиштен бир жуп лыжада биринин артынан бири турган абалда; үч адамдын ылдый тайып түшүүсү. Ар командадан үчтөн өкүл катышат. Мелдештин калган бөлүгү жогорудагы тартипте өтөт.

3) Эңкейиштен эки жуп лыжада үч катышуучунун ылдый тайып түшүүсү. Ар командадан үчтөн өкүл катышат. Үчүнчү адам бир бутун биринчи лыжачынын лыжасына, экинчи бутун экинчи лыжачынын лыжасына коёт. Туура аткарган командага 10 упай берилет.

Чаналар менен мелдешүү.

1) эңкейиштен алыс кетүүгө жарышуу. Кырдаалга жараша (эңкейиштин бийиктиги, чаналардын саны) командалардын бардык мүчөлөрү бир убакта мелдешке катышуулары мүмкүн, бул учурда жеңүүчү аныкталат. Эгер бир нече командалардын өкүлдөрү бирдей аралыкта өтүшкөн учурда, алар дагы бир жолдон таймашып көрүшөт. Мелдештин бул түрүнүн жеңүүчүсү өз командасына бир упай алып келет.

2) Бүтүндөй команда менен эңкейиштен түшүү. Чаналар бир канча жолу түшүүдө (мында, убакыт фактору да роль ойнойт; чана менен бир же эки түшүүдө, команданын толук курамы камтылса, анда убакыттан утушат болуучу, демек жеңишет) бүтүндөй команданын эңкейиштен чекке чейин жетүүсү. Чанадан ар бир жыгылган кишиге бирден упай кемийт. Жеңген командага 20 упай берилет.

Талмача кармай түшүү.

3) Эңкейиштен чаналарда түшүп келатып, кол жеткенчелик аралыкка илинген тасмаларды (ленталарды) үзүүгө аркеттенүү. Ар

бир үзгөн тасма үчүн командага бир упай берилет. Командалар мелдешти бир убакта башташат.

4) эңкейиштен чаналардан түшүү учурунда бутаны (мишенди) аткылоо. Бута (кардан жасалган куурчак) эңкейиштин түп жагына жайгаштырылат. Снаряддар канчалык баш кийимге жакын тийсе, ошончолук упайлар кошулат. Бардык командалар катышат. Мелдеш бир убакта башталат.

5) Чаналардын поезди. Эки лыжачы чаналардын поездин (беш кишиден ашпоосу керек) башкарышат. Тез жана туура аткарууга 5 упай берилет. Башта эки команда жарышышат, кийин дагы экөө, жеңүүчүлөр өз ара мелдешшет.

6) «Бугу тарткан арабачылардын» жарышы. Командалардын ар бири бул мелдеш үчүн бир же бир канча жуп катышуучуларды чыгарат. Чуркоочу жолдун узундугу алдын ала белгиленет. Ал 60-70м аралыкты түзөт. Эки команданын катышуучулары стартка чыгышат. Ар жуп катышуучуга чана берилет. Балдардын бири чанага олтуруп, атчан айдоочунун, экинчиси бугунун ролун аткарат. Бугулар жолдун акырына (белгиленген чекке) жетишип, кайра кайтаарда ролдорун алмашышат: «айдоочу»- «бугу» болот, ал эми «бугу» – «айдоочунун» ролуна өтөт. Кайра тартканда ылдам келген жуп катышуучу, жеңүүчү эсептелет. Андан соң, жарышка экинчи жуп чыгат ж.у.с.

Кол менен кармоочу каражаттар болбогон жарыштар

1) «Каз» кадамдап эңкейиштен түшүү. Команда мүчөлөрүнүн баары катышат. Алар биринин артынан бири бир катарга тизилишип, тизе бүгүп олтурушат да, бири-бирин белден кармашат. Калыстардын белгиси боюнча алар төмөн түшө башташат. Чынжырча үзүлсө же кимдир бирөөсү жыгылса бир упай кемитилет. Командалар тапшырманы баары тең бир убакта аткаруулары мүмкүн. Калыстардын саны командалардын санына жараша болот. Жеңген командага 6 упай берилет.

2) Кол кармашып чиркелишкен абалда, өйдөлүшкө (тоого) чыгуу. Команданын бардык мүчөлөрү катышат. Чынжырча үзүлсө же кимдир бирөөсү жыгылса, бир упай кемитилет. Жеңүүчү командага 8 упай берилет. Тапшырманы бардык командалар бир убакта аткарышат.

3) «Тоз-тополоң» (Чехарда). Команда мүчөлөрү биринин артынан бири бир катарга тизилишет. Катардагы алдында турган катышуучу тизесин кичине бүккөн абалда, эки тизесин кармап эңкейет. Анын артындагы катышуучу биринчинин желкесин таянып секирип, андан 2-3 кадам алдыда, ал да эңкейген абалда турат. Үчүнчү катышуучу

алдындагы экөөнүн желкесин таянып секирип, ал да тиги экөөнүн абалын ээлейт. Ушундай жол менен команда финишке жетет. Катасыз, тез жана так аткарган командага 8 упай, жай аткарганга 3 упай берилет. Команданын бардык мүчөлөрү катышышат. Бардык командалар бир убакта башташат.

4) «Жупташып фигуралык таюу» (коньки менен жасалган кыймылдарды тууроо). Командалар каалаган санда жуптарды чыгарышат. Жуптардын бийлери «музыка» менен коштолот, б. а. команданын калган мүчөлөрү чогуу кеңешип тандашкан обондорду же күүлөрдү аткарышат. Аткаруучу жуптар бийлердин жана көркөм гимнастиканын кыймыл элементтерин пайдаланышат. Ар бир жаңы фигура, элемент үчүн упай кошулат. Кошумча балдар фигураларды, элементтерди таза жана так ойноолору үчүн, музыкалык ритмди, ыргакты сезимдүүлүгүнө, баамчылдыгына, элементтерди жана обондорду оригиналдуу аткарууларына жазылат.

Карды пайдаланып мелдешүү

1) «Аткычтардын атаандашы». Ар бир катышуучу бутага бирден кар атат, натыйжада, бутага тийген карлардан кандайдыр бир нерсенин кейпи же кызыктуу сүрөт пайда болушу зарыл. Мыкты аткарган командага 10 упай берилет. Команданын бардык мүчөлөрү катышат. Бардык командалар бирдей убакта башташат.

2) «Кар перисин» жасоо. Ар бир командадан үч катышуучу кар перинин бөлүктөрүн жасашат, андан соң, ар бир командадан көзү таңылуу экиден катышуучу ошол бөлүктөрдү бириктирүү менен кар перисин түзүшөт. Туура жана мыкты аткарган команда – 10 упайга ээ болот. Командалар бирдей убакта башташат.

16) **Улуттук оюндардын спартакиадасы.** Кичинекей балдар жамааттары (жылдызчалар жана группалар), өспүрүмдөр зенелору, чоң класстар, ошондой эле, аралаш жамаатар курбу-курдаштар же түрдүү жаш курактык (маселен, жылдызчаларды жана өспүрүмдөрдү бириктирүү) катышышат. Чоң кишилер уюштуруу комитетинин (кеңешмени) жетекчилери жана мүчөлөрү, калыстар, машыктыруучулар, күйөрмандар, ал эми айрым учурларда командалардын катардагы мүчөлөрү же капитандары катары катыша алышат.

Спартакиаданын болжолдуу түрлөрү.

1) Кыргыз улуттук оюндарынын спартакиадасы. Бул үчүн мына бул адабиятты пайдалануу мүмкүн: Токторбаев С. Өспүрүмдөр оюндары Башкы ред. М. Борбугулов – Б: КСЭнин башкы ред. 1991.- 272 б.

2) Шериктеш өлкөлөрдүн элдик оюндарынын спартакиадасы. Маселен, Россиянын, Казакстандын, Түркмөнстандын, Тажикстандын, Өзбекстандын ж.у. с. лардын.

3) Чет өлкөлөрдүн элдик оюндарынын спартакиадасы, мисалы, Туркиянын, Кытайдын, Ирандын, Жапониянын, Болгариянын ж. б. лардын.

4) Кандайдыр бир материктин, айталы, Африканын элдик оюндарынын спартакиадасы.

Спартакиадага даярдануу улуттук оюндарды коллективдүү изденүү менен башталат. Балдар жана чоңдор адбияттар менен таанышышат, улуттардын же өлкөлөрдүн өкүлдөрү менен жолугушушат, кат аркылуу байланышышат ж. у.с. лар. Спартакиадага катышуучулардын арасында эң жакшы табылга үчүн кароо-конкурс уюштурулуусу мүмкүн. Бул иштин жүрүшүндө балдардын жана чоңдордун башка улуттардын жашоо-турмушуна, үрп-адаттарына, санаа-салттарына, тарыхына, маданиятына, экономикасына, тажрыйбасына кызыгуусу өсүп, башка элдерди түшүнүү, кадыр-барктоо, урматтоо сезими өнүгөт.

Спартакиадага катышуучу жамааттардын өкүлдөрүнөн түзүлгөн иштин Кеңеши, сунуштарды жана материалдарды чогултат, анын негизинде мелдештин программасын иштеп чыгат.

Өткөрүлгөн коллективдүү чыгармачылык иштерге арнап, күндөлүк түзүү максатка ылайыктуу. Чыгармачылык иш өтүлөр замат (же бир аздан соң, бирок көп кечиктирбей) катышуучулардын каалоосу боюнча күндөлүккө алардын таасирлери, ой толгоолору, эскермелери жазылат. Күндөлүк балдардын чыгармачылыгынан жаралгандыктан, анда жазылгандар башкалар үчүн табышмактуудай туюлуп анда жазылган эргүүлөрдү, кыял чабыттарды баары эле окугусу келет. Улам кийинки муундардын кызыкчылыгы үчүн аны аздектей сактоо маанилүү жана ал, балдарды тарбиялоонун өзүнчө кичинекей «мектеби» болуп калаары талашсыз.

II Тема: Тарбиялык саат: «СЫЛЫКТЫК»

Сунушталган материалдын мазмуну башталгыч класстардын окуучуларынын курак жаш өзгөчөлүктөрүнө ылайыктуу.

Сабактын тарбиялык милдеттери:

- 1) сылыктык жөнүндө түшүнүктөрүн ойготуу;
- 2) окуучулардын сылык, сыпайы болуу сапаттарын тарбиялоо;
- 3) турмуштук түрдүү жагдайларда сылыктык мамилелерине көнүктүрүү;

4) окуучуда өзүн-өзү тарбиялоо багытында көз караштын пайда болуусуна аракеттенүү.

Сабак «сылыктык» түшүнүгүнүн айланасында окуучулардын ойлорун, пикирлерин билүү менен башталганы изги. Бул максатта аларга төмөнкү суроолор узатылат: «Сылык адам кандай мамиле кылат? Кана, мисалдар келтиргиле?», «Сылык, керемет сөздөрдү ким айтат?», «Сылык, сыпайы болуу эмнеликтен жакшы?» ж.у.с. Мугалим окуучулардын жоопторун, көз караштарын жыйынтыктап, ошол керемет, сыйкырдуу сөздөр камтылган ырларды аткарууга өтүлөт.

1-окуучу: — Туш келгенде бетиңе,
Куудук топту жарышып.
Көчөнүн ошол четинде,
Жолукту бир таанышың.
Кездешүүдө не дедиң?

Жалпы аткарышат: — «Саламатсызбы?» — дегенмин.

2-окуучу: — Эжең түшкү тамактын,
Таттууларын салды мол.
Элден мурун идишке,
Уруксатсыз салдың кол.
Эмне айтканың жок сенин?.

Жалпы: — «Уруксатпы, эже?» — дегеним.

3-окуучу: — Балдар жүрсө көчөдө,
Угулат ызы-чуу, ай-кай.
Сен да чыгып бирөөнү,
Жөөлөп кеттиң байкабай.
Мында эмне деш керек?

Жалпы: — «Кечириңиз?» — деш керек.

4-окуучу: — Апаң сенин базардан,
Алма сатып алып келди.
Эң жакшысын чоңунан,
Сага тандап алып берди.
Эмне деп алып жеш керек?

Жалпы: — «Рахмат сизге!» — деш керек.

5-окуучу: Кандайдыр бир жыйында,
Жетпей калып орунга.

Агаларым тик турса,
Орун берем аларга.

6-окуучу: — Аталар өтсө бир жерден,
Аларга көңүл бурамын.
Жолун тоспой турамын,
Жол берип кадыр кыламын.

Жалпы: Сылык болмок сөзүңдөн,
Жакшы болмок өзүңдөн.

7-окуучу: — Жакшы бала ар качан,
Эрте ойгонот адамдан.
Бети-колун жуунуп,
Кир жолотпой тазарган.

8-окуучу: — Жаман бала ар качан,
Жата берет ойгонбой.
Шашке болуп калса да,
Сабак жагын ойлонбой.

9-окуучу: — Жакшы бала ар качан,
Тапшырмасын аткарат.
Ар сабактан беш алат,
Классында макталат.

10-окуучу: — Жакшы бала ар качан,
Китебине чийбеген.
Дептери бүт таптаза,
Бир жери жок кирдеген.

11-окуучу: Жаман жолдош чырдашар,
Ич арасын ырбатар.
Жоктон жалаа табышып,
Жолдоштугун булгашар.

12-окуучу: — Жаш убакта курдаштар,
Ынак болуп сырдашар.
Көргөн ишин көп айтып,
Жомок кылып сындашар.

Жалпы: - Макул десең жаш жолдош,
Жакшы жолго бас жолдош.

Жаман адат курусун,
Андан алыс кач жолдош.

«Эстүү болсо баласы»,
Эне-атанын канаты.
Жер карабай, эл карап,
Жарык болот санаасы.

Эссиз болсо баласы,
Эне- атанын жараты.
Эл карабай, жер карап,
Сан бөлүнөт санаасы,

Кыздар ырдашат:

Аталар да балдарын,
Эрке өстүрүп баккан бар.
«Жолборс чыгат уулум»- деп,
Жонунан сытап баккан бар.

Балдар ырдашат:

Энелер да кыздарын,
Эрке өстүрүп баккан бар.
Кир жугузбай чачына,
Түрдүү бантик таккан бар.

Кыздар:

Ошол уулу чоңоюп,
«Жолборс» чыкты күрүлдөп,
Сөз айта албай атасы,
Коркуп жүрөт зирилдеп.

Балдар:

Ошол кызы чоңоюп,
Эрдин бойоп кызартып.
Энекесин кейитет,
«Өлбөдүң го кемпир» — деп.

Жалпы ырдашат:

Ата —энеси карыганда,
Андан күчтөн тайыганда.
Ардактабас балдардын,
Жогу жакшы барынан.

Андан соң, кезек темага байланыштуу макал-лакаптарга берилип, окуучу тарабынан ар бир макал айтылгандан кийин анын маани-мазмунун чечмелеп берүү катышуучулардан суралып, алардын ой пикирлеринин негизинде жеткиликтүү мисалдар келтирүү менен класс жетекчи кыскача корутундулап олтурат.

Макал-лакаптар

- 1- окуучу «Сиз» деген- сыйлык сөз,
«Сен» деген сенек сөз.
- 2- окуучу «Жакшы бала-элпек,
Жаман бала-гентек.»
- 3- окуучу «Жакшыга- жанаш,
Жамандан-адаш».
- 4 –окуучу Жакшы бала-үлгү,
Жаман бала-күдкү.
- 5- окуучу Жакшы менен бир жүрсөң, жетесиң муратка,
Жаман менен бир жүрсөң, каласың уятка.
- 6- окуучу «Жакшы бала – ата- эненин бактысы,
Жаман бала ата- эненин кайгысы».
- 7- окуучу Жакшыга айтсаң билет,
Жаманга айтсаң күлөт.
- 8- окуучу «Адам болор кишинин,
Адам менен иши бар»

Тарбиялык саат элибиздин адамгерчиликтүүлүк, меймандостук сыркутуу нарктуу, бийик касиеттерин даанакерлеген, А.Карыбаевдин обонуна жана Э.Эрматовдун сөзүнө жазылган

«Дасторкон» деген ырды аткаруу менен аяктайт. Класс жетекчи жыйынтыктоочу сөз сүйлөйт.

Тарбиялык саат:
ЖОЛДО ЖҮРҮҮНҮН ЭРЕЖЕЛЕРИН
БИЛЕСИҢЕРБИ?(1-2-класс)

Сабактын максаты:

- а) Жолдо жүрүүнүн эрежелерин билүүнүн жана сактоонун маанисин окуучуларга түшүндүрүү;
- б) Жол белгилерине карата жолдон өтүүгө окуучуларды көнүктүрүү.
- в) Окуучуларды көчөдө өзүн адептүү, тартиптүү алып жүрүүгө жана жашы улгайгандарды урматтоого тарбиялоо.

Сабактын жабдылышы:

Физика жана кол эмгек мугалимдеринин көмөктөшүүсү менен гальваникалык элементтерди, үч лампочканы, ачкычтарды жана у.с.ларды светофорлордун моделин жасоо; түстүү борлорду жана картон кагаздарды пайдаланып, класстык бөлмөгө көчөлөрдүн кесилиштеринин макетин даярдоо.

Сабактын жүрүшү:

Шыктуу окуучуларга ролдорду бөлүштүрүп, аларды алдын ала машыктырып, даярдап, андан соң сабакты уюштуруу натыйжалуу ыкма болуп эсептелет. (Инсценировкалоо).

Айылдык эне: — Балам, айланайын, тиги бешинчи автобус токтоочу аялдамага жеткирип койчу. Айылдан келдим эле. Таба албай көпкө убара болдум.

Бала: — Ээ! Эмне кылайын таппасаң! Сага окшогон карыган кемпирлер шаардан айланат бекен!? Карасаң, дагы жүгүмдү көтөрүшүп кой дейт. Мен бул шаарда жүк ташыгыч эмесмин. (Ошол учурда өтүп бараткан кыз энеге саламын берет).

Айылдык эне: — Ай, айланайын кызым, токточу?

Кыз: — Ии, эне, эмне, сизге жардам керекпи? Адашып калган түрүңүз бар.

Эне: — Ооба, айланайын каралдым. Айылдан келдим эле. Тиги 5-аялдаманы таба албай көптөн бери убараландым. Тиги уулумдан сурап, кагуу да жеп калдым.

Кыз: — Жүрүңүз, жеткирип койююн. Сиз «Светофор» дегенди билесизби?

Эне: — Аның, мынабу, кызарып күйгөн немеби?

Кыз: — Ооба, бул, шаарлардын көчөлөрүнө коюлат. Биз ошого «баш ийебиз».

Бурчундагы көчөнүн,
Карай жүрүңүз мамыны.
Мына, жашыл жарык өчтү да,
Жанды кызыл жарыгы.

Кызыл жарык «токто» дейт,
Сары жарык – «даярдан».
Жашыл жарык «өтө бер»,
Бирок сак бол, аярдан, – деп, кыз энени көчөдөн өткөрөт.

Хор менен: — Сергектикке үйрөтөт,
Светофордун жарыгы.
Кесилиштен өткөрүп,
Кадырлайлы карыны.

Мугалим: – Силер балдар, светофордун белгиси эмнени түшүндүрөрүн билдиңер.

«Кызыл» — токто!

«Сары» — ашыкпа, күтө тур!

«Жашыл» — бас! – дегенди түшүндүрөт.

Кымбаттуу окуучулар! Светофор белгисин эсиңерге сактагыла. Жолдо жүрүүнүн эрежесин бузбагыла.

1-окуучу: Жөн жүрбөй жолтоо кылгандарга,
Тыюу салынат!
Үлгү көрсөткөндөргө,
Уруксат кылынат.

2-окуучу: Билетсиз жүрбө,
Тыюу салынат.
Карыга орун берүүгө,
Уруксат кылынат.

3-окуучу: Кызыл жарык күйгөндө,
Өтүүгө тыюу салынат.
Жашыл жарык күйгөндө,
Балдарга да уруксат берилет.

4-окуучу: Жолдон алыс ойногун,
Бир кокустук болбосун.
Сени күткөн апаңдын,

Көзү жашка толбосун.

5-окуучу: Байкап шилте кадамды,
Билип алсаң жаманбы.
«Эскертүүчү белгилер»
Деп атайбыз аларды.

Сабакты жыйынтыктоо учурунда айылдан келген энеге баланын жасаган копол мамилесине, ал эми кыздын сылыктыгына карата окуучулардын ойлорун, пикирлерин билип, класс жетекчинин туура тыянакка келүүсү лаазым.

Тарбиялык саат: **ТАЯК (жомок)**

Коюлуучу тарбиялык милдеттер:

1) ата-энени, улгайган жаштагы адамдарды урматтоо, сыйлоо сезимдерин, түшүнүктөрүн тарбиялоо;

2) жомокторду өз алдынча окууга карата кызыгууларын ойготуу жана күчөтүү;

3) ата-энесинин, улгайган адамдардын көңүлдөрүн алууга жана аларга колдоруна келген жардамдарын көрсөтүү аракеттерине багыттоо;

4) көркөм окуу, билгичтиктерине, ыктарына үйрөтүү.

Сабак мугалимдин кыскача беш сөзү менен башталды.

Мугалим:- Балдар, силер «улууларды урматтоо» деген сөздү кандай түшүнөсүңөр?

Окуучулардан бирөө:-Өзүңдөн чоң жаштагы адам «улуу» делет. Алардын айткан кеңештерин, насаат сөздөрүн дайыма кунт коюп угуп, көңүлгө бекем түйүү керек. Себеби, алар көптү билишет. Мына ушуга байланыштуу уюткулуу кыргыз элинде төмөнкүдөй нускалуу макал-лакаптар, накыл сөздөр бекеринен айтылбайт.

«Карынын сөзүн, капка сал», же

«Карысы бардын-ырысы бар», же болбосо,

«Атаны сыйлаган абийир табат,

Энени сыйлаган элге жагат».

2-окуучу:- «Улууга урмат, кичүүгө- ызат» деген да макал бар го.

Мугалим: — Ооба, туура айтасыңар, азаматтар. Балдар, улуу, улгайган жаштагы адамдарды, чындап эле, урматташыбыз,

сыйлашыбыз керек. Үй-бүлөдөгү ар бир бала өз атасын улуу адам катары сезет. Атаңар силерди тоюнтат, кийинтет, тарбиялайт, окутат. Жылуу-жумшак мамиле кылып, силерге камкордук көрөт. Апаңар жылуулугун берип, мээримин төгөт. Ошондуктан, ата-энеңерди урматтап, сыйлай билгиле, «Атанын каргышы-атылган ок» дешип, тээ илгертен тарта ата-бабаларыбыз муундан-муунга саймедиреп келе жатышат. Атанын каргышына калган бала оңбойт, өспөйт деп айтылат, эл ичинде. Атанын баласынан көңүлү калып, көңүлү кирдебеши керек экен. Бул сөздөрдү эсиңерден чыгарбасаңар.

Мугалим жомоктун текстин көркөм окууга өтөт:

—Илгери бир акылман карыя жашаган экен.

Анын жалгыз уулу болуптур. Бала акылы тайкы, оюнкарак болуп чоңоёт. Ата-энесине кол кабыш кылбайт. Буга атасы капа болуп жүрөт. Кыш мезгили келип, бир күнү кар жаайт. Атасы уулунан тамдын үстүндөгү карды күрөп коюсун суранат.

Баласы жалкоолонуп: «Башым ооруп жатат» – деп, жатып алат.

Атасы тамдын үстүнө чыгып, кар күрөп жатып, бутун кокустатып алат да, жатып калат.

— Эгер уулум тоодон таяк кесип келип берсе, бат эле оңолот элем, – дейт атасы уулун сынамакка.

Уулу: – Мен азыр эле кыркып келе коём, – деп тоого жөнөйт. Жолдо баратса, таякчан бир карыя келе жаткан экен, аны коркутуп, таягын тартып алат да, сүйүнгөн боюнча атасына келет. Атасы таякты отко салып жиберет. Уулу үндөбөйт.

Атасы: – Уулум, эгер таякты өз колуң менен кыркып келгениңде, таяк күйбөйт болуучу. Эми, менин оорум айыкмак турсун күчөдү! – дейт.

Уулу кайра тоого жөнөйт. Жолдо ойлонот: «Кар калың. Аяз минтип чыкылдап турат. Тоого жетмеги азап болот го?.. Андан көрөкчө, базардан эле сатып алайын».

Ошентип, базардан таяк сатып алат да, атасына алып келет. Атасы бир аз ойлонуп туруп, таякты шарт сындырып салат. Уулу үндөбөйт. Бул жолу атасы улуна эч сөз айтпастан, тескери бурулат. Уулу атасынын капалуу түрүнөн чочуп, эми чындап эле тоого жөнөйт. Нечен кыйынчылык менен барып, таяк кыркып келет.

Атасы бул таякты алыс ыргытат. Ошондо уулу ыйлап жиберет. Жолдогу кардын калыңдыгын, үшүгөндүгүн, ачка болгонун, тоодон карышкыр көрүп, аябай коркконун айтат. Анда, атасы, чыныгы мээнет менен алып келген таякты ыргытканына абдан кейийт. Баласынын чын айтканын билип, мындай дейт: – Уулум, менин оорумдун дарысы сенин чыңдык сөзүң болуучу. Эки жолу калп

айттың, таякты оңой жол менен таап келдиң. Эми мен тез оңоло баштайм.

Ошол окуядан кийин уулу чынчыл, ак-ниет, эмгекчил боло баштаптыр.

1-суроо: – Эмне үчүн карья баласын таяк кыйып келүүгө жөнөттү?

Окуучу: – Себеби, атасы бутун кокустатып алгандан кийин бала аябай кыйналып жаткан. Таяктын жардамы менен басууга боло тургандыгын түшүндүргүсү келген.

2-суроо: – Таяктан башка нерсени айтса болор беле?

Окуучу: – Бул жагдайда таяк эң ылайыктуу, таасирдүү тапшырма болуучу. Атасы баласынын ички сезимдерин, түшүнүгүн, дилин, жүрөгүн текшерип жана салмактап көрдү.

3-суроо: – Уулунун чын сүйлөгөнүн атасы эмнеден билди?

Окуучу: – Баласынын ыйлап жибергенинен.

4-суроо: – Карья баласына туура мамиле жасадыбы?

Окуучу: – Туура мамиле жасады, анткени, атасынын максаты баласын чынчылдыкка, адептүүлүккө, эмгекчил болууга тарбиялоо болуучу.

Класс жетекчинин жыйынтыгы: – Мына, балдар, азыркы жомоктон силер туура түшүнүк алдыңар деп эсептеймин. Менин оюм боюнча, мындан ары силер улуу жаштагыларды урматтап, аларга кол кабыш, жардам берип, кептерин жерге таштабасыңарга ишенемин.

Акырында сабакка жандуу катышкан окуучулардын жоопторун комментарийлөө ыкмасы менен баалайт.

Тарбиялык саат: ЖЕТИ УЛАКТУУ ЭЧКИ(Жомок, 1-класс)

Тарбиялык милдеттер:

а) Окуучуларды ата-энесинин, улуу жаштагы адамдардын таалимин, насааттарын окууга, алардын эмгектерин түшүнө билүүгө тарбиялоо;

б) Жомокторду өз алдынча окууга, угууга кызыгуу сезимдерин ойготуу;

в) Окуучулардын көркөм окуучулук, аткаруучулук, образга берилүүчүлүк, кирүүчүлүк сезимдерин ойготуу, шык-жөндөмдөрүн тарбиялоо.

Катышуучулар: Эчки: – Жыпаргүл.
Улактары: – 1. Алтынбек.
2. Сайрагүл.
3. Тимур.
4. Асан.
5. Миргүл.
6. Замира.
7. Адылбек.

Карышкыр: – Мирзат.

Мугалим (тексти көркөм окуйт):

– Илгери, илгери өткөн заманда, алыскы токойлордун биринде жети улактуу эчки жашаптыр. Ал күн сайын улактарын камап коюп, токойго жем издеп кетет. Жөнөөрдө ал: – Эшикти ачагыла, эгер эшик ачаңар, карышкырга жем болуп, каласыңар жок болуп, – деп эскертип кетет.

Улактары өздөрүнчө кудундашып, ойношуп отурушат.

Бир убакта карышкыр келет.

Карышкыр (жоон үн менен): – Улактарым, чунактарым эшикти ачкыла, энеңер келди, – дейт.

Улактар: – Сенин үнүң, окшобойт, энебиздикине, кана туягыңды көрсөтчү, – дейт.

Карышкыр: – Ай, ай, кыйынсыңар го, энеңердей, – деп кетип калат.

Эчки: – Улактарым, чунактарым, кичинекей тентектерим. Эшикти ачкыла. Мен силерге чөп, сүт алып келдим.

Улактары эшикти ачып арызданышат: – Энеке, бизге карышкыр келди. Биз эшикти ачадык, – дешти. Анда энеси абдан кубанат.

Эчки: – Азаматсыңар, улактарым.

Дайыма ошенткиле.

Эми, мен дагы кетейин.

Силер эшикти ачагыла.

Эгер эшик ачаңар,

Карышкырга жем болуп,

Каласыңар жок болуп.

Эчки кетиши менен карышкыр аңдып туруп, кайра келет. Ал үнүн ичкертип (карышкыр):

– Улактарым, чунактарым,

Чыбыраган тентектерим.

Эшикти ачкыла, – дейт.

Улактар: – Энебиз эмне мынча тез келди. Эшик ачалы. Жоок ачпайлы, бул энебиз эмес, – деп кичинекей улак безилдейт.

Улактар шашып-бушуп эшикти ачып жиберешет.

Карышкыр: – аа, өзүңөр эле ушинтип жем болосуңар да...

Ошентип улактарды жеп коёт.

Улактардын эң кичүүсү бекинип калат. Карышкыр курсагын сылап чыгып кетет.

Эчки: – Улактарын чакырып, эшикти каккылайт.

Бирок, эч кимиси чыкпайт, эшик ачык болгон болот. Кичинекей улак чыгып, энесине болгон окуяны айтып берет. Эчки ыйлай-боздой карышкырды издеп жөнөйт. Бир убакта аны таап, чуркап келип, сүзүп кардын жарат да улактарын алат. Улактары менен кубанышып кетишет.

«Эчки»: – Урматтуу балдар, силер да менин тентек улактарыма окшобой, ата-энеңердин, жашы улуу ага-эжеңердин сөздөрүн угуп, түшүнсөңөр, айткандарын аткарасаңар, жаман жолго жүрбөсөңөр, силер жакшы бала, адептүү окуучу болуп, дайыма макталып жүрөсүңөр.

Кароо: «БЕРЕКЕЛҮҮ-АЛТЫН КҮЗ»(3-класс)

Кароонун максаты:

а) Күз айынын өзгөчөлүү касиети, берекелүүлүгү, көрктүү, кооз табийгаты жөнүндө окуучуларга түшүнүк берүү;

б) Өсүмдүктөрдү, мөмө-жемиштерди окуучулардын барктоо, аларга назик, камкор, этият мамиле жасоо сезимдерин өстүрүү;

в) Жаратылыштын кубулуштарынын (аба, жамгыр, шамал ж.у.с.) адам баласынын, жан-жаныбарлардын жашоо тиричилигине пайдалуу таасирлери жөнүндө окуучулардын түшүнүктөрүн кеңейтүү;

г) Күздүн берекесинин төгүлүшү адамдын бешене тер, эмгектенүүсүнүн натыйжасы жөнүндөгү түшүнүктү тарбиялоо;

д) Окуучулардын көркөм окуучулук, аткаруучулук, образга кирүү, сүңгүү сезимдерин, шык-жөндөмдөрүн өстүрүү.

САЛАМДАШУУ ЖАНА ХОР(күз жөнүндө)

Алып баруучу: – Буркурап согуп күзгү жел,
Буудайдын башын жайкаган.
Тамаша, эмгек, береке,
Талаанын бети жайкалган.

Күз келип, кызуу эмгекте,
Кызылдан жоолук байлаган.
Кереметтүү алтын күз,
Келипсиң эми кайрадан.

Ар бир жыл мезгилинин артыкчылыгы болот эмеспи.

Ооба, күздүн касиети да, анын башка мезгилдерден артыкчылыгы да анын берекесинде. Айланага көз чаптырсак, талаалардын көркү ачылып, эгин-тигиндер бышып, жетилип, айлананы көзгө сүйкүм сары түскө боёп турат.

Быйылкы жыл – «Жер – жемиштердин, дан-өсүмдүктөрдүн жыты болду» десек жаңылышпайбыз.

Мына – береке, мына – кооздук.

Урматтуу эжей-агайлар жана «Берекелүү — Алтын күз» майрамынын катышуучулары, Алтын күз берекелүү нурларын чачты. Эмесе, бүгүнкү салтанатты «ачык» деп жарыялап койсок.

Алып баруучу: - Бүгүн биздин класста,
Балдар-кыздар мелдешет.
Ким көбүрөк таба алат,
Талааларда эмне өсөт?

Окуучулар : – Буудай, жүгөрү, картошка, сабиз, таруу, дарбыз,
помидор.

Алып баруучу: – Туура. Бирок, негедир аралашып кетти.
Өсүмдүктөрдү түргө бөлсөкчү...

Бир окуучу: – Таттуу өсүмдүктөр, ачуу өсүмдүктөр.

Алып баруучу: – Туура айтабы?

Үндөр: – Жок, жок.

Окуучулардын бири: – Дан өсүмдүктөрү жана жашылча-жемиштер
болуп бөлүнөт:

– Айрып таанып, биле албай,

Кээ бир балдар адашат.

Бизди болсо илгертен,

«Аштык эгин» аташат.

Дан өсүмдүктөрүнө: – Буудай, жүгөрү, арпа, күрүч ж.б.

Алып баруучу: – Силерден кандай тамак жасалат?

Үндөр: – Буудайдан-нан, күрүчтөн-палоо, таруудан-көчө, жүгөрүдөн-
загара нан ж.б.

Талаа көркү жайнасын,

Ар бир таңым суктантат.

Шилекейди куюлтуп,

Мөмө, жемиш бышкан чак.

Жемиш өсүмдүктөрү киришет:

«Алма»: – Үйүбүздүн жанында,
Төрт түп алма багымда.
Бышкан кезде жытын айт,
Тарайт биздин айылга.

«Өрүк»: – Өрүк баккан эп экен,
Витамини көп экен.
Айтканындай апамдын,
Бал-каймакка тең экен.

«Жүзүм»: – Жүрө бербей жүзүм бак,
Жүзүмү көп биздин жак.
Жазда, күздө ийилип,
Жадырасын жүзүм бак.

«Шабдаалы»: – Кары адамдын дарысы,
Шабдаалынын баарысы.
Пайда болот денеде,
Клетканын жаңысы.

Алып баруучу: – Ооба, сидерди ушинтип, жадыратып, жайнатып,
кулпунктан ким?

Жашылчалар, дан өсүмдүктөрү: – Баба-дыйкан.

Дыйкан: – Мен табияттын касиеттүү кубаты болбосо, эгин-тигинди,
мөмө-жемишти өстүрө албайт элем. Алар эмнелер экенин
өзүңөр айткылачы балдар?

Үндөр: – Аба, шамат, жер, жамгыр, суу, күн, жел.

Дыйкан: – Туура таптыңар.

«Аба»: – Менин атым «аба»,
Болом дайым таза.
Мен керекмин баарыңа,
Жеткиле менин баркыма.

«Шамат»: – Эй, аба мактанба,
Менсиз болбойсуң, таза,
Шамат, мен шаматмын.
Шуулдаймын, тынбайм,
Чаңды, газды айдаймын,
Тазалыкты сактаймын.

- «Аба»: – Ой, шамал!
Ойлогонуң жаман амал.
Менден баары дем алар,
Сенин кимге керегиң бар?...
- «Жамгыр»: – Мен жамгыр, жамгыр,
Менсиз баары болбостур.
Жааса жамгыр дыбырап,
Жер жасанат жаркылдап,
Гүлдөр чыгат бажырап.
- «Суу»: – Эй, жамгыр, мактанбай калгыр,
Менсиз жашабайсың дыбырап.
Шылдыр-шылдыр шаркыраймын,
Чаңкоолорду кандырамын.
Эгиндерди сугарамын,
Менин тиет көп жардамым.
- «Жамгыр»: – Эй, суу, оңбогон куу,
Мен жеткирбесем жерлерге,
-Сенин пайдаң, не?
- «Күн»: – Мен алоолонгон күчтүү от,
Менсиз жашоо жерде жок,
Мен беремин жарыктык.
- «Жер»: – Абаны, шамалды, сууну, жамгырды,
Күн нуруңду, каарыңды,
Көтөрөмүн жалпыңды.
- «Күн»: – Көтөрсөң да, баарысын,
Менсиз жашай албайсың,
Жылуулук жок, жарыктык,
Эмнени кылмаксың.

Баары ырдашат: – Эгер, булар болбосо,
Өмүр кантип гүл ачмак.
Кудурети түгөнгүс,
Күнгө, сууга ыракмат!

Ачкан адам ушу экен,
Жашообуздун башатын.
Баарыбызга бак берген,
Баарыбызды тойгузган,
Баба-дыйкан жашасын!

Майрам калыстардын, көрүүчүлөрдүн алган таасирлери жөнүндө ойлорун, пикирлерин угуу менен жыйынтыкталат.

Кеченин темасы: «ЭНЕ ТИЛИМ-ЭНЕ СҮТҮМ»

Кече, айрыкча, кыргыз тилинин «Мамлекеттик тил статусуна» ээ болгон күнүн белгилөө аземине арналып, уюштурулат. Материалдын мазмуну, негизинен, 4-6-класстардын окуучуларынын жаш курак өзгөчөлүктөрүнө ылайык келет.

Кеченин тарбиялык милдеттери:

- 1) Жашоо-турмушубузда эне тилинин ээлеген ордун, анын чыныгы баркын окуучуларга туйдуруу, сездирүү;
- 2) «Эне тили» ыйык түшүнүк жана кубулуш экендиги жөнүндө көз караштарын ойготуу, калыптандыруу;
- 3) Эне тилинин көп кырдуу сырларын өз алдынча үйрөнүүгө, өздөштүрүүгө багыттоо;
- 4) Көркөм окуу жана сүйлөй билүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн ойготуу, шык – жөндөмдөрүн өстүрүү, өнүктүрүү.

Алып баруучунун куттуктоо сөзү: – Алгаалап кадам,
Арьштап заман,
Ардактуу агайларга,
Сүйүктүү эжейлерге
жана окуучуларга,
«___»-класстын атынан,
Жалындуу ысык салам!

1-окуучу: – Сиздерге чың ден соолук, бийик максат, асыл ой, ишиңиздерге чыгармачылык изденүү, окууңарга ийгилик каалайбыз!

2-окуучу: – Кыргыз тили – эң байыркы замандардан бери карай ата-бабаларыбыз өтө этияттап, «көздүн карегиндей» аяр сактап келе жаткан түпкүлүктүү элибиздин нукура асыл дөөлөтү, баа жеткис мурасы.

3-окуучу: – Бирге жүрөм, эне тилин кадырлайм,
Бул тил менен : иштейм, сүйлөйм, ыр ырдайм.
Башка тилди жандай жакшы көрсөм да,
Эне тилин сүйгөнүмдөн жаңылбайм.

Алыкул Осмонов.

4-окуучу: – Канчалаган өмүрлөр кыйылып,
Кан селдей аккан замандар болду.
Бирок : эл, журт, тил сакталды.

5-окуучу: – Кыргызда далай беттешип,
Кыргыздар нени көргөн жок.

Кырылып көбү өлсө да,
Кыргыздын тили өлгөн жок.

6-окуучу: – Кылычын кайрап, от чачып,
Кызыгып кимдер келген жок.
Кыргында жанын берсе да,
Кыргызым тилин берген жок.

7-окуучу: – Эне тилим эчен кылым карытты,
Күбө тартам күргүштөгөн тарыхты.
Эки дүйнө унутууга акым жок,
Эне тилим эчен кылым карыткан,
Эч ким сени өчүрө албайт тарыхтан.

Алып баруучу: - «Сенектик» деп аталган доордо темирдей бекем идеологияга айланган «бирдиктүү совет элин түзүү» деген жасакер ураанга чүмбөттөлүп, «улуу орус эли» саясатынын терс таасири тийип, экинчи эне тил эсептелген орус тилинин алдында улуттук тилибиздин бечелденгенин, жардыланганын унутпайлы.

8-окуучу: – «Тил жоголду», – деген сөз,
«Дил жоголду», – деген сөз.
Эне тилден айрылса,
«Эл жоголду», – деген сөз.

9-окуучу: – Тил жоголсо, эл тагдыры не болмок?
Тилсиз элдин иши кайдан оңолмок?
Эне тили – эл аброю, эл жаны,
Тил жоголсо, эл да кошо жоголмок.

10-окуучу: – Теңдик доордо, толук тийбей теңчилик,
Сенде бардай албан айып, кемчилик.
Жүзүң бүркөө, кубарыңкы сумсайып,
Жүрдүң тилиң, басынып да, кемсинип.

11-окуучу: – Келечекте жая албай канатты,
Кай бир эсер сен жөнүндө талашты.
Кантип жарды болчу эле,
Жараткан тил, эпос алпы «Манасты»

12-окуучу: – «Тил» - деп какшап, «тил» – деп күйүп-жанган бар,
Тилдин терең, маңызына канган бар!
Энесинин өзүн, сөзүн, бүт жерип,
Эне тилин чанган да бар, таңган бар.

13-окуучу:– Кеп сүйлөсөң, сөз маанисин билип чой,
Уккан киши муюй берсин жибиб бой.
Узун жиптер тез үзүлгөн сыяктуу,
Узун сөз да, тез бузулат, билип кой.

14-окуучу:–Тоо-инженер Молдобек,
Дайым сүйлөйт орусча.
«Привет» деп кол сунат,
Тааныштары жолукса.

15-окуучу: – Агроном Дүйшө да,
Же орусча так билбейт.
Кыштакта туулуп – өссө да,
Кыргызчалап аз сүйлөйт.

16-окуучу:–Бассаң-турсаң эрте-кеч,
Байка алардын балдарын!
Аталары келсе кез,
«Папалашат» ар дайым.

17-окуучу: – Орус тили жылдыз да,
Биздин ушул кылымда.
Бирок кыргыз «кыргызча»,
Сүйлөбөсө жаман да.

18-окуучу: – Ала-Тоонун булагындай туптунук,
Тилибизди, дилибизди сактайлы!
Башкаларга үлгү болуп ар убак,
Тилибизге кыянаттык кылбайлы.

«Котормочу» деп аталган темага интермедия аткарылат.
Андан соң хор ырдалат:

– Эне тилин билбеген,
Эси жогун аныктайт.
Эне тилин сүйбөгөн,
Элин сүйүп жарытпайт.
Эне тилин сүйбөгөн,
Жерин сүйүп жарытпайт.

19-окуучу: – Эне тилим – ыйык тил,
Эрдик кылсаң, эки тилди кыйын бил.
Эки тургай, эчен тилдин сырын бил.
Эне тилди сактап калчу, барктап алчу,
Эң бир кымбат кылым – бул !

Алып баруучу: – Соңку тарых чагылгандай бир серпилип, «кайра куруу» деген жаркын түшүнүк жүз берди. Нарктуу демократиянын шарапаты менен дымыгып жаткан улуттук аң-сезим, ар-намыс ойгонуп, бүчүрлөдү. 1989-жылдын 23-сентябрында Кыргыз тилине «Мамлекеттик тил» статусу берилди.

20-окуучу: – Байыркы тил калыбына келүүдө,
Маалымдуулук жаңырды го тушма-туш.
Ошондуктан кыргызымдын тилине,
Берилди го мамлекеттик статус.

21-окуучу: – О-оо, кечезизге калпычылар келишкен го...
Алардын өнөрлөрүн көрөлүчү. (Ролдорду аткарышат).

Капыстан эки калпычы жолугуп калышты.

Бири экинчисинен: – Кайдан келе жатасың?

– Ооруканадан.

– Эмне болду эле?

– Уулума операция жасашты. Балалык кылып, кечээ трактордун моторун жутуп алыптыр. Доктурлар араңдан зорго курсагын жарышып, моторду сууруп алышты.

– Ошо до кеп бекен, - деди экинчи калпычы. Менин баламды да операция кылабыз дешти, бирок, мен ага көнбөдүм. Ал мотор эмес, бүтүндөй трактордун өзүн жутуп жибериптир.

– Операцияга эмне үчүн макул болгон жоксуң?

– Анткени, кызыл-ала кылып ичин жардырып жүрөмбү, өзүм эле чыгарып алдым.

– Кантип?

– Уулума байкатпай, аны катуу чочуттум эле, «а-аа» – деп бакырганда, оозунан трактор атып чыкты. Көрөсүңбү? Ошол трактор биздин үйдүн жанында турат. Бас, кеттик...

Ой, калпычылар дагы келе жатышат?!

– Түндө үйгө келатсам, бирөөнүн кыйкырган үнү угулат. Карасам, көп кабаттуу үйдүн 9-кабатынын балконунан бир адам секирип төмөн түшүп келе жатат. Экинчи кабатка жеткенде, кайра жогору көтөрүлүп, үйүнө кирип кетти.

– Аның туура. Ошол адам мен болчумун. Өзүмдү-өзүм өлтүрмөкчү болуп, тогузунчу кабаттан секирдим. Бирок, кийин ойлосоом, өлүп калсам бала-чакамдын көргөн күнү эмне болот, -деп, кайра көтөрүлүп чыгып кеттим!

Андан соң кыска өлөң айтышат.

— Эй, алтындан комуз күүлөп как,

Айдан сенин бетин ак,

Ай тамакка маржан так.
Эй, күмүштөн комуз күүлөп как,
Күндөн сенин бетиң ак,
Күн тамакка маржан так.

Кезек макал-лакаптарга келип жетет.

«Ой түбүндө алтын бар,
Ойлой билсең табасың».

«Сөз акылы- элде,
Кенч «акылы»-жерде».

«Тоону ташты, сел бузат,
Адамзатты сөз бузат».

«Кылганың – эл үчүн,
Үйрөнгөнүң – өзүң үчүн».

«Мал көтөрөт өлүмдү,
Дос көтөрөт көңүлдү».

«Аз бил, бирок пайдалан,
Аз айт, бирок аткар».

«Жакшы бала – таап сүйлөйт,
Жаман бала – каап сүйлөйт».

«Тил албасты жумшаганча,
Тына-тына өзүң бас».

«Акылдуу – отко карайт,
Акылсыз – казанга карайт».

«Кой семизи – койчудан,
Мал семизи-малчыдан».

Мында, ар бир макал-лакаптын маанисин туура чечмелеген көрүүчү-окуучуларга ырахмат айтылып, аларга белкечелер тапшырылат.

Хор: – «Окусаң – озоорсуң, окубасаң – тозоорсуң».

Алып баруучу: – Эне тил-ымыркай эмген эненин ак сүтүнө тете маани-мазмунга ээ. Киндик кан тамган жерин, ата-конушун, элиң, Ата Мекенин, сүйүү, сагынуу, кусалануу өңдөнгөн ички жаң дүйнөнүн назик кылдарын, дирилдеткен ыйык сезимдердин башаттары эң жөнөкөй эне тилинен өнүм адат. Эне тилин чын дилинде аздектеген, аялаган инсан тоо-ташын, топурак-суусун, куш-канаттуусун, жан-жаныбарларын ошондой эле пир тутат.

Пейлибиздин, адамгерчилигибиздин, меймандостугубуздун, жашоо турпатыбыздын, салттарыбыздын, үрп-адаттарыбыздын, көркөм кол өнөрчүлүгүбүздүн, тамак-аш татымдарыбыздын уюткусун эне тилибиз түзөрүн туйсак, аңдасак, жетип түшүнсөк. Эң жөнөкөй: «дан», «сүт», «айран», «каймак», «быштак», «кымыз», «бозо» деген сөздөрдө кандай терең атына заты жарашкан сонун айкалыштар, салыштыруулар жатат!

Өз эне тилин ыйык самаган инсан башка элдердин да тилине, көркөм руханий мурастарына, тарыхына, маданиятына ошондой эле ызат-урмат, сый мамиледе болот. Анткени ал адам башка элдер үчүн өз эне тилдери ошондой эле ыйык экенин жүрөгүнүн тереңинде түшүнүүгө толук жөндөмдүү. Ошондуктан, бөбөктөрдөн күмүш сакалдуу карыяларыбызга чейин эне тилди таза сүйлөө талабы атуулдук парзыбыз болуусу лаазым.

22-окуучу : – Кыргыз тилим өнсө, өссө кыргыз бар,
Касиети жуурулушкан тил менен.
Эки өмүрдө бактылуубуз кыргыздар,
Эл санаткан эң байыркы тил менен.

(– Ой, балдар, Бакай ата келатат).

– Мен да кечеңерге келип калдым, балдарым. Ырыңарды угуп, ыраазы болуп, батамды берейин дедим: «Башыңарга бакыт коңсун, дасторконуңар нанга толсун, ашка толсун, ырыс-кешиктүү, ыймаң-ызааттуу болгула».

– Эне тил коңо турган тууруңар,
Эне тил уча турган канатыңар.
Тийгизишип бирибизге биз ийин,
Жардамдашсак эскеришер оо кийин.
Урпактарга өткөрүп берип таза тил,
Каныбызда ойноп түрсун, оомийн!

Кече: «КАНАТТУУ ДОСТОР». (3-класс)

Тарбиялык милдеттер:

а) Окуучуларга канаттуулардын пайдалуу жактарын түшүндүрүү аркылуу алардын экологиялык аң-сезимдерин өстүрүү;

б) Канаттуу-куштардын көп түркүндүгүнөн бизге табиятат ого бетер кооз жана көркөм көрүнөрүн түшүндүрүү;

в) Окуучуларды жаратылышка этият, аяр мамиле жасоо, кайрымдуу болуу, аны сүйүү сезимдерине тарбиялоо;

г) Окуучулардын образга берилүүчүлүк, аткаруучулук шык-жөндөмдөрүн өстүрүү, ички катылуу дараметтерин, талантарын ойготуу жана көркөм окуу, айра билүү мүмкүнчүлүктөрүн катыштындыруу.

Окуучулар канаттуу куштардын кейиптерин кийишет. Жазгы талаа, бак, канаттуу куштар жөнүндө окуучулардын тарткан сүрөттөрүнүн, дил баяндарынын (сочинение) көргөзмөсү уюштурулат. Досканын бир четине чыйырчыктын уясы жасалып, илинип коюлат.

1-окуучу: – Биз күткөнбүз,
Канаттуулар майрамын.
Бүгүн салтанат,
Угалычы, куштардын да сайраганын.

2-окуучу: – Жылкычы чымчык учуп келди,
Жаздын болуп жарчысы.
Улам келип чогулушту,
Келгин куштун баарысы.

Жалпы аткарышат: – Куттуу болсун канаттуулар, майрамың,
Тынчтык күндө, талбай бакта сайрагын!

Алып баруучу: – Айтамын табышмак,
Уккула, жакшыраак.
Ойлонуп ар бириң,
Жообун тап батырак.

Жоголуп кышта, жазында келет,
Жоодурап таңшып, сайрап да берет.
Огороддо айланып учуп,
Зыяндуу болгон курттарды терет.
Ал эмне?

Окуучу: – Кара чыйырчык.
(кара чыйырчык сахнага чыгат).

3-окуучу: – Түрүн баркыт өңүндөй,
Каралыгың көмүрдөй.
Кайда жүрдүң, чыйырчык,
Күздөн бери көрүнбөй.

4-окуучу: – «Келсе экен» деп кыштакка,
Сени күттүм кыштакта.
Ала шалбырт жаз менен,
Уя салдым бутакка.

5-окуучу: – Сен кичине баатырсың,
Ыйык жана асылсың.
Чегирткени терип чык,
Жердин көркү ачылсын.

Алып баруучу: – Табышмакка кезек берет:
Шоктугу жок ашынма,
Адамга дос азыр да.
Кыш боюнча үн катпай,
Тили чыккан жазында.
Топусу бар башында, ал эмне?

Окуучу: – Торгой (торгой сахнага чыгат).

6-окуучу: – Күн батканда жок болмой,
Кош айтышкан достордой.
Кел, келегой, таң атты,
Ой, боз торгой, боз торгой!

7-окуучу: – Эрте жазда токтолбой,
Эрги, эрги, боз торгой!
Биримдикте бололу,
Бир тилектеш достордой.

Алып баруучу: – Бир келгин куш жазында,
Келип суулар киргенде.
Атын айтат бөбөктөр,
Жашынмак ойноп жүргөндө.
Ал эмне?

Окуучу: – Күкүк (күкүк сахнага чыгат).

8-окуучу: – Көктөмдө келип жайнаган,
Таңды-кеч көксөп сайраган.
Таанымал үнүң угулат,
Келипсиң күкүк кайрадан.

9-окуучу – Уялып күкүк жашынба,
Сыр сурайм, менден жашырба.
Кышында кайда кетесиң?
Сайрайсың келип жазында.

10-окуучу:–Кайдыгер белең унуткан,
Кай жакта калат жумурткаң?
Неликтен болгон өнөкөт,
Башка куш басып мурунтан?

Күкүк: – Жакшылык кылсам досторум,
Мени алдап коюшкан.
Ошентип, жумурткамдан балапан,
Чыгарып бермек болушкан.

Алып баруучу: – (Табышмак).
Кыш куюп ылай жасабайт,
Ичи-тышын шыбабайт.
Үйүн укмуш салат,
Колуна аспап кармабай,
Ал эмне?

Окуучу – Чабалекей.

12-окуучу: –Чабалекей чакылдап,
Учуп келди шакылдап.
Алыс жактан келгени,
Жаз кабарын бергени.

13-окуучу: – Тоо-таштардан сабалап,
Толгон шаарды аралап.
«Көп жерлерди көрдүм», – дейт,
«Көпкө көңүл бөлдүм», – дейт.

14-окуучу: –Эрте жазда аккан тер,
Эжем, үйүм ушул жер.
Жаз сырына канамын,
Жакшылап уя саламын.

Алып баруучу: – (Табышмак).
Жаз менен кошо бир келген,
Талаага көркөм үн берген.
Керели-кечке тынбаган,
Безеленип кайра-кайрадан.
Ал эмне, сайраган?

Жооп: – Булбул.

15-окуучу: ~ Кубулжуп булбулумдун таңшыганы,
Магдыратат ааламды, айлананы.
Бак ичинде кошулуп, азыр уксам,
Уккум келет «күүлөрүн» кайра дагы.

16-окуучу: – Окшойт кээде мөл булактын акканына,
Кээде окшойт, көл жымылдап жатканына.
Таң каламын, таруудай бул чымчыктын,
Таңдайына бул «күүлөр» батканына.
(Табышмак түрүндө)

Алып баруучу: – Апапак, кулагы сак.
Суудан коркпос жүрөгү бар,
Эки кара жүрөгү бар,
Ал эмне, тап?

Окуучу: – Ак куу.

17-окуучу: – Көктө уктап, жерге конбостон,
Канаты күнгө айкүмүштөй чагылып.
Келишет жазда алыстан,
Ак куулар көлдү сагынып.

18-окуучу: – Шарт этип жээкте урунбай,
Көмүлө түшүп таң алды.
Көп күткөн уулун, энедей,
Көл тосот көөлгүй, аларды.

19-окуучу: – Таркабай такыр сагыныч,
Күн чыгып, далай батат ай.
Толкунга тосот ак куулар,
Денесин назик апакай.

Алып баруучу: – Мына, балдар, кичинекей кароолу,
Айткан сөзүн, укпай койсок болобу...

Жалпы: – Айтсын, сөзүн угалы.

1-кароолу: -Мен кичине кароолу,
Байыр алдым корооңду.
Жектебе мени,
Учуп-конуп шагыңа.
Курт жолотпойм багыңа,
«Кет» дебе мени.

2-кароолу: -Бутак үйүм кеч кирсе,
Зыяным жок эч кимге.
Куубагын мени,
Мен эмесмин сага кас.
Салмооруңа салып таш,
Урбагын мени.

3-кароолу: – Байлап канат балапан,
Чымчык болсун жарашкан.
Уямды бузба,
Мени куусаң багыңдан.
Көрсөтөсүң чоң жардам,
Зыянкеч куртка.

Алып баруучу: – Күн астынан өткөн сулуу,
Күмүш чоорун тарткан сулуу.
Ай астынан өткөн сулуу,
Алтын чоорун тарткан сулуу.
Ал эмне?

Тентек бала: Оо, куштар, чогуу экенсиңер,
Силерди жаа менен атамын эми,
Курулдап жадатыңар мени.
(жаа менен атат. Куштардын бирине тиет).

Жарадар Куш: Ой, ой, канатым,
Кантип эми учамын.

Канаттуу куштар: Эми эмне кылдык?..
Бул эмне деген шумдук.

Бала: — Эмне болду силерге?
Чуу салган ким биезде?

Ак куу: — Ал, тээтигил, тентек бала,
Карачы, жумурткаларды да,
Уялбай алып алганын кара.

Бала: — Жумурткаларды эмнеге катып жатасың?
Жаа менен куштарды эмне атасың?

Тентек бала: — Жумурткаларды ташка чаап койсом,
«Былч» дей түшөт.
Ошентип, ойнойм,
А, жаа менен аларды.
Жөн эле ойноп атып койгом.

Бала ачууланып: — Билемин, бул менин тентектигим,
(күнөөсүн сезип) Кечиргиле достор, сөз берейин,
Эмкиден кийин эч тийбеймин.

Бала: — Кечиресиңерби, канаттуу достор?

Куштар: — Кечиребиз, кел бизге.

Окуучу:— Каркыра-Турна.

20-окуучу: – Сап-сап болуп үн салып,
Эчен күн конбой тынч алып.
Тартипти кайдан үйрөндүң,
Тизилип ырдап мынчалык.

Көкөлөп учкан көк турна,
Достошуп элдер көп жылга.
Дүйнөдө тынчтык болсун деп,
Биз ырдайлы, сен да ырда.

Кара чыйырчыкка дос бала: – Кара чыйырчык көрсөңөр,
Урбагыла таш менен.
Жыгачтан уя салгыла,
Ала шалбырт жаз менен.

Чабалекейге дос бала: –Чабалекей уя салса,
«Ал биздин дос», тийбегин.
Үй ичине уя салса,
Билбей бузуп жүрбөгүн.

Алып баруучу: – Кыштоочу куштар дагы бар,
Кышында кетпей койчулар.
Аларга кышта кам көргүн,
Жем салгычка-жем салгын.

Зыяндуу курт-кумурскаларды,
Терип бирден жок кылар.
Алардын дагы биз үчүн,
Пайдалуу болгон жагы бар.

Жалпы: – Аларды биз да билебиз,
Камкордук кылып жүрөбүз.

Алып баруучу: – Билсеңер, айткылачы балдар,
«Кыштоочу куштар», кайсылар?

Жооптор: – Тоңкулдак, кайчы тумшук,
Таранчы, көк теке, карга.

Алып баруучу: – Мындан ары да камкордук кылгыла,
Канаттуу куштар, силердин досуңар.

Жалпы ырдашат: – Куштардын баарын билебиз,
Пайдалуу үчүн сүйөбүз.
Ар убакта аларга,
Камкордук көрүп жүрөбүз.

Алып баруучу: – Келбесеңер эгерде,
Пайдалуу дос куштарым.
Курт-кумурска ээ-жаа бербей,
Тумандай каптамак бүт баарын.

Окуучулар: – Канаттуу куштар келгиле,
Курттарды терип жегиле.
Жер-жемиш, талаа кулпурсун,
Көрк берип, асыл жериме.

Тарбиялык сааттын темасы:
«ЖАЛКООЛУК ЖАҢ КЕЙИТЕТ»(2-кл.)

(И.А. Крыловдун «Ийнелик менен кумурска» —
тамсилин негиз катарында пайдалануу).

Төмөнкү тарбиялык милдеттер коюлушу мүмкүн:

- а) Окуучуларга эмгектенүүнүн пайдасы жана жалкоолуктун зыяндуу кесепети жөнүндө түшүнүк берүү;
- б) Окуучулардын турмушунан, аларды курчаган чөйрөдөн мисалдар келтирүү менен эмгектенүүнүн жемиши, рахаты жөнүндө түшүндүрүү жана эмгекчилдикке тарбиялоо;
- в) Окуучуларды көркөм окууга көнүктүрүү жана шыктарын, жөндөмдөрүн өстүрүү;
- г) Образга берилүүчүлүк, кирүүчүлүк сезимдерин, ык-көндүмдүктөрүн тарбиялоо жана көркөм аткаруучулук чеберчиликтерин өстүрүү;
- д) Көркөм адабияттын түрдүү жанрларын өз алдынча окуп-үйрөнүүгө болгон окуучулардын кызыгууларын жана суроо-талаптарын ойготуу.

Сабактын жабдылышы: Теманы образдуу чагылдырган көркөм сүрөттөр. Сахна үчүн керектүү жабдуулар.

Сабактын тиби: Сахналаштыруу.

Кириш сөз: – Иван Андреевич Крылов, – орус элинин улуу жазуучусу жана тамсилчиси болгон. Ал эки жүздөн ашуун тамсил жазган. Анын бирин, биз, бүгүнкү сабакта окуйбуз.

Мугалим тамсилди үлгү катарында окуп берет. Андан соң, окуучуларга суроолор берилет:

- Ийнелик жай мезгилин кандай өткөрдү?
- Эмне үчүн кыш келгенде ал мурункудай бийлей, ырдай албай калды?
- Ал кумурскага эмне үчүн келди?
- Кумурска ага эмне деп жооп берди?

Кийин ошол тамсил боюнча түзүлгөн инсценировка аткарылат.

1. «Ийнеликтердин жай мезгилин көңүлдүү, шаан-шөкөттүү өткөрүүлөрү».

– Жайдын толуп турган кези. Асман ачык. Күндүн ысык аптабы, илеби. Арыкта аккан суунун шылдыраган дабышы. Анын жээгинде калың өскөн чөп, бадалдар, куурайлар. Улам бир чөптүн башына конушуп, ийнеликтер жоро-жолдоштору менен оголе шаңдуу, эч нерседен бейкапар жүрүшөт.

2. «Ал эми ушул мезгилде кумурскалардын кышка камылга көрүүлөрү».

– Жайкы кулпурган, көйкөлгөн, жашылданган бак-дарактар. Анын бутактарынын түбүндө кумурскалардын уясы. Аларда тыным алуу деген жок. Уясынын жанына сүйрөшүп, көтөрүшүп алып келишкен «кышка» деген чөптөрдүн, гүлдөрдүн уруктарын «тамак» үчүн жандалбас уруп кургатышып, экинчи жагынан, өзүлөрү жашай турган үйлөрүн жылуулап жатышат.

3. «Мурутуна муз тоңгон кыш».

– Айлана-төгөрөк бүтүндөй карга жамынган. Суулардын баары тоңгон. Баякы бадалдарда эми муздар салаалап, жайкалган чөптөр көрүнбөйт.

4. «Ийнелик – кышында».

– Ийнелик жайы бою оюн-күлкү куруп, шапар тээп жүргөн. Бирок, азыр жайында көргөндүн бири жок. Айлана жылаңачтанган. Ийнелик аябай арыктап жүдөгөн, ачкалыктан жана кычыраган сууктан шайы ооп, сабыры суз, көңүлү пас, кайгылуу. Бийлөө, ырдоо дегенди таптакыр унуткан.

5. «Кумурска – кышында».

– Кышкы токой. Бактын түбүндө кумурсканын үйү. Анын морусунан чыккан түтүн жайбаракат асманга көтөрүлөт. Курсагы, көңүлү ток, жылуу үйүндө олтурган кумурска, терезесинин ийнеликтин келе жатканын көрөт.

6. «Ийнелик жана кумурска»

– Кумурска жылуу кийинип, үйдүн далисине чыгат. Ал эми ийнелик болсо, ачкалыктан жана кышкы суукка тоңуп, өлө турган болгондугун айтып, жалынып-жалбарып, үйгө киргизип коюшун өтүнөт.

Ошентип, мугалим ролдорду бөлүштүрүп, сөздөрдү кандай басым, темп интонация менен айтыша тургандыктарын эскертет. Окуучулар үчүн түшүнүксүз болгон сөздөрдүн, саптардын мазмунун түшүндүрөт.

Бышыктоо

- Ийнелик менен кумурсканын кайсынысы силерге жаккан жок?
 - Эмне үчүн?
 - Ийнеликтин өтүнүчүн кумурсканын аткарбай коюшу туурабы же туура эмеспи?
 - Ийнеликтин өз убактысын бекер өткөрүшүн кандай баалайсыңар? Ал эми кумурска жөнүндө эмнени айтууга болот?
 - Ийнеликтин сөзүн жана кумурсканын жообун кандай үн менен окуйбуз?
 - Биз акындардын, жазуучулардын чыгармаларын окуганда алардын ар түрдүү көркөм жанрларда (аңгеме, ыр, жомок, уламыш, тамсил ж.б.) жазылгандыгын билебиз. И.А.Крыловдун «Ийнелик менен кумурска» деген көркөм чыгармасы жанрдын кайсы түрүнө кирет? Эмне үчүн аны «тамсил» деп айтабыз?
- Тамсилде, көбүнчө, жан-жаныбарлар, айбанаттар, куш-канаттуулар, өсүмдүктөр, курт-кумурскалар ж.б. жөнүндө баяндалганы менен, чындыгында, ошолор аркылуу адамдардын образы, алардын жакшы инсандык сапаттары жана кемчилдиктери ж.б. лары сынга алынат. Тамсилде кумурска жана ийнеликтин образы аркылуу, эмгекчил жана жалкоо кишилердин жашоо-турмушу жөнүндө түшүнүк берилет.
- Өз ишин эртелеп, сапаттуу бүтүргөн, көп эмгектенген, алдын ала бардыгына даярданган кишилерди, биз, кандай адамдар дейбиз? (Камкор, эмгекчил, түйшүкчүл ж.б.).
 - Өзү үчүн кам көрбөгөн, эртеңки күнүн ойлобогон, бекер тамак-ашты эңсеген адамдар болот. Аларды кандай кишилер деп атайбыз? (жалкоо, жатып ичер, камырабас, шалаакы).
 - Ушул каармандардын кайсынысын камкор, түйшүкчүл, тырышчак, эмгекчил деп айтууга болот?
 - Ал эми кайсынысын камырабас, жатып ичер, жалкоо дейбиз?
 - Кумурска менен сүйлөшкөнү келгенде ийнеликтин сырткы көрүнүшү кандай эле?
 - Бул тамсил кандай жаман адаттан качууга үндөйт?
 - Жалкоолук, шалаакылык, камырабастык эмнеге алып келерин ийнеликтин кышындагы көрүнүшүнөн билүүгө болобу?
- Кыргыз акын-жазуучуларынын жогорудагы тамсилге маанилеш болгон тамсилдерин таап келүүлөрүн жана мазмундарын билүүлөрүн эскертүү.

Тарбиялык саат: АДЕПТҮҮЛҮК – АДАМДЫН БАШКЫ САПАТЫ (3-класс)

Болжолдуу тарбиялык милдеттер:

а) Адамдын кандай касиеттери «адептүүлүк» сапатка тиешелүү болорлугун окуучуларга түшүндүрүү;

б) Адептүүлүк сапатына ээ болууга окуучуларда умтулуу аракеттерин ойготуу;

в) Адептүүлүк сапаттарын тарбиялоодо түрткү берген акындардын ырларын, макал-лакаптарды, учкул, накыл сөздөрдү көбүрөк өз алдынча окууга окуучуларды багыттоо, «жетелөө» жана алардын ой-сезимдерин өнүктүрүү;

г) Мектепте, көчөдө жана үй-бүлөдө адептүү жүрүм-турумга жана мамилеге тарбиялоо.

Жабдылышы: Китеп көргөзмөсү, портреттер, плакаттар, ребус, сахналаштыруу үчүн керектүү буюм-тайымдар: сандыкча, таяк, жоолук, түр карандаштар.

Сабактын жүрүшүндө: Бөлмө жасалгаланат. Кооз, көркөм жазылган кыргыздын оймо-чиймелери, макал-лакаптар, учкул, таасын сөздөр көрүнүктүү жерге илинип коюлат. Бөлмөдөгү орундуктар окуучулардын «уй-мүйүз» тартып отуруусуна ылайыкташтырылып жайгаштырылат. Элдик музыканын коштоосу менен окуучулар класстык бөлмөгө киришип, өз ара бет маңдай отурушат. Сабак башталат.

- Балдар, кана айткылачы, өткөн тарбиялык саатта ким жөнүндө сөз кылдык эле?

- Улуу педагог А.С.Макаренко жөнүндө.

- Ооба, балдар, туура айттыңар: ал адамдын өмүр баянын, ишин, балдарды тарбиялоодогу ыкмаларын окуп үйрөнгөнбүз.

- А.С.Макаренко балдарды кандай жакшы сапаттарга тарбиялаган экен?

- Эмгекти сүйүүгө жана адептүү жүрүм-турумга тарбиялаган.

Биздин бүгүнкү тарбиялык саатыбыздын темасы: «Адептүүлүк-адамдын башкы сапаты» деп аталат.

- Айткылачы, балдар, адептүү бала кандай болушу керек?

- Өзүнөн жашы улууларды урматтоосу, кичүүлөрдү ызатташы, сылык, сыпайы мамиле жасоосу, салам айтуусу, ата-энени сыйлоосу, жолдоштукту, достукту бийик кармоосу ж.б.

- Туура айтасыңар. Ал эми жат, начар сапаттарга б.а. адепсиздикке кандай мүнөздүк көрүнүштөр таандык деп ойлойсуңар?

- Көрө албастык, оройлук, ушактоочулук, ач көздүк, калп сүйлөгөндүк ж.б.лар.

- Адептүү болуу жөнүндө жазылган кандай ырларды билесиңер? (окуучулар эл акындары Т.Сатылгановдун, Т.Молдонун насыят, орус эл акыны В.В.Маяковскийдин «Жакшы деген эмне, жаман деген эмне»? деген ырларынан үзүндү окуп беришет).

Андан соң Т.Кожомбердиевдин «Адептүү кыздар» деген ырын кыздар тобу, «Тартиптүү балдар» деген ырын балдар кезектешип, көркөм окушат.

Элибизде балдарды адептүүлүк сапаттарга тарбиялоого байланыштуу макал-лакаптар арбын. Алсак, «эне сыйлаган элине жагат, ата сыйлаган абийир табат», «жакшы жолдош-жыйнаган дөөлөт, жаман жолдош-жабышкан сөөлөт», «адептүү алкыш алат, адепсиз каргыш алат» деген сыяктуу таасын айтылган макалдарды билесиңерби? Балдар башка элдердин макалдарынан мисал келтиришет.

- «Айткан акылдуу болсо, уккан уйкудан безет». (Каракалпак эл макалы)

- «Тикен гүлүн коруйт,

Аары балын коруйт.

Жаман башын коруйт,

Жакшы арын коруйт». (Казак эл макалы)

- «Акылдуу бир жылдыгын ойлосо,

Акмак бир күндүгүн ойлойт».

«Кыйшайган оозго, кырк дары даба болбойт». (Эфиопия)

- Азаматсыңар, балдар. Көп макал билет экенсиңер.

- Азыр «Ким бат табат?» оюнуна көңүл буралы.

- Кайсы чыгармадан үзүндү келтирилгенин жана автору кимдигин тапкыла?

- Адептүү болсоң боз балдар,

Сылык сүйлөп, ак сүйлө.

Азамат болсоң боз балдар,

Эринчээк бала дедирбе. (Т.Молдо «Насыят»)

- Кана, балдарым күчүңөрдү сынап көрөйүн. Мына бул табылгыны чогуусу менен сындыргылачы,- деди карыя. (Кыргыз эл жомогу «Ырыс алды, ынтымак»)

- Эгер, сен таарынткан болсоң,

Кичине бала.

Айтат анда,

«Бул –адепсиз бала».

(В.В.Маяковский «Жакшы деген эмне, жаман деген эмне»).

Андан кийин китеп көргөзмөсү боюнча иштешет. Бул, силер көрүп турган китептер менен биз класстан тышкаркы көркөм окуу сабактарында таанышканбыз. Ушул чыгарма боюнча сахна

даярдаганбыз. Азыр В.Осееванын «Сыйкырдуу сөз» деген чыгармасын аткарып берели.

Үч окуучу доскага чыгып, абышканын, Павликтин жана Ленанын ролун аткарышат.

- Балдар, бүгүн, адамдын кандай сапаттары жөнүндө сөз кылдык?
- Адептүүлүк, сылыктык, адамгерчилик жөнүндө.
- Эми, ушул тема боюнча кандай чечим кабыл алсак туура болот деп ойлойсуңар?
- Өзүбүздү адептүү, үлгүлүү алып жүрүү.
- Улгайган ардагерлерди сыйлоо. Кичүүлөргө жардамдашуу, ар дайым ак ниет, чынчыл болуу.

Тарбиялык саат: «НАН ЫЙЫК, НАН УЛУК БААРЫНАН»

Тарбиялык милдеттер :

1) Окуучуларга нандын кантип даярдалышын баяндоо аркылуу анын ыйыктыгы жана улуктугу жөнүндөгү түшүнүктөрүн калыптандыруу.

2) Нанды үнөмдүү, сарамжалдуу пайдалануу – бул, адептүүлүктүн, ыймандуулуктун белгиси экендигин түшүндүрүү.

3) Көркөм окуу ыктарына үйрөтүү жана аткаруучулук шык-жөндөмдүүлүктөрүн ойготуу, өстүрүү.

Сабактын жабдылышы: көрүнүктүү жайга нан жөнүндө макал-лакаптар, учкул сөздөр, чиймелер, көркөм сүрөттөр илинет.

Нан көргөзмөсү уюштурулат.

Сабак мугалимдин сөзү менен башталат : – Нандын түрлөрү көп (суроолордун жардамы менен окуучулардын нандын кандай түрлөрүн билишерин текшерип көрөт жана өзү толуктайт).

Нан көптөгөн эмгектер, мээнеттер, кыйынчылыктар менен биздин куттуу дасторконго келет. Ошондуктан нан – улук, балдар, нандын пайда болушу жөнүндө төмөнкү баянды угалычы. . .

Алып баруучу : – Эне келет,

Небересин жетелеп,

Баштыгына нан көтөргөн, энтелеп.

Небереси суроо берет, сурай берет,

Угалычы...

Эне, эмне деп жооп берет.

Небереси: – Энекебай, жегим келбейт,

Таштайынбы, бул нанды?

Ким жейт эле, кешик болуп,

Желген нандан ашканды?

Энеси: – Кой, берекем, таштай көрбө,
Убал болот, нан ташталса.

Небереси: – Дайым эле «убал» дейсиз,
Нан деген көп го энеке?
Айтыңызчы, эмне сыр бар,
«Убал» дебей, жөн эле?

Энеси: – Бул нан үчүн,
Далайлардын маңдай тери төгүлгөн.
Бул нан үчүн,
Далай адам кош айтышкан дүйнөдөн.
Угуп тургун,
Айтып берейин,
Нандын бизге кантип келерин.

Окуучулар аткарышкан ролдордун негизинде канчалаган эмгектен, мээнеттен, түйшүктөн нан жасалары жөнүндө белгилүү өлчөмдө түшүнүктөргө ээ болушат.

Тракторчу: – Жерди терең айдадым,
Быйыл түшүм мол болот.
Тракторум-тулпарым,
Кырманга алтын дан толот.
(Жер айдап, буудай сепкен болот).

Буудай: - Биз суусадык, чаңкадык,
Бизге сууну ким берет?

Алып баруучу: – Күндөр өтүп, кылтыйышып,
Баш көтөрдү ак буудайлар.
Терин төгүп баба дыйкан,
Суу сугарат, кобурай.
(Дыйкан суу коюп жүрөт).

Дыйкан: – Суу жиберем, суу жиберем,
Арам ой жок кыпындай.
Чаңкадың го, ак буудай,
Айланайындар, тегиз ичип,
Тегиз өскүлө жайпала.

Суу: – Ич, иче гой, тунук суудан,
Чаңкаганың жазыла.
Жамгыр төксө, ага жуунгун,
Балкый денең жазыла.

(Буудайлар баш көтөрүшүп, кыймыл менен ыргалыша ырдашат).

Буудайлар: — Кандай сонун муздак суу,
Сергий түштү денебиз.
Бах! Сонун ай! Күн нуру,
Түшүмдү мол беребиз.

Алып баруучу: – Кубанышып карап турат,
Агроном, башкарма.
Көз чаптырсаң кандай сонун,
Буудай тегиз бышканда.
Комбайндар чуулдашып,
Машиналар зуулдашып,
Андан кийин тегирменге,
Алып келишти буудайды.

Тегирмен: – Ак буудайдан ун жасаймын,
Мен тегирмен, тегирмен.
Өз ишимди сүйөм дайым,
Ун тарткандан эринбейм.

Дыйкан: – Мына, мына карагыла,
Жаңы бышкан буудайдан.
Жеп көргүлө даамын татып,
Мен бышырган боорсок нан.
(Боорсок, нанды дасторконго коёт).

Эне:– Мына, балам нан баяны,
Айта берсем түгөнбөйт.
Көпкө отурдук, жүр кетели,
Көргөн адам эмне дейт?..

Небере: – Нанды эми ыргытпайм,
Нандын баркын түшүндүм.
Ыракмат! Эне, баяндардын,
Сонуну экен бүгүнкүң.

Алып баруучу: – А, тигинде бара жатат чоң эне,
Эрчиткени нан көтөргөн небере.
А, сүйүктүү билим кени мектепте,
Өтүп жаттык, нан жөнүндө аңгеме.

Мугалим: – Мына балдар, нан, канчалаган мээнеткеч адамдардын маңдай теринен, күжүрмөн эмгегинен жаралаарын билдиңер. Үрөндөн баштап, тракторчунун, баба дыйкандын, комбайнчынын, тегирменчинин, нан бышыруучунун жана транспорт кызматкерлеринин күн-түн дебеген тынымсыз кайратман эмгектерин талап кылат. Ошондуктан, нандын ыйыктыгын билип, улуктугун баалап, күкүмүн терип, убал экендигин туура түшүнүп, баркына, наркына жетүүбүз лаазым. Илгерки замандарда башынан оор турмушту кечиришкен бабалардын бизге калтырган керээзи мына ушундай. Кана балдар, нан жөнүндө дагы кандай ырларды билесиңер?

Окуучулардын бирөөсү: – Жер бети ырас, кепкенен,
Жашоо аз жалаң эт менен.
Ак нанын жесе буудайдын,
Албырып турат бет деген.

Экинчиси: – Той берсең, үйгө кут конгон,
Толгон кен чууруп достордон.
Наамыңды көккө көтөрүп,
Нан менен көрктүү, дасторкон.

Хор менен: - Ар бир үйдө токчулук,
Ак нан жедик олтуруп.
Бир баш данын калтырбай,
Жыйнап алдык толтуруп.

Нур, бакыт даарыган,
Нан – улук баарынан,
Нан ыйык-баарынан.

Акырында, тарбиялык саатка катышкан меймандарга сөз берилип, класс жетекчи корутундулайт: Көрдүңөрбү балдар, нанды ыйык тутуп, аны барктап, үйдө, чайканада, ашканада, коомдук жайда нанды жөнү жок эле майдалап сындыра бербей, ыргытпай, таштабай дайыма үнөмдүү пайдаланууну үйрөнөлү.

Тарбиялык саат: "АЛТЫН ТААЖЫ" (оюн-зоок мүнөзүндө уюштурулат)

Болжолдуу таалим-тарбиялык милдеттер :

а) Окуучулардын тигил же бул сабактан билимдерин өз алдынча тереңдетүүгө болгон аракеттерин, ынтызарлыктарын жандантуу;

б) Балдардын образдуу ойлоолорун, кыялданууларын, тапкычтыктарын өнүктүрүү жана акыл-эс мүмкүнчүлүктөрүн өстүрүү;

в) Өзүмчүлдүк касиеттерин күчөтпөгөн (б.а. жеңилүү ызасынын артынан жаман көрүп калбоо) нукура атаандашуучулук сапаттарын тарбиялоо;

г) окуучулардын көркөм окуу, айтуу ыктарын өнүктүрүү жана кыргыз элинин ооз эки көркөм чыгармачылыгына болгон кызыгуу сезимдерин ойготуу;

д) Балдардын көркөм эстетикалык түшүнүктөрүн өстүрүү.

Мугалим: – Саламатсыздарбы , урматтуу агай-эжекелер жана сүйүктүү окуучулар!

Кутмандуу күнүңүздөр менен! Бүгүн, биз, 2-класстын окуучулары даярдашкан.

"Алтын таажы" аттуу оюн-зоок программабызды сиздерге тартуулайбыз.

Тартуулоонун алдында көңүлүнүздөрдүн кушубак болушун каалайбыз.

Ылайым эле үйүңүздөрдөн кубаныч , жүзүңүздөрдөн күлкү кетпесин .

Урматтуу көрүүчүлөр жана күйөрмандар ! Бүгүнкү " Алтын таажы "оюнубузду баштоого уруксат этиңиздер. Биринчи кезекте бул оюндун катышуучуларын тосуп алсак ... Музыканын коштоосунда.

Бала, бала, бала менен бүлөбүз,
Бала күлсө бактылуубуз, күлөбүз.
Кубанабыз, кучактайбыз, сүйөбүз ,
Кубанычтын кучагында жүрөбүз.

Бала жука, бала жумшак үлүлдөн,
Бала назик, кол тийгизсиз жүлүндөн.
Кубаныч, кайгы, зары жаныңдын,
Бүткөн өңдүү аянычтуу гүлүңдөн.

Сактагыла, сактагыла баланы,
Жөлөп, сүйөп, такшалганча кадамы.
Аман өссүн, чалгын канат жетилип,
Айга барчу болочоктун адамы.

Анда, эмесе, оюндун катышуучуларын сиздерге тааныштыра кетейин.

1-катардагы окуучубуз (окуучунун Ф.А.Ж. айтылат). Бул бала – класстын президенти. Ал келечекте президент болсом дейт. Албетте, ал үчүн көп окуп, талыкпай билим алыш керек. Ал бош убактысында кызыктуу китептерди окууну жакшы көрөт.

2-катардагы окуучубуз келечекте эл керегине жараган прокурор болсом деген тилекте. Бош убактысында ата-энесине жардам берүүнү каалайт. Ал класста тазалык секторун жетектейт.

3-катардагы окуучубуз келечекте элдин тартибин коргогон милиция сакчысы болууну жактырат. Бош убактысында сүрөт тартууга кызыгат.

4-катардагы окуучубуз келечекте Ч. Айтматовдой дүйнө жүзү тааныган жазуучу болгусу келет. Ал бош убактысында көп окуйт. Бүгүнкү биздин оюнубуздун максаты:

"Алтын таажынын" ээсин табуу. Анын үчүн окуучулардын тапкычтыгы, зиректиги, шамдагайлыгы талап кылынат. Анда, биринчи тапшырмабызды баштасак жана ал "суроо-жооп" деп аталат. Оюндун шарты төмөнкүдөй: Даракта алмалар бар. Бирок, алар жөнөкөй алмалар эмес. Ар бир алманын артында силердин сабакта канчалык деңгээлде билим алганыңарды аныктоо үчүн суроолор жазылган. Мен силерге ал суроолорду окуп берем. Эгер кимде-ким биринчи болуп жооп берген болсо, мына ошол алмага ээ болот, жана өзүнө упай топтойт. Дагы бир шарты, ким мурда жоопко даяр болсо, колуңардагы жылдызчаңарды көтөрөсүңөр. Даярсыңарбы? Анда баштадык.

1-суроо: Кыргыз тилинде канча тамга жана тыбыш бар?

2-суроо: Кыргыз тилинде канча үндүү тыбыш бар?

3-суроо: Канча үнсүз тыбыш бар?

4-суроо: Йоттошкон тамгалар кайсылар?

5-суроо: "Муун" деген эмне?

6-суроо: Канча тамга тыбыш бербейт? Алар кайсылар?

7-суроо: "Түшүндүрүү" деген сөздө канча муун бар?

Ошентип, биринчи оюнубуз аягына чыкты.

Бул оюндун жеңүүчүлөрү (аты, жөнү, атасынын аты аталат.)

Ал эми жеңилген окуучу оюндан чыгат.

Азыркы оюнубуз көрүүчүлөр менен болот.

Мына бул жерде, өзүңөр көрүп тургандай, шарлар турат. Ар бир шардын ичинде катылып жаткан "сырлар" бар. Ким ошол сырларды ачып берсе, албетте, биз ага өзүбүздүн белектерибизди бербиз. Кана, биз менен чогуу оюнубузга катышкылачы...

Ким чыгат? Кайсы класстын балдары жакшы катышат экен? Ар бир класстан бирден окуучу чыгып, шарларды жарып, ичиндеги суроолорду алышат.

1-суроо. Табышмак: "Отуруп алып, ичин ачам,
Баатырларга аралашам.
Аябаган кызыкка батам,
Аягына чыкканча шашам."

2-суроо: Билим жөнүндө макал-лакап айт?

3-суроо: Обондуу ыр аткаруу?

4-суроо: Бийге түшүп берүү?

Кайрадан оюнубузга кайрылсак.

2-тапшырма "Тап-тап, табышмак" деп аталат.

Мен силерге табышмактар айтам. Ким табат?

1. Ата эмес, эне эмес,
Алардан эч бир кем эмес.
Тентектик кылсаң көтөргөн,
Бир адам бар, кебелбес.
(мугалим).

2. Кийим тиккен ийнеден,
Коркуп, жырткыч тийбеген
(кирпи).

3. Баш жагында "О" су бар,
Ортосунда тоосу бар.
Тапкылачы ойлонуп,
Бул кайсы шаар?
(Ош шаары).

4. Көргүлөчү куйругун,
Куйругунан мурду узун.
(Пил).

5. "Беш бир тууган бар эле,
Бешөө бирдей жашта эле.
Ичинен бирөө баш эле,
Баарынан бою пас эле."
(Баш бармак).

Бул оюнда Тешебаева Батма жана Зууралар "жеңүүчү" деп табылды.

Кезектеги оюнубуз, кайрадан эле көрүүчүлөр менен болмокчу.

Балдар, силер, телевизордон "Керемет талаасы" деген оюнду көрсүңөрбү?

Биз да, силер менен ошол оюндан бир үзүндү ойномокчубуз. Доскада өзүңөр көрүп тургандай сөз жазылган. Ошол сөздү табышыңар керек. Бирок, ким билсе, колуңарды көтөргүлө. Бул суроо өзүбүздүн эле адабий окуу китебинен алынды:

«Бокс оюнунун тарыхында мындай бир окуя болгон. 1919-жылы рингде эки боксчу беттешет. Алардын бири — дудук да, дүлөй да болот. Анын атаандашы аны кулак түпкө мээлей уруп калганда, анын кулагы ачылып, кийин сүйлөй баштайт».

Ошол боксчу ким?

(Денни Лондон)

3-тапшырма: — Мында эки гана оюнчу калды. 3-тапшырмабызда окуучуларыбыздын шамдагайлыгын, тапкычтыгын текшеребиз. Доскада сүрөттөр илинген (жомоктордон тартылган). Ал эми, бул жакта болсо, ошол эле сүрөттөрдү кыркып, аралаштырып койдук. Ким тез ушул кыркындылардан мында көрүнүп турган сүрөттөрдү жасайт?

Ким мурда бүтүрсө "Алтын таажынын" ээси болот. Бул оюнда Тешебаева Батма "жеңүүчү" деп табылды. Кана, эмесе, "Алтын таажыга" кош келиңиз, биздин жеңүүчүбүз. Мына "Алтын таажы" сеники болду. Алтын ордодо, алтын таажыны кийип отуруп, албетте, сенде жакшы ойлор пайда болот. Сенин сөзүң: (Тешебаева Батма өз каалоосун айтат: Ата-энемдин өмүрү узун болсун, баарыңардын окууңарга ийгиликтерди каалаймын!

Мугалим: — Ушуну менен "Алтын таажы" аттуу оюн-зоок программабызды аяктайбыз. Көңүл бурганыңыздар жана жандуу катышканыңыздар үчүн ыракмат!

КОРУТУНДУ

Таалим-тарбиялык технологиянын эске ала турган маанилүү жагдайларынын бири, биздин көз карашыбыз боюнча, тигил же бул тарбиялык саатты ж.б. иш чараларды өткөрүү алдында тарбиялык милдеттерди так, даана аныктап алуу. Мындай тарбиялык милдеттер класс жетекчилер тарабынан, адатта, кыйла жалпыланган мүнөздө коюлгандыгын, маселен, "Окуучулардын экологиялык аң-сезимдерин өстүрүү", "Эстетикалык түшүнүктөрүн калыптандыруу", же болбосо, "Окуучуларды адептуулукко тарбиялоо" ж.у.с. Мектеп турмушунда көп кездешип жүргөндүгүн белгилөө керек. Бул, класс жетекчинин, тарбиячынын тарбиялык милдеттерди аныктоону (же коюну) жеткиликтүү билбегендигин жана натыйжада, мындай милдеттердин чийки, үстүрт коюлгандыгын маалымдайт. Алсак "Окуучуларды адептүүлүккө тарбиялоо" деген аталыштагы милдет уюштурулуучу таалим-тарбиялык сааттын, иш чаранын мазмунуна жараша бир нече составдык элементтерге (милдеттерге) бөлүнүшү турган иш. Тарбиялык милдеттерди тактоо багыты мына ушул нукта педагогдун, класс жетекчинин изденүү ишмердүүлүгүн талап кылат. Экинчиден, окуучулардын курак жана жекече өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен таалим-тарбиялык милдеттерди дагы бир жолу тандоо талап кылынат. Колуңуздагы окуу-усулдук колдонмодогу тарбиялык сааттардын, иш чаралардын мазмуну негизинен башталгыч класстардын окуучуларынын курак өзгөчөлүктөрүнө ылайык келет. Ушул мүнөздөгү темалар эгер жогорку класстардын окуучуларына өтүлүүгө тийиш болсо, анда мазмун сөзсүз түрдө философиялык, психологиялык, педагогикалык, көркөм-эстетикалык ж.у.с. зарыл болгон маалыматтар менен баюсу, толукталуусу лаазым. Бул учурда тарбиячыдан тиешелүү даярдык жана деңгээл талап кылынат. Ошентип, туура коюлган тарбиялык милдеттер, теманын мазмундук бөлүгү, аны ишке ашыруу жолундагы педагогдун аракети, кылдаттыгы, изденүүсү, чеберчилиги баары тең бири-бирине шайма-шай келген шартта, таалим-тарбиялык технологиянын талабына дал келип, иш чаранын максаты жемиштүү аткарылды деп айтууга болот. Сунушталган колдонмо, болочок мугалимдерде, иштеп жатышкан педагогдордо, класс жетекчилерде таалим-тарбиялык технология жөнүндө түшүнүктөрүн ойготуп, азыр-көптүр тереңдетип, пикирлерди жаратып, алардын практикалык ишмердүүлүктөрүнө белгилүү өлчөмдө жардамы тиет деген ынанымдабыз, ниеттебиз.

Кеченин темасы «КҮЗ БЕРЕКЕСИ»

Төмөнкү тарбиялык милдеттер коюлушу мүмкүн:

1. Күз, эмнеликтен «берекелүү» мезгил деп аталары жөнүндө окуучулардын ойлорун, көз караштарын тереңдетүү;

2. Жылдын бөлөк мезгилдерине салыштырмалуу күздүн өзгөчөлөнгөн касиеттерин балдардын ички туйгуларына жана аң-сезимдерине жеткирүү;

3. Баба дыйкандардын эмгегин барктоого, кадырлоого, эмгекчил болууга тарбиялоо;

4. Улуу жаратылыштын байлыктарын үнөмдүү, сарамжалдуу пайдалана билүүгө тарбиялоо, табийгат менен татуу мамиледе болууга тарбиялоо;

5. Көркөм сүйлөө ык-жөндөмдөрүн өстүрүү;

Кеченин программасы:

1. Ачуу (алып баруучунун кыскача баш сөзү);
2. Саламдашуу;
3. Баяндама;
4. Хор;
5. Жашылчалар. Мөмө-жемиштер жөнүндө декламациялар;
6. Жеке аткаруу;
7. Бий;
8. Интермедия;
9. Жеке аткаруу;
10. Күз тартуулаган береке (көргөзмө уюштуруу);
11. Хор;
12. Жыйынтыктоо.

Алып баруучу : – Балдар, жыл мезгилдеринин эң берекелүүсү – күз. Ошондуктан «Алтын күз» деп аташат. Баба дыйкандарыбыздын жыл бою ширин түн уйкуларын бешишип, күндүр-түндүр маңдай терлерин агызышкан эмгектеринин, күчтүү эрктеринин, чыдамкай мээнеттеринин, жемишин, үзүрүн күзүндө көрүшөт. Ак дасторконубуз нанга, мөмөгө, жашылчага, эт-майга толот. Ар бир үйгө кут, берекет кирет. Жүзүбүз күлкүгө, көңүлүбүз кубанычка, шаттыкка бөлөнөт. Андан соң кийинки номерлерге кезек берилет.

Жашылчалар, мөмө-жемиштер жөнүндө декламациялар.

- Катышуучулар:
1. Дарбыз.	5. Жүзүм.	9. Алма
2. Пияз.	6. Сабиз.	
3. Ашкабак.	7. Помидор.	
4. Коон.	8. Капуста.	

Алып баруучу: – Кечебизде урматтуу меймандардын жоон тобу (б.а. жашылчалар, мөмө-жемиштер) катышып олтурушат. Алар өзүлөрүн бизге жакындан тааныштырышса.

Дарбыз: – Достошпоймун, өтүмдүүмүн базарда,
Таттуу келем салыштырса даамымды.
Сени менен достошконго мага болбойт,
Анткени сен, бышып алсаң ачуусунда.

Пияз: – Туурап мени сорпого,
Коюп койсо ортого.
Чыкты жытым буркурап,
Баары мени карашат,
Шилекейлери чубура.

Ашкабак: – Туш-туш жакка тамыр чачкан,
Муун сайын түшүм алган.
Түшүмдөрү толуп, арткан,
Ойлоп койгон алды жактан,
Бул бардыгы ашкабактан.

Бышырганда тим эле,
Чуркабасын ким эле.
Буламыктай, мейиздей,
Сугуна койдук бат эле.

Коон: – Үйүлдү мында көп коон,
Баага нараазы болот коон.
Эмне, арзаңга береби?...
«Мен таттуумун»,- дебей,
Мактанбаган асал коон.

Жүзүм: – Мен баарынан таттуумун,
Вино, шарап-шампан,
Менден жасалат, бул баарысы,
Мен таралганмын Грузиядан.

Сабиз: – «Сары баркы» бул сабиз,
Айдаганбыз аны биз.
Себеби да бар ушул,
Жашы дагы, карысы,
Сабизи көп палоону,
Жакшы көрөт баарысы.

Помидор: – Өңүм кызыл манаттай,
«Орус жейт», -деп тоотпой,
Жүргөн эле элибиз.
Эми ар бир тамакка,
Таттуу кошкон помидор.

Капуста: – Токсон кабат тонум бар,
Тоголок келген боюм бар.
Сыйлашпай мени адамдар,
Малына ыргытып берген бар.

Алма: – Менин атым «Алма»,
Болгондо да «Беш жылдыз»,
Даамым таттуу бир кымыз.
Быша электе үзүп алып адамдар,
Жей алышпай, ара жолдо калтырар.

Хор ырдалып, андан кийин «алып баруучу» жыйынтыктайт.

Кеченин темасы: КЕСИП ЭЭЛЕРИ ЖАНА МАТЕМАТИКА (2-класс)

1. Киришүү аземи.
2. Кечени ачуу.
3. «Кесип ээлери жана математика» (пьеса).
4. Табышмактар.
5. Кеченин жыйынтыгы жана жабдылышы.

Болжолдуу тарбиялык милдеттер:

а) Күндөлүк турмушта көрүп, билип жүргөн кесиптер үчүн математиканын ээлеген ордун жана маанисин балдарга түшүндүрүү;

б) Окуучуларды белгилүү деңгээлде математикага кызыктыруу, тартуу аркылуу алар тарабынан бул илимди окуп үйрөнүүгө болгон ички умтулуу аракеттерин пайда кылуу;

в) Окуучулардын образдарга жуурулушуп кетүүчүлүк сезим-делебелерин ойготуп жана көркөм аткаруучулук шык-жөндөмдүүлүктөрүнө тарбиялоо;

г) Окуучулардын ортосундагы өз ара түшүнүүчүлүк, бири-бирине жардамга келүүчүлүк, көмөктөшүүчүлүк, жамаатынын сезимдерин өстүрүү.

Кече өткөрүлүүчү чоң бөлмө жасалгаланат, б. а. көркөмдөлгөн атайын дубал гезиттеринде түрдүү кесип ээлеринин турмушунда математика илиминин ээлеген ордун, керектүүлүгүн,

зарылчылыгын балдарга түшүнүктүү тил менен таасын айгинелеген материалдар, кызыктуу суроолор, баш катырмалар, табышмактар, ребустар, чайнворддор ж.у.с.лар чагылдырылат. Кеченин алып баруучусу белгиленет жана ролдор бөлүштүрүлөт. Кеченин жүрүшүндө мыктыларды аныктоо үчүн калыстар тобу түзүлөт.

Алып баруучу: – Мынакей шаттык, кубаныч,
Ар күнү бизде уланып.
Акылга, акыл кошуучу,
Математикалык кечеге,
Баарыбыз көңүл буралык.

Малдарды бордоп семирткен,
Мол берген түшүм эгинден.
Талааны шаңга бөлөнтүп,
Кайсы илим ак нан жегизген?

Жалпы: – Математика.

Андан кийин катышуучулар кирип келишет.

Алып баруучу: – Эмки кезекти пьесага беребиз.

Пьеса: – «Кесип ээлери жана математика».

Катышуучулар: 1. Математика.
2. Койчу.
3. Саанчы
4. Тракторчу
5. Шофёр.

Тыңдагыла кулак түрүп,
Бардыгыңар көңүл буруп.
Мына азыр койчу келет,
Көрөлүчү, сөзүн угуп.

Койчу: – Суроо берем баарыңарга,
Көңүл коюп тыңшагыла.
Бир эсепти чыгара албай,
Дайым болом мен убара.

Кесек тоют 200 тонна,
«Койлорго» деп берди мага.
Бир күндө келсе 2 тонна,
Канча күнгө жетет, анда?

Ойлоном дайым ушуну,
Эсептей албай утуру.

Үйрөтүп койчу- математика,
Кантип чыгарат муну?

Математика: – Математика айткан бул эсеп,
Оңой чыгат изденсек.
Көбөйтүү, бөлүү амалын.
Чыгарбай эстеп биз жүрсөк.

200дү майдалап,
Бир күндүккө бөлөбүз.
100 күнгө тоют жетерин,
Жыйынтыктап көрөбүз.

Саанчы: – (бой көтөрүп келет):
– Токтоп турчу математика,
Бизге сенин керегиң эмне?
Сенсиз эле сүт саап алам,
Өзүңчө мында дердендей бербе!?

Койчу: – (саанчыга карап)
– Токто саанчы мактанбагын,
Суроо берем сага азыр.
Уюң канча, сүтүң канча?
Жыл ичинде, так айткының.

Саанчы: – Ар бир уйдан милдеттенмем,
4200 килограммга тең.
Бардык уюм 20 болсо,
Сүтү канча, так билбедим.
Бирок фермабыз Эгемберди,
70000 килограмм деген.

Койчу: – Кана эмесе, математика,
Эсептечи өзүң туруп.
Сүтү канча саанчынын?
Билип алсын, көңүл буруп.

Математика: – 4200 дү 20 га,
Көбөйтөбүз биз анда.
Жетиптир, сааган сүтүң,
84000 килограммга.

Ошентип 140 центнер,
Сүтүндү фермаң ичкен.
Өзүң эле эсептейт элең,
Менин сырларымды билсең.

Саанчы: – (капаланып):
Уй фермабыз жарыбасын,
Сааган сүттү алдап кеткен.
Анда эмесе математиканы,
Кайра баштан үйрөнөмүн мен.

Тракторчу: (ойлонуп):
Бүгүн чыгып мен талаадан,
42 га жер айдадым.
План болсо 50 гектар,
Канча процент кем айдадым?
Кымбаттуу математика,
Берчи мага жардамыңды.

Математика: – 50 дөн 42ни алып,
Сегиз гектарды табабыз.
Сегизди жүзгө көбөйтүп,
Элүүгө кайра бөлөбүз.
8 гектар 16 процент,
Кем айдалганын,
Жыйынтыктап билебиз.

Тракторчу: – Ырахмат сага математика,
Көзүмдү сен менин ачтың.
Сырларыңды үйрөнөм,
Купулума абдан толдуң.

Койчу: – Эсептей албай уятка калдык,
Саанчы: – Бул жердеги жалпыңарга.
Тракторчу: – Математикага ырахмат анда,
Жардамыңды бердиң баарыбызга.

Жадпы:- Бизге окшогон арамзалар,
Эгер болсо, араңарда.
Эскерткиле азыртадан,
Жакшы окусун математикадан.

Пьесада кийин табышмактарга кезек берилет. Табышмактар музыкалык тыныгуу менен коштолот.

Табышмактар:

Жылбайт го автомашина,
Ылдамдык менде жатканда.
Оозуң мендей ачылат,
Атымды менин айтканда.
Ким экенмин анда мен,
Кана, балдар айткыла?
(Көрүүчүлөрдөн же күйөрмандардан озунуп, бирөө «0» дү атайт).

Жөө күлүктөр жарышса,
Маараларга келишет.
Эң алдында келгенине,
Мендей наамды беришет.
Айткылачы атымды,
Мен билейин тезирээк? (1)

Менин атым укканда,
Көп балдар абдан күйүнөт.
Ал эми спортсмендер,
Анча-мынча сүйүнөт.
Тапкылачы атымды,
Эмне деген ат экен? (2)

Жаңыдан бүткөн шофёрго,
Классым менин беришет.
Бааларга менден бөлүнүп,
«Жакшы-жаман» делинет.
Анда мен кандай аталам,
Атымды айтып бериңер? (3)

Жашап жүргөн үйүңдүн,
Кана бурчун сана бат.
Туура тапсаң эсебин,
Менин атым айтылат.
Бол батыраак тапкының,
Жалган айтпай, туура айт. (4)

Кремлде жаркырап,
Жанып турган жылдыздын.
Канча болот чокусу,
Кана айтчы, сен туруп?

Кубанайын мен дагы,
Өз атымды так угуп. (5)

Бөдөнөнү куу түлкү,
Басып жээр чагында.
Амал менен айттырып,
Мен куткаргам аны да.
Айтчы атымды угайын,
Ачылар оозуң сенин да. (6)

Быйыл мына мектепке,
Биринчи жолу барамын.
Ачам быйыл кубанып,
Китеп, дептер барагын.
Туура келген санды айт,
Канча жашар баламын? (7)

Бутум менен турсам да,
Башым менен турсам да.
Менин мааним өзгөрбөйт,
Бир эле болот атым да.
Кана сен да токтолбой,
Атымды ата тартынба? (8)

Улуттук оюн чынында,
Кызык болот турбайбы.
Сен менен дайым айтылчу,
Оюнду ойноп жыргайлы.
Кайсыл сан экеним айткыла,
Оюнду баштаар алдында? (9)

Бирден туруп баарыбыз,
Атыбызды атадык.
Чогуубуз менен биригип,
Каалаган санды жазабыз.
Кана айтчы анда сен,
Ким болобуз баарыбыз? (10)

Жандуу катышкан 2-класстын окуучуларына жана күйөрмандарына беленделген байгелер, сыйлыктар тапшырылып, кече жыйынтыкталат.

ЖООПТОР БЛОГУ (ЖБ)

III бөлүм I тема Туура жооптор

Суроолор	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Жооптор	1,2,3,4, 6,7,10,	2	1-ынаным- дарды кальптоо	а) - б) 1,2, 3,4,		3	3	
	11,12,13, 14, 15,16.		2-таанышуу ынаным- дарды кальптоо 3-инсандар ортолук ма- милелерди жөнгө салуу жана түзө- түү (кор- рекция)					

II Тема Туура жооптор

Суроолор	I	II	III	IV	V	VI	VII
Жооптор	2,4,6,8,11, 13	1	1,2,3,4,5	2	1,3,5,6,9, 10,11	5	1

III Тема Туура жооптор

Суроолор	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Жооптор	-	-	-	2,4,5	-	-	-	4

IV Тема Туура жооптор

Суроолор	I	II	III	IV	V	VI
Жооптор	-	1,2	2,4,5,7,8,9,	-	2,3,4,9,10,11,	I - 1, 2,

			13, 14,17		12,14,15,19,20	3,4,6, 9,10
						II 1,3,4,5, 6,7,8,9
						III - 1, 3,4,5, 6,7,8,

VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII
-	2,3, 4,5	3,5,6, 11,12, 14	-	-	-	-	2	1	3	3

V Тема

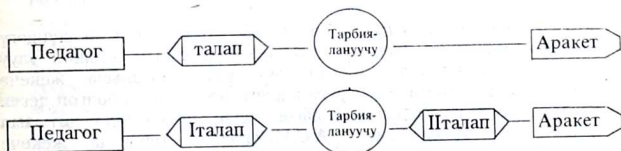
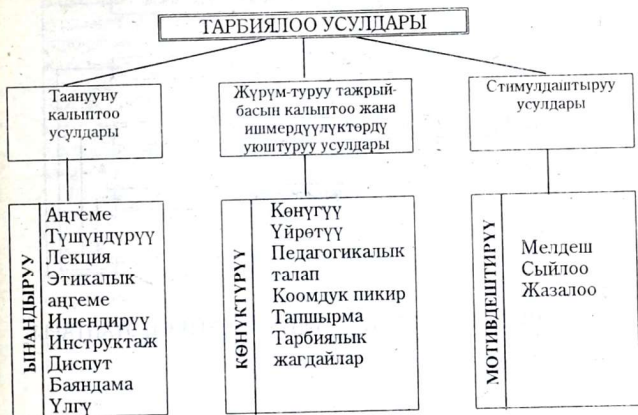
Туура жооптор

Суроолор	X	XI	XIII
Жооптор	4	4,5	6

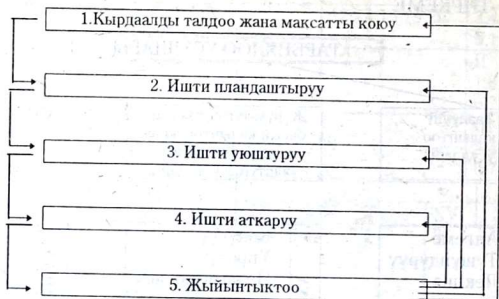
VI Тема

Туура жооптор

Суроолор	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Жооптор	1	5	4өө тең	1	5	1,2	4 өө тең	5 тен баш- касы	5	2,3,5 ,6

Түздөн-түз талап коюунун кыйыр түрдө талап коюудан айырмасы

ТАРБИЯЛЫК ИШТИН АТКАРЫЛУУЧУ НЕГИЗГИ ЭТАПТАРЫ

№ 2-ТИРКЕМЕ

ТҮГӨЛ ПЕДАГОГИКАНЫН АШКАН ЧЕБЕРИ! **

А.С.Макаренкону, мугалимдер, жамаат (коллектив) жөнүндөгү окуунун теориясына жана усулиятына чоң салым кошкон улуу педагог катары билишет. Ал окуучунун инсанына жекече (индивидуалдуу) мамиле кылууга каршы көз карашта болгон деген сыяктуу пикирлер илимпоз-педагогдордун чөйрөсүндө айтылып жүрөт. Бул туура эмес. А.С.Макаренко тарбияда жекече (индивидуалдуу) мамилени бир тараптуу ашкере жактагандарга, көкөлөткөндөргө каршы болгон. Аны, чынында, тарбиялануучунун жекече өзгөчөлүктөрүнө негизделген жекече мамиле жасоонун ашкан чебери катарында баалашыбыз керек. Анын уюткулуу иш тажрыйбасынан жана чыгармачылыгынан гумандуу педагогиканын мыкты үлгүлөрүн табууга болот.

Атсак, Е.Д.Ройтенбергдин эскерүүлөрүндө эки таптакыр карама-каршы мисал келтирилген. Бул мисалдар А.С.Макаренконун дифференцирлүү мамиленин жактоочусу болгондугун жана ар бир инсандын жүрүм-турумунун, жасаган кыймыл-аракетинин маңызына

** Бул тиркеменин негизги өзөгүн автор тарабынан М.Красовицкийдин макаласынан которулган мазмун түзөт. (Караңыз: Красовицкий М. Великий мастер парной педагогики (Педагогика. 2000, № 1, с.75). Айрым учурларда колдонмунун авторлорунун пикирлери жана көз караштары кошумча түрдө кыстарыла кеткен.

сүңгүү менен чечим кабыл алгандыгын ишенимдүү күбөлөндүрөт. Биринчи мисал, «Күндөрдүн биринде Антон Семеновичтин саатын уурдашат. Ууруну кармашат. Бул тарбиялануучунун ага-энеси тирүү, бирок тарбиясы начар болгон ... Ууруну командирлердин кеңешинде жазалоого алып барышат. Командирлер аны ошол замат коммунадан чыгарып жиберүүнү талап кылышат. Антон Семенович мындай сунушка каршы болуп, бул бала көңүлүндө уурулук кылгысы келген эмес, аны «ууру» дегенибиз анчалык туура болбойт, ал кандайдыр бактысыздыкка кабылды; саатка азгырылды ... Эгер анын уурулугу кайталанса, анда мени бул жерден кууп салгыла деп сүйлөйт.

Чындыгында эле, баланын коммунада беш жыл болгон мезгил аралыгында, аны менен жогоркудай окуя эч кайталанган эмес» (1, с.226)

А. С. Макаренконын чечими баланын ичин, жан-дүйнөсүн, психикасын абдан даана билүүсүнө негизделген деген пикирибиз туура болот.

Анткени, коммунанын уставы боюнча командирлердин чечимине каршы сунуштү билдирүү оңойго турган эмес. Баланын кийин жогорку өңдүү терс жүрүм-турумду кайталанбастыгына көзү жетип, ынанып анан пикирин билдиргендегиси.

Башка мисал. «Коммунага баланы көчөдөн алып келишет. Көп өтпөй аны драмалык ийримге тартышат, ал эми ал ийримдин бөлмөсүнө илинген көшөгөнү кесип кетет. Антон Семенович баланы «ууру» деп атап, курч сүйлөйт. Биз баарыбыз айраң-таң калдык. Жакында эле келген баланы, кантип ушинтип болсун? Кийин бул сөздөрдүн балага таасирин көрүп, Антон Семеновичтин ошондо туура кылгандыгын түшүндүк, бул жерде уурулукка жол коюлбастыгын бала заматта түшүнсүн үчүн, көрсө ага кыйкыруу керек экен. Чындыгында, бала андан кийин уурулукка барбады». (2, с.230). Бул мисалдан А.С.Макаренконын кылдат психолог болгондугуна ынанарбыз. Бул баланын психологиялык өзгөчөлүгүн ачык-айрым билгендиктен жана ага карата шайкеш кадам жасагандыктын үлгүсү. Ачуу кыйкырык, бул, биздин көз карашыбызда, түздөн-түз ошол балага жана кыйыр түрдө анын жолдошторуна мындан ары жаман жорукка барганынарды көрбөйүн да, укпайын дегендей катуу эскертүү белгиси катарында кабылдоо лаазым.

А.С.Макаренкого анын тарбиялануучуларынын беришкен мүнөздөмөлөрү өзгөчө көңүл бурууга арзыйт. Алардын айрымдары: «Антон Семенович өзүнө айрыкча эч кимди жакындатпаган, бирок эч кимди өзүнөн алыстатпаган дагы. Ал өзүн ылайыктуу, жагымдуу аралыкта кармана билген жана ошол эле учурда алар үчүн эч качан жат киши болгон эмес». (2, с.62).

«Кээде мен өзүмө суроо койом: Антон Семеновичтен биз коркчу белек? Бул суроонун тегерегинде канчалык ойго чөмүлсөм, бизде коркуунун көлөкөсү дагы болбогондугуна ошончолук ынанам. Күнөөлүү болгон учурларда андан уялуу сезимдери гана болгон. Бул тууралуу кийинчерээк мага көп коммуналар айтып калышчу» (2, с.92). «Кандай жөнөкөй жана акылман тарбиялык стили!» – деп сыймыктангандык менен кыйкырды С.Катабалин.

Турмушта, айлана-чөйрөдө көп эле кездешкендей, айрым мугалимдер окуучуларды курулай коркутуу, үркүтүү, жүрөгүнүн үшүн алуу өңдөгөн ыкмаларды колдонуу аркылуу алардын көз алдыларында кадыр-барктуу болуулары келишет. Бул арзан кадыр-барк. Оңой жол. Анткени, мугалим үчүн изденүүнүн, түйшүктөнүүнүн, мээнеткечтиктин анчалык зарылчылыгы жок болуп жатпайбы. Мындай ыкмада балдардын пассивдүүлүктөрү, ыкшоолуктары жана айлакерликтери күчөйт, б.а.окуучулар бул типтеги мугалимдин көзүнө көп урунбоонун, айкырык-кыйкырыктарына кабылбоонун, бүйрөөнүн, жалган-жашык айтуунун айла амалдарын издешет. Балдар чыныгы ойлорун, көйгөйлөрүн, жан дүйнөсүндөгү уйгу-туйгу сезимдерин ачыла, жазыла айтуудан качышат, тартынышат. Мугалим менен окуучулардын ортосундагы аралык алыстап турат. Мындай жагдайда тарбиячы өзү да көп нерсени жоготкондугун байкабай калат. Биринчиден, окуучуларынын педагогикалык-психологиялык өзгөчөлүктөрүнүн, мүнөздөмөлөрүнүн чыныгы, реалдуу көрүнүшүн үйрөнө албайт; экинчиден, өзүнүн педагогикалык иш тажрыйбасы артпай, тескерисинче, супсак тарта баштайт. Ошентип, бул типтеги мугалимдин таалим-тарбиялык ишмердүүлүгүнүн жемиши, майнабы болбогон соң, кейип-кепчип, күнөөнү бирде окуучулардан издесе, башка учурда аларды окутушкан мугалимдерге шылтоолоп, үчүнчү бир кездерге ата-энелеринен көрүп, аларга асылып, өзүнө түк жолоткусу келбейт. Ар түрдүү түстөрдө кубулган митайым мугалимдик көрүнүштөрүнүн бири ушундай.

А.С.Макаренконун иш тажрыйбасында болсо, коммуналар уят болуп калуудан чочулашат, коркушат. Тарбиячыдан ийменишет, тартынышат. Бул Антон Семеновичти ошончолук урматтоонун, ызаттоонун нукура белгилери.

Төмөнкү классикалык кырдаалды (ситуация) талдоо аркылуу А.С.Макаренконун педагогикалык технологиясына кайрадан үнүлөлү. Антон Семенович мурдакы стаждуу ууру С.Карабановго колонияга акча алып келүүсүн буюрат (3, 339-342) А.С.Макаренконун алдында турган башкы маселе (колония үчүн акча алып келүүгө эч ким табылбаганынан тышкары) өтө татаал болуучу.: С.Карабановго ишеним көрсөтүү менен аны таңданып, ошол эле учурда ага карата атайылап эч кандай тарбиялык сөздөрдү,

насааттарды айтпоо, педагогикалык тобокелчиликтин белгилерин көрсөтпөө, байкатпоо болгон. «...Мен Семенду чакырдым жана жайбаракат сүйлөдүм: Мына ишеним кагаз. Финбөлүмдөн беш жүз сом алып келесиң».

Анын накталай психологиялык табылгасы өзүнө коңулду бурдурат: ал мындай учурларда адатта боло берүүчү өзүнүн мурдакы ууруга ишеним көрсөткөндүгүн ашкерелебестен, кандайдыр мактангандай түр бербестен, жөнөкөй гана «үстөлдүн сууругучуна карап жатып» сүйлөдү. Андан кийин акырын ага тапанча (револьвер) алууну сунуш кылды. Карабанов айран-таң ага эч кандай жандоочусуз жана кайтаруучуларсыз револьвер менен акча алып келүү тапшырылды! Андыктан ал «жапайыча карады», бирок кырдаал ага өзүнүн чынчылдыгы, тапшырманы аткарууга даяр экендиги жөнүндө сөз, ант берүүгө ылайыксыз болуучу.

Макаренко өзүнүн ишеним көрсөтүү «чабуулун» андан ары улантты. Кечке маал Семен анын бөлмөсүнө кирип, үстөл үстүнө акчаны жана револьверди койду.

Мен (б.а. Макаренко) акчаны колума алдым да, өтө көңүл кош жана таасирсиз үн менен (мындай үн чыгарып сүйлөөгө колуман келишинче аракеттендим) суроо каттым;

– Эсептедиңби?

– Эсептедим.

Акчаны үстөлдүн сууругучуна олдоксон таштадым.

– Ыракмат, ишке жарадың. Барып тамактангының».

Өспүрүмдүн ички дүйнөсүндөгү уйгу-туйгуну элестетип көрүңүз, бирок, бул анын азырынча бүркөк тарткан кабагынан, унчукастыгынан көрүнөт. Карабанов үчүн айрыкча акчанын санабаган жагдай чыдамсыз болду: акчаны, адатта, санап алышат, башкача болушу мүмкүн эмес. Бирок ал кайрадан өзүн токтотуп калды.

А.С.Макаренко ишенимге ойноду, анткен менен ал колонияга чындап үйүр алган жана анын жетекчисин өзгөчө жакшы көрүп калган бул мамилечил, шайыр өспүрүмдү үйрөнүүгө үлгүргөн болуучу. Антон Семёнович дээрлик ишенген, бирок ошондой болсо да... Карабанов жаңыдан чоң сумкадагы акчаны алып келүүгө буйрук алган соң, чыдабай кетип: «А эгер мен бул акчаларды алып келбесемчи? (Финбөлүмдөн сумманы алып, качып кетсемчи маанисинде)» – деген фразаны айтып жиберди. Дал ушул жерден А.С.Макаренко эң бийик учууга тете болгон педагогикалык аракетти жасайт: өзүнүн Семенго ишенгендигин, аны жакшы көргөндүгүн, ж.у.с. пикирлерин, насааттарын айтып, эбиреп-жебирейт. Ал ага кыйкырат, ооба кыйкырат: «Сага тапшырма берилди, баргының да, аткаргының!». Ах, кандай өкүмдүү орой

айтылды, инсанды урматтабагандык т аризинде А.С.Макаренкону сындагандар четтен чыгышы мүмкүн.

Жагдайды талдап көрсөк, биздин оюбузча, кептин жөнү башкада. Биринчиден, Семен үчүн таптакыр күтүүсүз кыйкырык, бул, А.С.Макаренконун тапкычтыгы, оригиналдуу, стандарттуу эмес педагогикалык кадамы жана анын аң-сезимин чукул ойготуп, кийин ойлонууга, акыл калчоого, түйшөлүүгө түрткү берген аракет. Экинчиден, Семендун психологиялык өзгөчөлүгүн кылдат эске алган десек жаңылыштык болбойт. Үчүнчүдөн, адамга ишеним көрсөтүү же ага ишенгендик-анын инсанын урматтагандык, сыйлагандык го . . . Чындыгында ишенимге арзыган адам сенин урмат-сыйыңа татыктуу.

Же болбосо, чындап урматтабаган кишиңе ишенбейсиң дагы. А.С.Макаренко сөздүн түпкүлүктүү маанисинде дал ушул тарбиялык принципти бекемдеп жатат. С.Карабанов да акылсыз жигит эмес жана Макаренконун тобокелге баргандыгын түшүнөт, анын ишенимин жана тобокелчилиги баалап, актоого аракеттенет. (КМ)

А.С.Макаренконун сыпайыкерчиликти такт менен айкалыштыргандагы кылдаттыгы анын индивидуалдашкан (жеке керт башка негизделген) педагогикасынын маанилүү элементи болгон. Сыпайлыкты адамдык мамиленин айныгыс жалпы эрежеси катары кароо менен бирге, ал тарбиялануучулары менен мамилелеринде бул касиеттүү түшүнүктү турмуштун бардык эле учурларында колдонула берүүлүчү каражат катарында караган эмес. Сыпайыкерчиликтин көрүнүш түрлөрү көптөгөн шарттардан көз каранды болуп, алдыңкы кезекте тарбиялануучунун инсандык өзгөчөлүгүнө жараша болгон. Макаренко эгер педагогикалык зарылчылык талап этсе, орой жана катуу болгон. А.С. Макаренконун тарбиялануучуларына карата кылдат сыпайыкерчилигине жана тактыгына анын абактан Семен Калабагинди чыгарып алгандагы учуру мисал болушу мүмкүн. Абактын башчысынын бөлмөсүндө аны менен кыскача таанышкан соң Семенго кайрылды: – «Эми мени кечир, эгер мүмкүн болсо, бөлмөдөн бир мүнөткө чыгып турушуң керек болуп жатат»...

Абакта жалаң гана орой, жат сөздөрдү эшитип, андай сөздөргө белгилүү деңгээлде көнүп бүткөн Семенго, Макаренконун сыпайы кайрылуусу ал үчүн таптакыр күтүлбөгөн жаңылыктай туйулду, сыйкырдуу сыяктанган сезимдерге кабылты. Мурда өзү жөнүндө начар ойдо болсо, эми анын инсанын урматтоо менен айтылган сөздөр, Семендо, мен жөнүндө да жакшы ойлогон адамдар бар турбайбы дегендей пикирди жаратып, анын ички дүйнөсүн ойготуп, көз карашын өзгөртүп, шыктантып, кайтаргтантып жиберди (КМ).

Кыргыз элинде «Жакшы сөз менен жылан ийинден чыгыптыр» деген нукура накыл айтылат. Макаренко конун ыкмасы, мамилеси ушул накыл сөздүн тууралагын ырастап турат.

Тарбиялануучунун адамдык кадырын урматтоону биз төмөнкү жагдайдан да көрөбүз. Калабалинге ошол эле күнү колония үчүн азык-түлүк алып келүүгө тапшырма берилди, бирок Макаренко кампачы тараздан алдап, кымтып калышы мүмкүндүгүн эскертти. Семенго абдан жагып калган Макаренко үчүн жакшылык кылууну каалап, өзүнүн адатына салып, эки бөлкө нанды ашыкча алып чыкты. Макаренко бул жорукту кандайдыр байкап калат.

«Губбилим берүү бөлүмүнөн эки жүз метрдей алыстай берерде Антон Семенович токтоону сунуш кылды жана мага төмөнкү сөздөр менен кайрылды: – Мен унутуп калыптырмын. Бизге эки бөлкө нанды ашыкча берип жибериптир. Мүмкүн болсо кайра жеткирсең, антпесек бул кампачылар бүткүл Россияга чуу көтөрүшөт. Мен сени күтүп турам.

Менин кулактарым жана бетим уялгандыгымдан жалындап күйдү. Мурда мындай болгон эмесмин. Арабадан ыргып түшүп. Чөптүн астынан эки бөлкө нанды сууруп чыктым жана кампага жөнөдүм...

Кайтып келгенимде, Антон Семенович : – Семичке чагасыңбы? – деп сурады жана мен абдан жакшы көрөрүмдү айттым.

Нан жөнүндөгү окуя таптакыр болбогондой. Байкабастан эчтеке жаңылыштык болбогондой. Ооба, Антон Семенович мындай сөздөрдү сүйлөсө деле болмок: мен өзүмдүн тынч жашоомду тобокелге салып, сага ишенип, сени абактан бошотуп алдым, ал эми сен болсо, нанга азгырылып, мени уят кылдың, эх» – дегендей.

А.С.Макаренко конун индивидуалдашкан педагогикасы үчүн тигил же бул тарбиялануучунун йнсанына тикеден-тике тиешелүү жана анын турмуштук жагдайларына байланыштуу достук мамилелериндеги моралдык нарк-насилдерге, баалуулуктарга өзгөчө көңүл буруу мүнөздүү. Семен Карабанов бир кызды сүйүп калган учурда, бул сырын Макаренкого келип айтат. Андан ары төмөнкүдөй болот:

«Ал мени утуп, кийин столдон туруп, менин желкемди кармады жана акырын сезим менен сүйлөдү: – Ыракмат сага, Семен. Мага ченемсиз кубаныч тартууладың, Ыракмат!

– Эмнеге эле, Антон Семенович?

– Биринчиден, сенин мага ишенимиң үчүн... А азыр сенин сезимиң жөнүндө: жалганга, ушакка жана азгырыкка алдырбагын. Сулуу, таза, камкор-мырзаларча сүйгүнүң!

Мындай кубаныч болуп калыптыр, азыр менин да иштегим келбей турат, жүр тамактаналы» (1, с.70). Эки жаштын ортосундагы ыйык сезимдерди баалап, алардын ысык, ынак мамилелерин жакшылыкка жоругандыгы, аларга кандайдыр шектүү карабагандыгы, мындай

мамилелерине чын дилинен ыраазы болгондогу кубанычын жашырбагандыгы, келечектерине үмүт менен карагандыгы, булар, А.С.Макаренконон бийик, масштабдуу көз карашын, адамгерчиликтүү педагогикасын айгинелейт.

А.С.Макаренконон педагогикасы үчүн тарбиялануучунун шыктарын, табигый мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүү, аны колдоо, катылган мүмкүнчүлүктөрдүн өз убагында ачылышына шарттарды түзүүгө умтулуу мүнөздүү болгон. Куряж колониясынын бир тарбиялануучусунун китептерге кызыккандыгын көрүп, аны китепканачылыкка дайындады; башка тарбиялануучусун жеке шкафчасындагы баш аламандык үчүн урушуп жатып, анын ыр жазууга шыктуулугун билип, ошол замат ыр саптарын обонго салууга, андан соң өзүнүн аткаруусуна көрсөтмө берди. Үчүнчүсүнүн техникага жакындыгын, ден соолугунун чыңдыгын байкап: «Сен үчүн ылайыктуу жол менен ушул», – деп, учкучтарды даярдоочу окуу жайына жөнөтөт.

В. Коломийцев өзүнүн эскерүүлөрүндө: «Качан тигил же бул колонистин же коммунардын жөндөмдүүлүгү ачык-айкын анын болгондон кийин анын өзүнүн күчтөрүнө жана мүмкүнчүлүктөрүнө терең ишенимди пайда кылуу максатында Антон Семенович аны бекем колдогон. Ушундан улам Макаренко меймандардын көзүнчө деле: «Бул биздин болочок конструктор!», «Бул учкуч болот...», «Бул – болочок дарыгер», – деп, бийик үн чыгарып айтуудан тартынбаган. Мындай сөздү Антон Семенович кесипти тандоосу аныктагандыгын даана билгенден кийин гана сүйлөгөн. Дал ушул учурда тарбиялануучунун жүзүндө кубанычтын нурлары тамылжый түшөр эле.... (2, с.69)

Тарбиялануучунун жөндөмдүүлүктөрүн жана мүмкүнчүлүктөрүн таразалап, аны кайраттантуу, шыктантуу, кесипке туура багыттай билүү, бул, тарбиячынын кылдат сынчылыгын, устаттык даражасын мүнөздөөчү белгилер болорун айтуу лаазым.

Жарык көргөн макалаларда жана изилдөө материалдарында А.С.Макаренконон түгөйлөш (жупташ) педагогикасынын мындай варианты жөнүндө көп эле жолу баяндалат. Жосунсуз жорук жасаган тарбиялануучуга башчынын бөлмөсүнө келүү убакыты белгиленген. Күнөөлүү бушайманга түшүп узак убакыт (б.а. бир канча саат) күтүүгө туура келүүчү жана Макаренконон көзүн кароодон өтө айбыгып, катаал жазасын күтүү учурунда, өзүн-өзү ондогон жолу жемелөөгө үлгүрүүчү, бирок, белгиленген убакта келгенде, болгону бир нече сөз угуучу: «Баарын түшүндүңбү? Бара бер». Мындай педагогикалык аракет тарбиялануучуну терең билүүнү, ушул негизде андан күтүлүүчү жоопторду, жүрүм-турумду божомолдоп көрө билүүнү талап кылган жана инсандын өз алдынчалык мүмкүнчүлүктөрүнө жогорку ишенүүнүн белгиси болгон.

Бул педагогикалык ыкманын таасир этүүчү күчүн А.Г. Явлинский так, ачык көрсөткөн. Өзүнүн партаташ кызы менен жекелешип кетип, ал кыз аны абдан капаланткан соң, улан ачуулуу абалында кызды муштап жиберет. «Өзүмдүн турмушумда биринчи жана акыркы жолу менин кызды урганым ушул болду»...

Мына мага Антон Семеновичтен кечки тамактануудан кийин бөлмөсүнө келүүнү сунуштаган катты алып келип беришти. Мен өзүмдүн кылык-жоругумду жемелөөгө үлгүрдүм жана эң катуу жазалоону күтүп жатып, азаптандым. Буга окшош жоруктар коммунада катаал сындалуусун билчүүмүн. Чынын айтсам, ошол учурда мен жазалоодон анчалык коркпосом да, мен үчүн Антон Семеновичтин жүзүнөн жек көрүүнүн жана айыптоонун айкын белгилерин көрүү коркунучтуу болуучу... Кечинде мендеги кыжаалатчылык чегине жетти. Кечки тамактануу учурунда, алибетте, менин тамагымдан эч нерсе өтпөдү жана туура саат ондо, коркконумдан катчылдап, Антон Семеновичтин бөлмөсүнүн босогосун аттадым. Ал жазуу столунда олтуруптур жана бирдемени жазып жатыптыр. «Мына мен келдим», – кыйналып атып айттым жана каарданууну күтүп, ошол замат унчукпай калдым. Антон Семенович калем сабын четке койду жана менин көзүмдү кадаган көз карашы менен узак карады. Жымжырттык бир нече мүнөткө созулду. Жүрөгүмдүн алда кандай кагылып жаткандыгы билинип турду. Андан кийин Антон Семенович таптакыр жайбаракат: «Демек, сен күнөөнү эмнеден кетиргениңди түшүнүпсүң. Бул жакшы», – деген сөздү айтты. Иштин мындай капыстан оодарылышына айраң таңданып, энди реп, мен түшүнгөнүмдү жана мындан ары эч качан кызды капалантпашымды байланышсыз, кекечтенип айта баштадым. Менин желкемден тоо түшкөндөй эле болду. Мен эртең эле парталаш кыздан кечирим суроону чечтим.

– Алеша, сенин баарын түшүнгөнүң, бул, жакшы, – деп айтты Антон Семенович жана кандайдыр: – Бул-кыз го! Сенин колуң кантип көтөрүлдү? – деген сөздү кошумчалады. (1, с.264-265)

Жогорудагы мисалдан А.С.Макаренконун кылдат чеберчилигинин дагы бир грани көрүнүт. Эмнеликтен ал кызуу кезинде, б.а. кечиктирбестен, «суутпастан», күнөө кылар замат жазалап, эсине келтирбейт? Күнөөлүү тарбиялануучу менен сүйлөшүү убакытын атайылап, бир нече саат кийинкиге жылдырып жатат. Анткени, ал ар кандай жат көрүнүштүн, жоруктун себебин, натыйжасын тарбиялануучу тарабынан түшүлүп, бушайман чегип, кыжаалаттанып, өз алдынча анын түшүнүүсүнө чоң маани берген. А.С.Макаренконун бул педагогикалык аракетинин идеясы эл ичинде айтылып жүргөн «Чайнап берген-аш болбойт» – деген уюткулуу накылы менен үндөш келет. Чындыгында, өспүрүмдүн өз алдынча сезип, туюп, акыл катчап, түшүнүп билгенине не жетсин.

Экинчиден, улуу педагогдун тарбиялануучуларынын көз алдында калетсиз зор кадыр-баркка, ишенимге, урматтого арзыгандыгы менен да түшүндүрүлөт. Түпкүлүктүү элибизде ар-намыстуу болууга, ушундай нукура, асыл инсандык касиетке жетелеген «Уят-өлүмдөн катуу» деген асыл накыл сөз, же болбосо, «Жаш чырпыктын ийилгени – сынганы-жаш жигиттин уялганы-өлгөнү» сыяктуу нукура макал айтылат. Ошол сыңары, тарбиялануучулар, алдыңкы кезекте, А.С.Макаренконун көз алдында уят болуудан абдан коркушкандыгы көрүнөт. Үчүнчүдөн, ал тарбиялануучулар жамаатынын (коллективинин) деңгээлин, салыштырмалуу түрдө айтканда, кыйла бийиктикке жеткиргендиги татыктуу бааланууга арзыйт. Антон Семеновичке тарбиялануучулардын жамаатынын жалпы чогулушунда кабыл алынган чечимдер менен эсептешүүгө туура келген жана басымдуу көпчүлүк чечимдердин талаптарына макул болгон жана аткарган. Андыктан жаман жоруктарга барышкан тарбиялануучулар, экинчи жактан, жамааттын жалпы чогулушунда тикеден-тике айтылуучу курч сыноолордон жана айып тагуулардан аябай чочулашкан, коркушкан. Маселен, коммунадан чыгарып жиберүү чечими кабыл алынса, таалим-тарбиялык мекемеде үйүр алып, үйрөнүп калган тарбиялануучу, адатта, айласыздыкка, чоң азаптанууга кабылган. Ошентип, коммуналардын көз алдында эки жак тең, б.а. А.С.Макаренко өзү жана коммуналардын жалпы чогулушу, чоң кадыр-баркка, таасирдүү тарбиялык күчкө ээ болгон. Антон Семенович жекече (индивидуалдуу) мамилесинде деле ошол коммуналардын жалпы чогулушунун күчүн (жалпы чогулуш өткөрүлбөгөн чакта да) кыйыр түрдө пайдалана билген, б.а.ю тарбиялануучунун бушайман чеккенине, жан дүйнөсүнүн дүрбөлөңгө түшүп, кыйналгандыгын кыраакылык менен сезген, байкаган. А.С.Макаренконун тарбиялануучуга карата жекече жана жамааттык (коллективдик) мамилелердин, карым-катыштардын шайкештигине, гармониясына жетишүүсү, бул, анын тарбиялык практикасындагы баалуу табылгалардын бири. Дагы бир мисал. Эки тарбиялануучу кыз коммунанын сыймыгы болгон мөмө-жемиш багына кирип алышып, коюндарына толтура кам алмаларды үзүшөт. Аларды Антон Семенович кармап алат. Ал акырын алардын түшүүсүн буюруп, имаратка барууга жана ал жерге алмаларын коюп коюуга көрсөтмө берди. Кыздар апта бою жазаны күтүштү: командирлердин кеңешине чакырууну, радио боюнча кабарды, кезексиз жумуш аткарууга буюртманы ж.у.с.ларды, бирок эч бир маалымат болбоду. Наталия Чудная эскерет: «Түшүм бышкан учурда, коммуналар ашканага киришип, ар бир чыныга экиден чоң тандалган бышкан алма коюлгандыгын көрүшөт. Аня экөөбүздүн чыныларыбызга болсо, экиден бышпаган солушкан алмалар коюлуптур. Биз иштин жагдайын заматта түшүндүк жана унчукпастан эриндерибизди

тиштенип калдык. Бирок, коңшу үстөлдө олтурушкан балдар ашкананын күзөтчүсүнө собол беришти: «Эмне себептен Наташа менен Аняга мындай алмалар коюлду?» Күзөтчү: «Алар өзүлөрүнүн алмаларын бышыра коюшпагандыгын Антон Семенович айтып берди», – деп жооп айтты (2, с.38-4).

Мына таасир этүүнүн үлгүсү. Үндү, сөздү коротуусуз эле ушул көрүнүштүн өзүндө моралдык чоң жаза жатат. Керек болсо эстеринен өмүр бою чыкпоочу тарбиялык ыкма колдонулду. Кандай жосунсуз жорук жасашса, дал ошондой натыйжага ээ болушту, б.а. чыныларга кам солушкан алмалар коюлду. А.С.Макаренко каймана түрдө, эгер силер алмалардын бышып жетилүүсүнө жолтоо болбогонунарда, башка үстөлдөрдөгү маанайды көтөргөн, көзгө сүйкүмдүү көрүнгөн, табитти ачкан, жегенинде ыраазы болорлук алмаларга ээ болмоксунар дегендей маанини берип жатат. Жакшылап айтканда, ар кандай нерсенин, чындыгында, бышып жетилгенине не жетсин.

Тарбиялануучу Качаев эртең мененки тамактанууга ашкананын эшигинен эмес, терезесинен секирип кирет. Коммуна боюнча: «Бүгүн эртең мененки тамактанууга кечигип, коммунар Качаев ашканага терезе аркылуу кирген. Бүгүндөн баштап Качаевге ашкананын эшиги аркылуу кирүүгө тыюу салынсын жана терезе аркылуу гана кирүүгө уруксат берилсин», – деген мазмундагы буйрук берилди. «Тарбиялануучулардын бирөөсү колонияга сүт алып келүүчү жана айлакерденип аны самандын чийи аркылуу ичип, натыйжада сүттүн чоң жетишпестиги келип чыкты. Макаренко сунушу боюнча командирлердин кеңеши ашканада аны өзүнчө үстөлгө олтургузууну жана сааркы, түшкү, кечки тамактануусуна ага бир челек сүт коюп коюуга токтом кабыл алышты. «Сүтчү» эми челекти карай албай калды, ал, эми ашканада көрүнгөн учурда мыскыл күлкүлөр жаңырып турду. Бир жолу «сүтчү» үстөлдөн турду да, бүткүл ашканага үч турган: – «Достор, жолдоштор, кечиргиле!» – аянычтуу сөзүн айтты. Жаза ошол замат алынып салынды» (2, с.77-78)

«... Күндөрдүн биринде Антон Семенович күзөтчү менен биздин жатаканага кирип, бир нече кыздын уктап калышканын жана сааркы тамактануудан кечигип калышканын байкап, калды. Бир сөз айтпастан, Макаренко чыгып кетти. Бир канча мүнөттөн соң, ашкана боюнча күзөтчү бул кыздардын жатакансындагы бөлмөгө сааркы тамак алып келди.

Кыздар эмне дээрин билбей алдастап калышканда, Антон Семенович: – «Тамактангыла. Эмнеге эле силер жебей жатасыңар? Мына биз силердей айым кыздарга, бөлмөңөргө сааркы тамак алып келдик», – деп сүйлөйт (1, с.97).

А.С.Макаренконын, алдыңкы кезекте, тарбиялануучунун инсанын психологиялык өзгөчөлүгүн кылдат билип жана ошол эле учурда түзүлгөн конкреттүү жагдайды талдап, педагогикалык чечимди чыгармачылык менен кабыл алгандыгы көрүнөт. Маселен, үстөл үстүнө бир челек сүт койдурганында «ичишин эле сүтпү, мына, челектеп ичпейсиңби ...» дегендей үнсүз, купуялуу ойлорго жетелеген маани жатарын жоромолдоо мүмкүн. Кыздардын бөлмөсүнө тамак алдырып келгендеги чечими, алардын эстеринен өмүр бою чыккыс, сергек, адептүү жашоого үндөгөн, тарбиялык таасир этүүнүн сонун үлгүсүдүр.

АДАБИЯТТАР:

1. Воспоминания о Макаренко. Л., 1960.
2. Удивительный человекише. Харьков, 1959.
3. Педагогическая поэма // Собр.соч.: В 4Т.1. м., 1987.

МАЗМУНУ

Баш сөз.....	3
III Бөлүм. Тарбия процесси.....	5
I Тема. Тарбия процессинин маңызы жана мазмуну.....	5
II Тема. Тарбиялык принциптер.....	9
III Тема. Инсандык жамаатта (коллективде) тарбиялоо.....	12
IV Тема. Тарбиялык жалпы методдору.....	17
V Тема. Тарбиялык технологиясы.....	23
VI Тема. Коомдук жана үй-бүлөлүк тарбия.....	29
IV Бөлүм. Өспүрүмдөрдүн чыгармачылык иш аракеттери (И.П.Ивановдун идеясынын негизинде).....	32
I ТЕМА. Педагогикалык ийгиликтин беш шарты.....	32
II ТЕМА. Тарбиялык саат: «Сылыктык».....	69
Тарбиялык саат: «Жолдо жүрүүнүн эрежелерин билесиңби?» (1-2-класс).....	74
Тарбиялык саат: «Таяк (Жомок)».....	76
Тарбиялык саат: «Жети улактуу эчки» (жомок, 1-класс).....	78
Кароо: «Берекелүү – «Алтын күз» (3-класс).....	80
Кеченин темасы: «Энене тилим-эне сүтүм».....	84
Кече: «Канаттуу достор» (3-класс).....	90
Тарбиялык саат: «Алтын таажы» (оюн-зоок мүнөздөмө уюштурулат).....	106
Корутунду.....	110
Кеченин темасы: «Күз берекеси».....	111
Кече: Математика жана кесип.....	113
ЖБ (Жооптор блогу) III Бөлүм.....	119
Тиркемелер: №№ 1-2.....	121
Түгөл педагогиканын ашкан чебери.....	122
Адабияттар.....	133

Окуу-усулдук басылма
учебно-методическое издание

КОЛДОШЕВ Мисиралы, ЖАКЫПОВА Омуна

ПЕДАГОГИКА БОЮНЧА ТЕСТТЕР.
ТАРБИЯНЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫ:
ПРАКТИКАЛЫК КУРС

Тесты по педагогике.
Технология воспитания: практический курс

II бөлүк

Редактор: профессор Исламидин Ташполотов
Тех. редактор: М.Маматалиев
Корректор: О.Жакыпова

Терүүгө 15. 2001-ж. берилди. Басууга 06.06. 2001-ж. кол коюлду.
Форматы 60x84/32. Көлөмү _____, басма табак.
Нускасы 1000. Бүжүртма № _____.

Ош областтык басмаканасында офсеттик ыкма менен басылды.
Ош шаары, Курманжан датка көчөсү — 209

843421